

491
Λογαριασμός
ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ.

ΤΑ
ΚΟΜΑΝΑ

ΚΑΙ ΤΑ
ΕΡΕΙΠΙΑ ΑΥΤΩΝ

ΗΤΟΙ

ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ
ΠΕΡΙ ΚΟΜΑΝΩΝ

ΥΠΟ
Π. ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΑΜΠΡΙΝΟΥ.
1882.

ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ.

ΤΑ
ΚΟΜΑΝΑ

ΚΑΙ ΤΑ
ΕΡΕΜΙΑ ΑΥΤΩΝ

ΗΤΟΙ

ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ
ΠΕΡΙ ΚΟΜΑΝΩΝ

ΥΠΟ
Π. ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΑΜΠΡΙΝΟΥ.
1882.

ΤΗΙ
ΑΥΤΟΥ

ΣΕΒΑΣΤΗ ΕΞΟΧΟΤΗΤΙ

ΤΩΙ ΜΟΥΣΟΣΤΕΦΕΙ ΚΑΙ ΦΙΛΟΜΟΥΣΩΙ

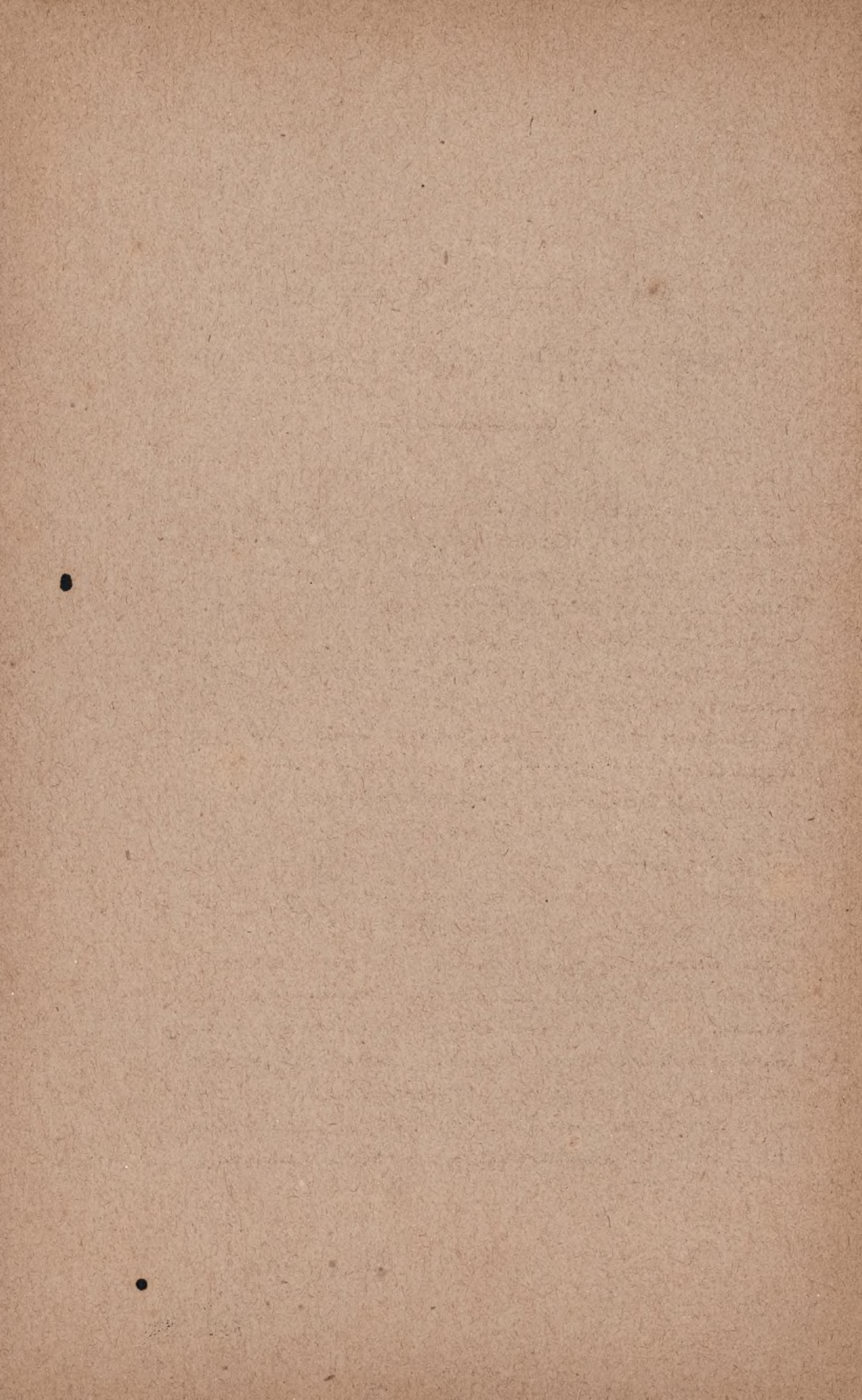
ΑΒΕΛΙΝ ΠΑΣΣΑ

ΤΟΠΑΡΧΗ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΑΔΑΝΩΝ

ΚΤΛ. ΚΤΛ. ΚΤΛ.

Τιμῆς καὶ σεβασμοῦ ἕνεκεν
τὸ πονημάτιον τὸδε

ΑΝΑΤΙΘΕΤΑΙ

ΤΑ ΚΟΜΑΝΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΕΙΠΙΑ ΑΥΤΩΝ.

Διὰ τῆς περιοδείας, ἣν ἐπεχείρησα πρότινος χρόνου εἰς Καππαδοκίαν, ἐσκόπουν κυρίως νὰ συναγάγω τὰ ζῶντα μνημεῖα τῆς ἐν τισι μέρεσι τῆς Καππαδοκίας, ἰδίως εἰς τὰς δυσπροσίτους κοιλάδας τοῦ Ἀντιταύρου, διασωθείσας καὶ λαλουμένης ἔτι Ἑλληνικῆς διαλέκτου καὶ μελετήσω ταῦτα, εἴτε ἐν δημόδεσιν ἄσμασι σωζόμενα εἴτε ἐν μύθοις εἴτε ἁπλῶς ἐν τῇ καθημερινῇ τοῦ λαοῦ ὁμιλίᾳ, οὐ μόνον ὑπὸ τὴν συνήθη Ἑλληνικὴν φιλολογικὴν ἔποψιν, ὡς μνημεῖα δηλονότι ἰδιαίτερας τοπικῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου μετὰ τῶν ποικίλων αὐτῆς ἰδιωτισμῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ καθόλου γλωσσολογικὴν ἔποψιν, ἂν δηλονότι καὶ κατὰ πόσον διεσώθησαν ἐν αὐτῇ ἔχνη τινὰ τῆς ἀρχαίας Μικρασιατικῆς Ἀρίας ἥτοι Φρυγοπελασγικῆς γλώσσης (ἥς διάλεκτος ἦν ἡ Καππαδοκικὴ), ὡς τοῦτο ὑπέθεσαν πρὸ πολλοῦ ὁ Kiepert, ὁ Ritter καὶ ὁ Perrot. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ κυρίου τούτου σκοποῦ μοι ἦτον ἐπίσης ἐνδιαφέρον νὰ ἐρευνήσω καὶ εἰ δυνατόν ἐξακριβώσω ἀρχαίων τινῶν πόλεων ἢ ναῶν τοποθεσίας, καὶ ἰδίως τῆς καθ' ἅπασαν τὴν Καππαδοκίαν καὶ ἅπασαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν περιωνύμου ἱερατικῆς πόλεως τῶν Κομάνων. Ἐπιφυλασσόμενος νὰ δημοσιεύσω ἐν ἄλλῃ περιστάσει τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐργασιῶν μου ἐπὶ τοῦ πρώτου, ἦτοι τοῦ φιλολογικοῦ ζητήματος, ἔρχομαι νὰ ἐκθέσω νῦν τὰ κατὰ

τὴν εἰς Κόμωνα ἐπίσκεψίν μου, ἀφοῦ προτάξω ὀλίγα τινα περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Κομάνων.

Περὶ τῆς τοποθεσίας τῶν Κομάνων καὶ τῆς σημασίας αὐτῶν ὡς πόλεως ἱερατικῆς λέγει ὁ Στράβων τὰ ἐξῆς (IB'. 535). «Ἐν δὲ τῷ Ἀντιταύρῳ τούτῳ βαθεῖς καὶ στενοὶ εἰσιν αὐλῶνες, ἐν οἷς ἱδρυταὶ τὰ Κόμωνα καὶ τὸ τῆς Ἐννοῦς ἱερὸν, ἣν ἔκεινοι Μᾶ ὀνομάζουσι· πόλις δ' ἐστὶν ἀξιόλογος, πλείεσσον μὲν τοι τὸ τῶν θεοφορήτων γένος καὶ τὸ τῶν ἱεροδούλων ἐν αὐτῇ. Κατάονες δὲ εἰσὶν οἱ ἐνοικούντες, ἄλλως μὲν ὑπὸ τῷ βασιλεῖ τεταγμένοι, τοῦ δὲ ἱερέως ὑπακούοντες τὸ πλεόν· ὁ δὲ τοῦ θ' ἱεροῦ κύριός ἐστι καὶ τῶν ἱεροδούλων, οἱ κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐπιδημίαν πλείους ἦσαν τῶν ἐξακισχιλίων, ἄνδρες ὁμοῦ γυναιξί. Πρόσκειται δὲ τῷ ἱερῷ καὶ χώρα πολλή, καρποῦται δ' ὁ ἱερεὺς τὴν πρόσοδον, καὶ ἔστιν οὗτος δεύτερος κατὰ τιμὴν τῇ Καππαδοκίᾳ μετὰ τὸν βασιλέα· ὡς δ' ἐπὶ τὸ πολὺ τοῦ αὐτοῦ γένους ἦσαν οἱ ἱερεῖς τοῖς βασιλεῦσιν». Ὁ δὲ τῆς εἰς Κόμωνα ἐπισκέψεως τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος μνημονεύων Ἰρτιος καλεῖ τὸ ἐν Κομάνοις ἱερὸν «ἀρχαιότατον καὶ ἀγιώτατον ἐν Καππαδοκίᾳ ναὸν τῆς Ἐννοῦς (Bellonæ), μετὰ τοσαύτης εὐσεβείας τιμώμενον ὥστε ὁ ἱερεὺς τῆς θεᾶς ταύτης κατὰ τὸ κύρος, τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δύναμιν θεωρεῖται συναινέσει τοῦ ἔθνους ἐκείνου δεύτερος μετὰ τὸν βασιλέα» (Hirtius de bello Alexandrino § 66). Ἐκ τῶν μαρτυριῶν τούτων ἐξάγεται ὅτι τὰ Κόμωνα ἦσαν πολιτεία ἱερατικὴ ἔχουσα ναὸν ἀρχαιότατον τῆς καθ' ἅπασαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν τὸ πάλαι λατρευομένης θεᾶς Μᾶ (ἣν οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ὅτε μὲν καλοῦσιν Ἐννώ, ὅτε δὲ Σελήνην. Ἀθηνᾶν, Ἀρτεμιν) ὑποκειμένη εἰς ἀρχιερέα (οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καλοῦσι τὸν δεσπότην τῶν Κομάνων ἱερέα, ἀλλ' εὖρον ἐγὼ ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς πόλεως ἐπιγραφὴν καλοῦσαν αὐτὸν ΑΡΧΙΕΡΕΑ), κατ' ὄνομα μόνον ὑποκείμενον τῷ βασιλεῖ τῆς Καππαδοκίας, ἀπόλυτον μὲν

κέρριον τοῦ ναοῦ καὶ τῆς περὶ αὐτὸν χώρας καὶ τῶν ἐξακισχιλίων ἱεροδούλων τῶν ἐργαζομένων ἐν αὐτῇ, ἄρχοντα δὲ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως καὶ τῆς πόλεως καὶ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας.

Πλὴν τῶν ἱεροδούλων ὑπῆρχεν ἐν Κομάνοις μέγα πλῆθος θεοφορήτων, ἥτοι μάντεων ἐνθουσιώντων, οἷους εὐρίσκομεν τοὺς Γάλλους ἐν ταῖς ἱερατικαῖς πόλεσι τῆς Φρυγίας καὶ τοὺς Μεγαβύζους ἐν Ἐφέσῳ, καθόσον ἱερά καὶ ἱερατικαὶ πολιτεῖαι τοιαῦται, οἷα τὰ Κόμανα, ὑπῆρχον καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Κιππαδοκίας καὶ τῆς Μ. Ἀσίας (τοιαῦτα ἦσαν ἔξ ἐν Καππαδοκίᾳ, Κόμανα Καταονίας, Κόμανα τὰ Ποντικὰ, Κάβειρα [ἐν Πόντῳ], Βήνασα, τὸ ἱερόν τοῦ Διὸς Δακίου καὶ Ζῆλα· ἐν Φρυγίᾳ δὲ ὁ ἐν Πεσσινοῦντι ναὸς τῆς Κυβέλης, ἐν Μυσίᾳ ὁ τοῦ Διὸς Ἀθρεττηνοῦ, ἐν Ἐφέσῳ ὁ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος, ὁ ἐν Βραγχίδαις τοῦ Διδυμέως Ἀπόλλωνος, καὶ ἡ Ὀλβη τῆς Τραχείας Κιλικίας).

Ἡ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐκ παναρχαίων χρόνων ὑπαρξίς τῶν ἱερατικῶν τούτων πολιτειῶν δὲν προῆλθεν ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως ἰδιαιτέρας τινὸς ἱερατικῆς τάξεως στηριζομένης ἐπὶ τῆς εἰς βίους διαιρέσεως, καθ' ἣν τὴν πρώτην κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν θέσιν κατεῖχεν ἡ τῶν ἱερέων τάξις, ὡς ἐν Βακτρίᾳ Ἰνδίκῃς καὶ ἐν Αἰγύπτῳ. Τοιούτης ἱεροκρατίας λείψανα δὲν φαίνονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν λαῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὰ δὲ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ πανάρχαια ἱερατικῶν πόλεων ἰδρύματα εἶχον, ὡς φαίνεται, διάφορον ἀρχήν. Οἱ ναοὶ δηλονότι τῶν θεῶν, ἰδίως οἱ τῆς Μᾶ, ἐκτίζοντο συνήθως ἐκτὸς πόλεων, ἐπὶ συσκιῶν λόφων ἢ ἐντὸς βαθέων ἀυλώνων τῶν ὄρεων καὶ ὡς ἐκ τούτου, ὡς ἐν τοῖς χριστιανικοῖς χρόνοις τὰ Μοναστήρια, ἀπετέλουν ἰδιαιτέρας κοινότητας ἱερατικὰς προικιζομένας διὰ τῶν περὶ τὸν ναὸν κειμένων γαιῶν, αἵτινες ἀπετέλουν ἰδιοκτησίαν τοῦ ναοῦ καλλιεργουμένην ὑπὸ μεγάλου πλῆθους δουλοπαροίκων (ἱεροδούλων). τούτων δὲ ὁ ἀριθμὸς ἠϋξανε μεγά-

λως διὰ τῆς εἰς τὴν θεὰν καθιερώσεως νέων καὶ παρθένων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων αἱ θυγατέρες (Στράβ. ΙΑ'. 553). Ἐπειδὴ δὲ οἱ τοιοῦτοι ναοὶ ἐχρησίμευον διὰ τῶν μεγάλων αὐτῶν ἐορτῶν καὶ πανηγύρεων ὡς κέντρα ἐμπορίας, παρεῖχον δὲ συνάμα καὶ ἄσυλον τοῖς πανταχόθεν καταφεύγουσιν εἰς αὐτοὺς, διὰ τοῦτο περὶ αὐτοὺς ἐκτίζοντο πόλεις ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ναῶν διατελοῦσαι. Οὕτω δὲ ἐσχηματίζοντο μικρὰ ἱερατικὰ κράτη ἢ πολιτεῖαι. Ἐν Καππαδοκίᾳ δὲ πλεόν ἢ ἄλλοθι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπέδωκαν αἱ τριαῦται πολιτεῖαι ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ πολιτεύματος. Τὸ Καππαδοκικὸν κράτος, ὡς παρατηροῦσιν ὁ Schlosser καὶ ὁ Heine, κατὰ τὸν ὀργανισμόν αὐτοῦ εἶχε πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ Φεουδαλικά τοῦ Μέσου αἰῶνος Εὐρωπαϊκὰ κράτη. Καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ, λέγει ὁ Schlosser, εὐρίτκομεν, ὅπως ἐν Εὐρώπῃ, ὑπὸ διάφορα ὀνόματα μόνον, ἰσχυροὺς κοινοδιάρχας μετὰ πλουσίων κοινοβίων, στρατιωτικὸς βαρῶνας καὶ λαὸν ὑπῆκοον καὶ ληστρικόν· καὶ ἐνταῦθα ὁ βασιλεὺς ᾧκει ἐν τῇ ἔδρᾳ αὐτοῦ ὡς ἐν στρατοπέδῳ («Καὶ ἡ πόλις αὐτοῖς τρόπον τινὰ στρατόπεδον ἦν,» λέγει ὁ Στράβων ΙΒ'. 537). Κατὰ τὸν αὐτὸν μέγαν ἱστορικὸν (ἰδ. Παγκοσμ. ἱστορ. Schlosser, τόμ. 3 σελ. 13). Διὰ τῶν μεταξὺ τῶν ἱερατικῶν πολιτειῶν πρὸς ἀλλήλας σχέσεων κατέστησαν αὗται οὐ μόνον κέντρα ἐμπορικῆς ἐπιμιξίας κατὰ τὴν δυτικὴν Ἀσίαν καὶ ἔδωκαν ὠρισμένην διεύθυνσιν εἰς τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀσίας, ἀλλὰ κατέστησαν ἐνταυτῷ καὶ ἰσχυρὰ κέντρα μεγάλης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ κινήσεως, δι' ἧς ἀνατόλικαὶ ἰδέαι μετεβαινόν εἰς τὰς ἐλληνικὰς ἀποικίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ διὰ τούτων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Αἱ ἐν Καππαδοκίᾳ ἱερατικαὶ πολιτεῖαι ἦσαν σχεδὸν ἀνεξάρτητα κράτη δι' ἀσθενῶν τινῶν δεσμῶν συνδεόμενα μετὰ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Καππαδοκικοῦ κράτους. Ἡ ἐξουσία τῶν

ἱερέων ἄλλως δὲν περιωρίζετο ἐντὸς τοῦ ἱερατικοῦ αὐτῶν κράτους, ἀλλ' ἦσαν μετὰ τὸν βασιλέα οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες τοῦ ὅλου κράτους.

Ὁ τῶν Κομάνων ἱερεὺς ἦτον, ὡς ἐρρέθη, δεύτερος μετὰ τὸν βασιλέα, τούτῳ εἶποντο ὁ τῶν ἐν Πόντῳ Κομάνων, ὁ τῶν Βηνάσων κτλ. ἀλλὰ μόνον οἱ τῶν δύο Κομάνων ἐφόρουσαν τὸ διάδημα, καὶ τοῦτο δις μόνον τοῦ ἔτους κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτάς, αἵτινες ἐκαλοῦντο ἑξοδοὶ τῆς θεᾶς. ὥς οἱ ἱερεῖς τῶν Κομάνων τοῦ μὲν κράτους ἦσαν ἀνώτατοι ἄρχοντες μετὰ τὸν βασιλέα, τῆς περὶ τὸν ναὸν οἰκουμένης χώρας ἡγεμόνες, τῆς δὲ ἀμέσου ἐδιοκτησίας τοῦ ναοῦ καὶ τῶν ἱεροδούλων κύριοι πλὴν τοῦ πιπράσκειν, ὡς σαφέστατα διακρίνει ταῦτα ὁ Στράβων (IB'. 558).

Ἀλλὰ τίνες λαοὶ καὶ τίνος καταγωγῆς ἦσαν οἱ πρῶτοι ἱερεῖς τῶν ναῶν καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς λατρείας; Τουράνιοι; Χουσίται; Σημίται ἢ Ἄριοι; τίνα χαρακτῆρα εἶχεν ἡ ἐν τοῖς ναοῖς τούτοις τελουμένη λατρεία, καὶ τίς ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ τῆς τοιαύτης λατρείας; Τῶν ζητημάτων τούτων ἡ λύσις ἐξαρτᾶται πολὺ ἐκ τῆς διασαφήσεως τῶν μετὰ τῆς ἀρχαιοτάτης ἱστορίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας συνδεομένων ἐθνολογικῶν ζητημάτων, ἰδίᾳ δὲ τῆς τῶν Κομάνων ἀρχαιολογίας, διότι ἐνταῦθα ἦτο τὸ ἀρχαιότατον καὶ ἀγιώτατον πάντων τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ Πόντῳ ἱερῶν, κατὰ ῥητὴν δὲ μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος τὰ Κόμανα τὰ Ποντικὰ καὶ ὁ αὐτόθι ναὸς ἀφιδρύθησαν ἐκ τῶν Κομάνων τῆς μεγάλης Καππαδοκίας «καὶ τῇ αὐτῇ Θεῷ καθιερωμένα σχεδὸν δέ τι καὶ τῇ ἀγωγῇ παραπλήσια κεχρημένα τῶν τε ἱεουργιῶν καὶ τῶν θεοφοριῶν» (Στράβ. IB'. 557). Πόσον δὲ καὶ ὁ ναὸς οὗτος κατέστη ἅγιος καὶ σεβαστὸς τοῖς λαοῖς τῆς Μ. Ἀσίας καταφαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Μιθριδάτης καθ' ὃν χρόνον ἐμελλε νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἵνα ἐξεγείρῃ κατ' αὐτῶν τὸ μῖσος τῶν

λαῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, διέδωκεν ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἤλθον εἰς Ἀσίαν διὰ νὰ λεηλατήσωσι τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ὁ Κικέρων ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ διαμαρτυρῇ κατὰ τῆς τοιαύτης εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν λαὸν προσαπτομένης συκοφαντίας (Cic. Pro lege Manilia IX). Ἀλλὰ περὶ τῆς ἐν ταῖς δυοῖ ταύταις ὁμωνύμοις Καππαδοικαῖς πόλεσι τελουμένης λατρείας ἐλάχιστα γινώσκομεν, καθόσον μάλιστα αὕτη ἐκαλύπτετο ὑπὸ πολλὰς μυστηριώδεις τελετάς («Μυστήρια Καππαδοκῶν περὶ τὴν ἐν Κομάνοις Ἀρτέμιδα» Ὁριγέν. κατὰ Κελσίου, Jablonsky de Lingua Lycaonica σελ. 30). "Ἐκ τινων ὅμως συνδυασμῶν διαφόρων παραδόσεων ἐξάγεται ὅτι τὰ Κόμανα ὑπῆρξαν ἡ πηγὴ τῆς μυστηριώδους καὶ ὀργιαστικῆς λατρείας τῆς καθ' ἅπασαν τὴν Μ. Ἀσίαν σφόδρα λατρευομένης Ἀρτέμιδος Μᾶ, καὶ ἀρχὴ τῶν περὶ Ἀμαζόνων μύθων (Dunker Geschichte des Alterthums I, σ. 64). Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ μαντεῖα καὶ τὰ χρηστήρια τὰ διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα διχδοθέντα καὶ ἐν Δελφοῖς ὑπὸ καθαρὰν Ἑλληνικὴν μορφήν φαινόμενα ἔλαβον, ὡς φαίνεται, τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς περὶ τὰ Κόμανα λατρείας. Δύο ἄνδρες σοφοὶ ὁ Heine καὶ ὁ Ekhard Thobias ἐδημοσίευσαν ἰδιαιτέρας πραγματείας περὶ τῆς ἐν Κομάνοις λατρείας, ὁ μὲν πρῶτος «περὶ τοῦ ἱερατείου τῶν Κομάνων» (De sacerdotio Comanensi. Göttinger Gelehrter Gesellschaft τόμ. 16), ὁ δὲ «πραγματεῖαν ἱστοριοφιλογικὴν περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἐνυοῦς τῶν Κομάνων» (Disputatio Historicophilologica de Templo Bellonæ Comanensi), καὶ διὰ τῶν συγγραφῶν τούτων διεφώτισαν ἱκανῶς, πῶς ἡ λατρεία τῆς θεᾶς τῶν Κομάνων διεδόθη καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν, μετὰ τίνων αὕτη συνδέετο ὀργιαστικῶν καὶ μυστηριωδῶν τελετῶν, τίνες ἦσαν οἱ ἐν Κομάνις Θεοφόρητοι κτλ. ἀλλὰ περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς τῶν Κομάνων, περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν πρώτων οἰκητό-

ρων τῆς περὶ τὰ Κόμανα χώρας, οὐδὲν εἶπον καθόσον μάλιστα τοιαύτας πληροφορίας ἦτον ἀδύνατον ν' ἀρυσθῶσιν ἐκ κλασσικῶν πηγῶν. Αἱ ὀλίγαι εἰδήσεις, τὰς ὁποίας περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Κομάνων διέσωσαν ἡμῖν ὁ Στράβων, ὁ Δίων Κάσσιος καὶ ὁ Προκόπιος, εἰσὶ μῦθοι, ἐξηγοῦντες ἡμῖν μᾶλλον τὴν φύσιν τῆς ἐν Κομάνοις λατρείας, οὐδεμίαν ἔχοντες ἔννοιαν ἱστορικὴν.

Κατὰ τοὺς μύθους τούτους, τοὺς ὁποίους παρὰ τῶν κατοίκων τῶν Κομάνων, ὡς φαίνεται, ἤκουσαν οἱ μνημονευθέντες συγγραφεῖς, Ὁρέστης καὶ Ἰφιγένεια, οἱ τοῦ Ἀγαμέμνονος παῖδες, ἦσαν οἱ τὴν πόλιν καὶ τὸν ναὸν κτίσαντες καὶ τὸ ὄνομα τῇ πόλει δόντες. «Τὰ δὲ ἱερὰ ταῦτα δοκεῖ Ὁρέστης, λέγει ὁ Στράβων (ΙΒ'. 535), μετὰ τῆς ἀδελφῆς Ἰφιγενείας κομίσαι δεῦρο ἀπὸ τῆς Ταυρικῆς Σκυθίας, τὰ τῆς Ταυροπόλου Ἀρτέμιδος, ἐνταῦθα δὲ καὶ τὴν πένθιμον κόμην ἀποθέσθαι, ἀφ' ἧς καὶ τὸ ὄνομα τῇ πόλει». Ὁ δὲ Δίων ὁ Κάσσιος λέγει (XXXIV B.), «Τὰ δὲ δὴ Κόμανα τῆς τε νῦν Καππαδοκίας ἐστὶ καὶ ἐδόκει τὸ τῆς Ἀρτέμιδος τὸ Ταυρικὸν βρέτας καὶ τὸ γένος τὸ Ἀγαμεμνόνειον αἰεὶ δεῦρο ἔχειν· καὶ ὅπως μὲν εἰς αὐτοὺς ταῦτα ἀφίκετο ἢ ὅπως διέμεινεν οὐ δύναμαι τὸ σαφὲς πολλῶν λεγομένων εὑρεῖν· ὁ δ' ἀκριβῶς ἐπίσταμαι, φράσω: δύο αὗται ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ ὁμώνυμοι πόλεις οὔτε πάνυ πόρρω ἀπ' ἀλλήλων εἰσὶ καὶ τῶν αὐτῶν περιέχουσι· καὶ γὰρ μυθολογοῦσι καὶ δεικνύουσι τὰ τε ἄλλα πάντα ἐκ τοῦ ὁμοίου καὶ τὸ ξίφος ὡς αὐτὸ ἐκείνο τὸ τῆς Ἰφιγενείας ὃν ἀμφοτέροι ἐχουσιν». Ἐκτενέστερον ταῦτα διηγεῖται ὁ Προκόπιος ὡς ἐξῆς (Προκ. Περσ. πολ. Α'. 18). «Ἐπειδὴ ἐκ ταύρων Ὁρέστης σὺν τῇ ἀδελφῇ ἀπιὼν ὤχετο, ξυνέπεσεν αὐτῷ νοσῆσαι τὸ σῶμα, καὶ ἀμφὶ τῇ νόσῳ πυνθανομένῳ χρῆσαι τὸ μαντεῖόν φασιν οὐ πρότερον λωφῆσιν αὐτῷ τὸ κακόν, πρὶν τῇ Ἀρτέμιδι ναὸν δεῖμάσθαι ἐν χώρῳ τοιούτῳ, οἷον δὴ τὸν ἐν Ταύροις ζυμβαίνει εἶναι, ἐνταῦθα τε ἀποκείρασθαι τὴν αὐτοῦ κόμηλ

καὶ αὐτῇ ὁμωνύμως καλέσαι τὴν πόλιν· διὸ δὴ Ὀρέστην περιϊόντα τὰ ἐκείνη χωρία ἐν Πόντῳ γενέσθαι, κατιδεῖν τε ὄρος, ὃ δὴ ἐνταῦθα ἀπότομον ἀπεκρέματο ἔρρει τε ἔνερθε παρὰ τὰς τοῦ ὄρους ἐσχατίας, ποταμὸς Ἴρις· ὑποτοπήσαντα οὖν τὸν Ὀρέστην τότε τοῦτον οἱ τὸν χῶρον δηλοῦν τὸ μαντεῖον πόλιν τε ἐνταῦθα καὶ τὸν τῆς Ἀρτέμιδος νάον δείμασθαι, τὴν τε κόμην ἀποθριψάμενον, ὁμωνύμως αὐτῇ καλέσαι τὴν πόλιν, ἥ δὴ Κόμανα καὶ εἰς ἐμὲ ὀνομάζεται. Τούτων τε Ὀρέστη ἐξειργασμένων οὐδέν τι ἦσσαν εἰμὴ καὶ μᾶλλον τὴν νόσον ἀκμάζειν· αἰσθόμενον δὲ τὸν ἄνθρωπον ὡς οὐκ ἐπιτηδεύς ταῦτα τῷ μαντεῖω ποιοίη, ἅπαντα αὐθις περιϊόντα σκοπεῖσθαι καὶ χῶρόν τινα ἐν Καππαδόκαις εὑρεῖν τῷ ἐν Ταύροις τὰ μάλιστα ἐμπερέστατον, οὗ περ καὶ ἐγὼ πολλάκις ἰδὼν εἰργάσθην τε ὑπερφυῶς καὶ μοι ἐδόκουν ἐν Ταύροις εἶναι· τό τε γὰρ ὄρος τοῦτο ἐκείνῳ ἀτεχνῶς ἔοικεν, ἐπεὶ κανταῦθα ὁ Ταῦρός ἐστι, καὶ ὁ ποταμὸς Σάρος τῷ Εὐφράτῃ εἰκάζεται· πόλιν τε οὖν ἀξιοθέατον ὠκοδομήσατο ἐνταῦθα ὁ Ὀρέστης καὶ νεὼς δύο· τὸν ἑτερον μὲν τῇ Ἀρτέμιδι, τὸν δὲ ἄλλον τῇ ἀδελφῇ Ἰφιγενείᾳ, οὓς δὴ Χριστιανοὶ ἱερὰ σφίσι πεποιήνται τὰς οἰκοδομίας τὸ παράπαν οὐδὲν μεταβαλόντες· αὕτη καλεῖται καὶ νῦν ἡ Χρυσὴ Κόμανα, τῆς Ὀρέστου κόμης ἐπώνυμος οὖσα». Καὶ τίνα μὲν σημασίαν ἔχουσιν οἱ περὶ Ὀρέστου καὶ Ἰφιγενείας οὔτοι μῦθοι ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς θεᾶς τῶν Κομάνων, ἕως λάβωμεν ἀφορμὴν περαιτέρω νὰ ἀναφέρωμεν, ἐνταῦθα δὲ σημειοῦμεν ἁπλῶς, ὅτι τοιοῦτοι μῦθοι φαίνεται ὅτι ἀρχαιότατα ἐπεχωρίζον ἐν Κομάνοις, καθόσον μάλιστα καὶ οἱ Ἀρχιερεῖς τῶν Κομάνων ἐκαλοῦντο Ὀρεστειάδαι ἀνάγοντες τὸ γένος εἰς τὸν Ὀρέστην (Φωτίου Μυριόβιβλ. σελ. 340). Ἀλλως δὲ καὶ ἡ παράδοσις αὕτη περὶ ἰδρύσεως τοῦ ἱερατείου τούτου ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀγαμέμνονος μαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις πόσον μεγάλη ἀρχαιότης ἀπεδίδετο εἰς τὴν κτίσιν τῶν Κομάνων. Ἡ τοιαύτη

ἀρχαιότης τῶν Κομάνων μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τῶν Ἀσσυριακῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν, αἵτινες ἱκανὸν ἐπιχέουσι φῶς εἰς τὴν ἄλλως σκοτεινοτάτην ἱστορίαν τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Κατὰ τὰς ἐντεῦθεν διδομένας ἡμῖν πληροφορίας τὰ Κόμανα (Khoumanou) ὑπῆρχον ἤδη περὶ τὸ 1130 π. Χ. ὅτε εἰς τῶν βασιλέων τοῦ πρώτου Ἀσσυριακοῦ κράτους ὁ Τουχλατπαλασσάρ (Tuklat-habal-asar) στρατεύσας κατὰ τοῦ ἐν Καππαδοκίᾳ κράτους τῶν Τουρανίων Μόσχων κατέκτησε τὴν χώραν τοῦ Khoumanou, ἀφοῦ προηγουμένως ἐν ἐτέρᾳ στρατείᾳ εἶχεν ὑποτάξει τὸ Koumonkh (τὴν Κομμαγηνήν) καὶ νικήσει τοὺς πέντε βασιλεῖς τῶν Μόσχων τοὺς ἀντεπεξελθόντας κατ' αὐτοῦ. Τὰ Κόμανα ἀνῆκον τότε εἰς τὸ κράτος τῶν Μόσχων. Ἐντεῦθεν δὲ ὑποθέτουσί τινες ὅτι, ὅπως ἢ ὑπὸ τῇ Ἀργαίῳ κειμένη ἐτέρα ἀρχαιοτάτῃ πόλιν τῆς Καππαδοκίας τὰ Μάζαχα, (ἢ νῦν Καισάρεια), οὕτω καὶ τὰ Κόμανα ἦτον ἴδρυμα Τουρανικὸν ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ Τουρανικοῦ ἔθνους τῶν Μόσχων, τῶν ὁποίων τὸ κράτος ἐξετείνετο ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ ἄνω Εὐφράτου μέχρι τοῦ Ἄλως (Maspero Histoire de peuples d'orient σελ. 238). Ἀλλὰ καὶ ἀληθευούσης τῆς ὑποθέσεως, ὅτι τὰ Κόμανα ἦσαν ἐν ἀρχῇ πόλις Τουρανικὴ, φαίνεται ὅτι ἢ αὐτόθι ἱερατικὴ πολιτεία ἦτο Χουσιτικὴ καὶ ὅτι προῖμώτατα ἢ χώρα αὕτη κατοικήθη ὑπὸ τοῦ Χουσιτικοῦ λαοῦ τῶν δυτικῶν Kheta ἢ Khatti τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα εὐρίσκομεν εἰς τοὺς Κατάνας καὶ Καταονίαν, ἐνθα ἦσαν τὰ Κόμανα. Ἡ ἐτυμολογία, ἣν ποιεῖται τοῦ ὀνόματος τῶν Κομάνων ὁ Lassen ἐκ τοῦ Σανσκριτικοῦ Καμάν (οἱ ἐγγῶριοι, ὡς εἶδομεν, κάτοικοι τῶν Κομάνων παρῆγον τὸ ὄνομα ἐκ τῆς Κόμης του Ὁρέστου), δὲν συμφωνεῖ βεβαίως οὔτε πρὸς τὴν Τουρανικὴν οὔτε πρὸς τὴν Χουσιτικὴν καταγωγὴν τῆς πόλεως. Ἀλλ' ἢ τοιαύτη ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος δὲν φαίνεται ὀρθή. Τὸ ἐν ταῖς σφηνοειδέσιν ἐπιγραφαῖς ἀπαντῶν ὄνομα Khou-

manu φαίνεται συγγενές πρὸς τὸ Khoum, ὡς ὀνομάζεται ἡ Κομμαγηνή, ἣτις καὶ αὕτη ἦτον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ χώρᾳ τῶν Kheta. Ἄλλως τε φαίνεται ὅτι ἡ κτίσις τῶν Κομάνων ἀνήκει εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν τῆς ἐποικίσεως Ἀρίων λαῶν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Οἱ ἀρχαιότατοι κατὰ τὰ ἀνατολικά τῆς χώρας ταύτης συναντηθέντες πρὸς ἀλλήλους εἰσι Χουσιῖται καὶ Τουράνιοι, ὧν οἱ μὲν Τουράνιοι κατεῖχον τὰς ἀνατολικὰς χώρας τῆς χερσονήσου ἀπὸ τοῦ Πόντου μέχρι τοῦ Ἀργαίου, ἐνῶ οἱ Χουσιτικοὶ λαοὶ κατέκουν τὰς πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον τοῦ Ἀργαίου κειμένης χώρας τῆς Καππαδοκίας, ἥτοι τὴν Καταονίαν, τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Ταύρου πρὸς τῷ Ἀργαίῳ Κιλικίαν καὶ τὴν πεδινὴν Κιλικίαν, ὅπου ἤνοῦντο μετὰ τῶν ἐν Συρίᾳ ὁμοφύλων λαῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι οἱ Χουσιῖται ἐν ἀρχαιοτάτῃ τινὶ ἐποχῇ προὔχωρσαν καὶ μέχρι τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου. Τοῦλάχιστον οἱ παρ' Ὀμήρῳ Κίλικες τῆς Τροίας καὶ οἱ Κήτειοι τῆς Μυσίας φαίνονται συγγενεῖς τῶν Κιλικίων καὶ Καταόνων τῆς ἀνατολικῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὡστε καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὅπως ἐν ταῖς παρὰ τὸν Τίγριν καὶ τὸν Εὐφράτην χώραις, ἐγένετο ἐπαφὴ καὶ ἐν μέρει ἀνάμιξις Τουρανικῶν καὶ Χουσιτικῶν λαῶν, ὧν τὸ πλεῖστον μέρος συνεχωνεύθη ὕστερον μετὰ τῶν ἐποικισάντων Ἀρίων φυλῶν. Καὶ ἀληθῶς οἱ πλεῖστοι τῶν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους οἰκούντων τὴν Μικρὰν Ἀσίαν λαῶν ἦσαν Ἀρίας φυλῆς. Οἱ ἐν Καππαδοκίᾳ Τουράνιοι ἐκβλήθέντες ὑπὸ λαῶν Ἀρίας καταγωγῆς (πιθανῶς τοῦ Σκυθογερμανικοῦ λαοῦ τῶν Κυμμερίων, Καμίρ κατὰ τοὺς Ἀρμενίους ἱστοριογράφους, Γαμέρ κατὰ τὴν Γραφὴν), περιορίσθησαν εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν τῆς χώρας ταύτης μεταξὺ τῶν ἀπ' αὐτῶν ὀνομασθέντων Μοσχικῶν ὀρέων κατὰ τοῦ Καυκάσου χώρας, ἔνθα διετηρήθησαν μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς ἀρχαιότητος. Οἱ δὲ Κατάονες, ἀφοῦ ἐπὶ τινα χρόνον διετηρήθησαν εἰς τὰς δυσπροσίτους αὐτῶν χώρας, ἐντελῶς ἀφωμοιώθη-

σαν καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἄλλα πάντα πρὸς τοὺς λοιποὺς Καππαδόκας, (τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα προῆλθε φαίνεται ἀπὸ τινος ἐκ τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν γνωστοῦ ἔθνους τῶν Δουχά, ἀφ' ὧν οἱ γείτονες Σημιτικοὶ λαοὶ ἐκάλεσαν τὴν χώραν Κάτπα-Δουχά=χώρα τῶν Δουχά. Κατὰ τὸν Kiepert (Lehrbueh der alten Geographie σελ. 91) οἱ Δουχὰν καὶ οἱ Κιμ-μέριοι εἰσὶν ὁ αὐτὸς λαός). Καὶ τὰ Κόμανα δὲ αὐτὰ περιῆλθον οὕτως εἰς λαὸν Ἀρίας καταγωγῆς, ὡς πᾶσα ἡ λοιπὴ Καταονία. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐποικίσεως Ἀρίων λαὸν εἰς τὴν Καταονίαν ἡ χώρα αὕτη φαίνεται οἰκουμένη ὑπὸ λαοῦ Χουσιτικῆς καταγωγῆς. Τοῦτο δύναται νὰ βεβαιωθῇ ἀποδεικνυομένης τῆς ταυτοτήτος τῶν Καταόνων πρὸς τοὺς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ οἰκοῦντας γνωστοὺς ἐκ τῶν ἱερογλυφικῶν ἐπιγραφῶν τῆς Αἰγύπτου Χετταίους (Khetta) ἢ Χάττι (κατὰ τὰς σφηνοειδεῖς Ἀσσυριακάς ἐπιγραφάς). Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος (IB. 533), ἡ Καταονία κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἀπετέλει μικράν τινα ἐπαρχίαν Καππαδοκικὴν, ἀλλ' οἱ παλαιοὶ, λέγει ὁ Στράβων, ὑπὸ τῇ Καταονίᾳ ἔταττον καὶ τὴν Μελιτανήν, ὥστε κατὰ τὴν μαρτυρίαν ταύτην πᾶσα ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀντιταύρου μέχρι Εὐφράτου χώρα ᾤκειτο ὑπὸ Καταόνων. Ἐτέρα σπουδαία μαρτυρία τοῦ Στράβωνος εἶναι ὅτι «οἱ παλαιοὶ τοὺς Κατάονας καθ' αὐτοὺς ἔταττον ἀντιδιαίρουντες τοῖς Καππαδόξιν ὡς ἑτεροεθνέσι καὶ ἐν τῇ διαριθμῇσει τῶν ἔθνων μετὰ τὴν Καππαδοκίαν ἐτίθεσαν τὴν Καταονίαν, εἶτα τὸν Εὐφράτην καὶ τὰ πέραν ἔθνη.... Οὔτε δ' ἐκ τῆς διαλέκτου διαφορᾶς τινος ἐν τούτοις πρὸς τοὺς ἄλλους Καππαδόκας ἐμφανιζομένης οὔτε ἐκ τῶν ἄλλων ἔθνων θαυμαστὸν πῶς ἠφάνισται τελέως τὰ σημεῖα τῆς ἁλλοεθνίας». Δύο τινὰ ἐξάγονται σαφῶς ἐκ τῆς περικοπῆς ταύτης τοῦ Στράβωνος, πρῶτον ὅτι οἱ Κατάονες ἀπετέλουν ἐν παλαιότεροις χρόνοις ἔθνος διάφορον τῶν Καππαδοκῶν, καὶ δεύτερον ὅτι γενομένης

συγχωνεύσεως πρὸς τοὺς Καππαδόκας τέλεον ἡφάνισθησαν τὰ σημεῖα τῆς ἄλλοσθενίας. Καὶ πολιτικῶς δὲ κατὰ Στράβωνα οἱ Κατάονες ἦσαν ἀποκεχωρισμένοι τῶν Καππαδοκῶν μέχρι τοῦ Ἀριαράθου βασιλείως τῆς Καππαδοκίας (360 π. Χ.) (Στράβ. αὐτόθι).

Ἀλλὰ τὰ ὀνόματα Κατάονες καὶ Καταονία εἰσὶ γνωστὰ μόνον ἀπὸ τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων Στράβωνος, Πτολεμαίου κτλ. Ὁ Ἡρόδοτος τουναντίον ἄπασαν τὴν μετὰ τὸ Ἀντιταύρου καὶ Εὐφράτου ἐκτεινομένην χώραν περιλαμβάνει ἐντὸς τῆς Κιλικίας καὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῆς ἐντεῦθεν τοῦ Ἀντιταύρου νοτίου Καππαδοκίας πέραν τοῦ Ἀργαίου καὶ τοῦ Ἄλως περιλαμβάνεται ἐντὸς τῆς χώρας τῶν Κιλικίων. Ὁ Ἄλως ποταμὸς διέρχεται κατ' αὐτὸν διὰ τῆς χώρας τῶν Κιλικίων καὶ ὁ Εὐφράτης ἀπετέλει ὄριον μετὰ τὴν Κιλικίας καὶ Ἀρμενίας (Ἡρ. 1, 72 πρὸς βλ. καὶ III. 90 καὶ V. 52). Καὶ ἐπὶ Στράβωνος δὲ ἐπὶ ἡ περὶ τὸ Ἀργαίον χώρα ἡ ἔχουσα πρωτεύουσαν τὰ Μάζακα ἐκαλεῖτο Κιλικία. Ὡστε ἐν τῇ Κιλικίᾳ τοῦ Ἡροδότου περιελαμβάνετο καὶ ἡ Καταονία, οἱ δὲ Κατάονες ἀπετέλουν πιθανῶς φυλὴν τινὰ Κιλικίων ἢ τοὺς Κιλικίους αὐτοὺς ὑπὸ τὸ ἐγγώριον ἐθνικὸν ὄνομα αὐτῶν.* Καὶ πράγματι πολλὰ διδόμενα φαίνονται μαρτυροῦντα τὴν τοιαύτην συγγένειαν ἢ ταυτότητα τῶν δύο λαῶν. Φαίνεται ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Κιλικίων περιελαμβάνον οἱ Ἕλληνες μεγάλην τινὰ φυλὴν διεσπαρμένην ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων εἰς πλεῖστα μέρη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπὸ Εὐφράτου καὶ Ταύρου μέχρι Αἰγαίου. Παρ' Ὀμήρῳ εὐρίσκομεν τοὺς Κιλικίους οἰκοῦντας τὴν ἀπὸ τῆς Ἰδῆς μέχρι τοῦ Καΐκου παραλίαν τῆς Τρωϊκῆς ἐπι-

* Πόλεις τινὲς τῆς Κιλικίας, οἷον Μόψου Κρήνη περιλαμβάνονται ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου ἐν Καταονίᾳ, καὶ τὰ Καστάβαλα, αὐτὰ τὰ ἐν Κιλικίᾳ τῆς Καππαδοκίας, ὁ αὐτὸς γεωγράφος περιλαμβάνει ἐν Καταονίᾳ.

κρατείας ὑπὸ τοὺς βασιλεῖς Ἡετίωνα (ἐδρευόντα ἐν τῇ ὑψι-
 πύλῳ Θήβῃ) καὶ Μύνητα (ἐδρευόντα ἐν Λυρνησσῷ). Κατὰ τι-
 να δὲ παράδοσιν ἀρχαίαν οἱ Κίλικες οὗτοι μεταναστεύσαντες
 ἐκ Τροίας μετὰ τῶν μ α ν τ ε ω ν Κάλχαντος καὶ Ἀμφιλό-
 χου καὶ Μόφου κατέλαβον τὴν Παμφυλίαν (Στράβ. 1Δ'. 627,
 668). Τέλος ὑπάρχει καὶ ἄλλη τις παράδοσις τοῦ Σολίνου
 (Σολ. Κεφ. 41 Σαλμανασίου 38), ὅτι οἱ Κίλικες ἤρχον πάλαι
 ποτὲ πολλῶν λαῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Γλάδτων ἐν τινι
 διατριβῇ αὐτοῦ «Περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ὀμήρου ἐν τῇ ἱ-
 στορίᾳ» ἀπέδειξεν ὅτι οἱ Κίλικες ἦσαν συγγενεῖς πρὸς τοὺς
 Χεταίους (Kheta ἢ Khatti) τῆς Μ. Ἀσίας, ἂν μὴ ὁ αὐ-
 τὸς λαὸς ὑπὸ διάφορα ὀνόματα, καὶ ὅτι οἱ ἐν Ὀδυσσεΐᾳ τοῦ
 Ὀμήρου μνημονευόμενοι Κήτσιοι τῆς Μυσίας (Ὀδ. λ. 521),
 ἦσαν αὐτοὶ οὗτοι οἱ Χεταῖοι, ὧν μερὶς τις εἶχε προχωρήσει
 μέχρι τῆς Μυσίας. (Ἄρα ἐν τῷ ὀνόματι Ἡ ε τ ί ω ν ὑπάρ-
 χει λείψανόν τι τοῦ Χέτα; εἶναι δὲ ἄλλως γνωστὸν ὅτι καὶ
 ἡγεμόνες τινὲς τῶν Χεταίων ὠνομάζοντο κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ
 ἔθνους λ. χ. ὁ ἡγεμὼν Kheta sar). Οἱ Χεταῖοι οὗτοι εἶναι
 λαὸς λίαν γνωστὸς ἐκ τῶν ἱερογλυφικῶν ἐπιγραφῶν τῆς Αἴ-
 γυπτου, λαὸς Χουσιτικὸς συγγενὴς μὲν τῶν ἀναφερομένων
 ἐν τῇ γραφῇ Χεττέων τῆς Χαναάν, ἀλλ' οἰκῶν ἐν ἀρχαιο-
 τάτοις ἤδη χρόνοις τὴν βόρειον Συρίαν καὶ ἐντεῦθεν ἐκταθεὶς
 μέχρι τοῦ Ταύρου καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Κιλικίας ἤτοι μέχρι
 τῆς παλαιᾶς Καταονίας. Οἱ Χεταῖοι οὗτοι καλοῦνται Kheta
 μὲν ὑπὸ Αἰγυπτιακῶν ἱερογλυφικῶν ἐπιγραφῶν, Khatti δὲ
 ὑπὸ τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἀσσυρίας. Ἀφοῦ δὲ τὸ
 ὄνομα τοῦτο φαίνεται το-οὔτον συγγενὲς πρὸς τὸ Κ α τ ά ω ν
 (Κατάων φαίνεται ἀπλοῦς μετασχηματισμὸς τοῦ Khatti ὁ-
 πως Λυκάων καὶ Λυκοανία τοῦ Λύκιος, Λυκία), οἱ δὲ Κατά-
 ονες ὄκουν ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ τῶν Κιλικίων, οἵτινες ἦσαν ὁ αὐ-

τός ἢ συγγενὲς λαὸς πρὸς τοὺς Χεταίους, πιθανώτατον φαίνεται ὅτι οἱ Καταόνες ἦσαν Χεταϊκὸς λαὸς καὶ ἐπομένως ὁ λαὸς ὁ πρὸ τῆς ἐποικίσεως τῶν Ἀρίων ἐν Μ. Ἀσίᾳ ἀντιπροσωπεύων τὸν πολιτισμὸν τὸν Χουσιτικόν, καὶ ἡ Καταονία ἦτον ἡ χώρα, ἀφ' ἧς διάφοροι Χουσιτικαὶ φυλαὶ διασπαρεῖσαι μέχρι τῆς Μυσίας καὶ τῆς Τροίας διέδωκαν τὸν πρῶτον ὕλικόν πολιτισμὸν εἰς τὰς χώρας ταύτας, συνάμα δὲ ἐπενήργησαν καὶ εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀνάπτυξιν τῶν πρώτων αὐτῶν λαῶν. Τοῦτο φαίνεται βεβαιούμενον ἐκ πολλῶν σημείων. Χουσιτικῶν θεῶν ὀνόματα ἀπαντῶσιν ἐν τισι πόλεωσιν τῆς Καταονίας ἢ τῆς νοτίου Καππαδοκίας ὀνόμασι (Νανυσὸς=πόλις Νανά, Σινασὸς=π. τοῦ Σιν=θεοῦ τοῦ Ἡλίου. Καστάβαλα, Ἀνδράβαλα, Γαζίουρα, Μελίτη ἐν οἷς φαίνονται τὰ ὀνόματα τῶν Χουσιτικῶν θεῶν Βάλλ Γαζὺρ Βελίτ ἢ Μύλιττα, πρὸβλ. τὸ ὄνομα τῆς Καταόν' πόλεως Δάσταρχον, ἐνθα φαίνεται τὸ Χουσιτικὸν ὄνομα Ταρχόν, τοῦ Δὰς ὄντος ἰδιαιτέρας Καππαδοκικῆς λέξεως πρὸβλ. Κόρα καὶ Δάκορα, Μακέλλι καὶ Δαμακέλλι Δασμένδη, καὶ τὸ Βήνασα πιθανῶς περιέχει τὸ ὄνομα τοῦ Χ. θεοῦ Βήν). Ἡ ἐν Κομάνοις λατρευομένη Θεὰ, καὶ περ' ἔχουσα ὄνομα Ἀριακόν (Μὰς, Μάχ, εἰς τὰς Ἀρίας γλώσσας=σελήνη), κατὰ τὰς ιδιότητας καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῆς λατρείας ἔχει μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὴν Ἀστάρτην τῶν Φοινίκων τῆς Μᾶ δὲ ταύτης, ὡς εἵπομεν, ἡ λατρεία ἐκ Καταονίας διεδόθη εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ περίφημος ἱστορικὸς Dunker, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, ἐπειράθη ν' ἀποδείξῃ, ὅτι οἱ περὶ τῶν Ἀμαζόνων καὶ τῆς στρατείας αὐτῶν μῦθοι, σημαίνουσιν ἀπλῶς τὴν διὰ τῶν φαντατικῶν ἱερείων (αἰτινὲς ὡς καὶ ἡ Θεὰ Μᾶ ἦσαν ἐνοπλιοι), εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα ἐξάπλωσαν τὰς λατρείας τῆς ἐν Κομάνοις Θεᾶς.

Καὶ ἂν ἔτι ἡ τοιαύτη ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία τῶν περὶ Ἀ-

μαζόνων μύθων δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐν πᾶσιν ὀρθή καὶ ἀκριβής, ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα μαρτύρια τῆς μεταξὺ Καταονίας καὶ τῶν δυτικῶν χωρῶν τῆς Μ. Ἀσίας ἐπαρῆς. Ὁ Κατάων Ἀπόλλων, τοῦ ὁποίου τὸ ἐν Δαστάρκῃ ἱερὸν ἐτιμᾶτο καθ' ὅλην τὴν Καππαδοκίαν, εἶναι πιθανώτατα ὁ Μικρασιανὸς ἐκεῖνος τοξότης θεὸς τοῦ Ἡλίου, ὃν βλέπομεν παρ' Ὀμήρῳ κατ' ἐξοχὴν προστατεύοντα τοὺς Τρῶας. (ὁ θεὸς οὗτος ἤδη παρ' Ὀμήρῳ ἀφωμοιώθη τῷ ἑλληνι Ἀπόλλωνι). Εἵπομεν ὅτι κατὰ τὴν Τρωϊκὴν χώραν ὑπῆρχε πόλις Κιλικίων καλουμένη Θήβη, ἔδρα τοῦ Ἡετίωνος ὁμώνυμος πόλις ὑπῆρχε καὶ ἐν Καταονίᾳ· τὸ Χουσιτικὸν ὄνομα τοῦτο ἀμφοτέρων τῶν πόλεων μαρτυρεῖ τὴν Χουσιτικὴν καταγωγὴν τῶν πρώτων οἰκητόρων ἐν ἀμφοτέραις· Θήβη δὲ καὶ Λυρνησσὸς καὶ Κόμανα ὑπῆρχον καὶ ἐν Παμφυλίᾳ, ἥτις ἦτο μέρος τῆς μεγάλης Κιλικίας. (Στράβ. ΙΔ'. 668 Ἱεροκλ. Συν. σελ. 68). Ἀξιοσημεῖωτον δὲ λίαν, ὅτι καὶ ἐν Μυσίᾳ ὑπῆρχε φρούριον Κ ο μ α ν ῖ α καλούμενον — Ξενοφ. Ἀν. 7, 8, 115. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ τὰ Κόμανα ἐκαλοῦντό ποτε Χρῦση, ἐξ οὗ παρήχθη τὸ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους Χρυσὴ Κόμανα κατὰ Προκόπιον. Ὡς δὲ γινώσκωμεν ἐκ τῶν Νεαρῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ (No V. 31) ἡ πόλις ἐκαλεῖτο Chrusa. Εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι ὁμώνυμος πόλις Χ ρ ὕ σ η ὑπῆρχε καὶ ἐν Τροίᾳ. (Ὀμ. Ἰλ. Α. στ'. 37.) Ἀξιοσημεῖωτοι πρὸ πάντων εἶναι οἱ περὶ τῶν μάντεων Κάλχαντος, Ἀμφιλόχου καὶ Μόφου μῦθοι. Ὁ Κάλχας ἐκ Τροίας δὲν ἐπιστρέφει εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' εἰς τὴν Παμφυλίαν, ἥ κατ' ἄλλην παράδοσιν, ἀποθανόντος τοῦ Κάλχαντος ἐν Κλάρῳ, ὁ Μόφος, ὁ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Μαντοῦς υἱός, καὶ ὁ Ἀμφίλοχος, ὁ τοῦ Ἀμφιάραω καταλαμβάνουσι τὴν Παμφυλίαν (Στράβ. ΙΔ'. 668). Κατ' ἄλλην παράδοσιν ὁ Ἀμφίλοχος ἐκτίσε πόλιν τὸ Ποσειδῆϊον ἐπὶ τῶν ὁρίων Κιλικίας καὶ Συρίας (Ἡρόδ. ΙΙΙ. 91).

Αἱ πόλεις τῆς Κιλικίας αἱ παρὰ τὰ ὅρια τῆς Καταονίας* κείμεναι, Μόψου Ἑστία, Μόψου Κρήνη, ὠνομάσθησαν ἀπὸ τοῦ Μόψου· ἡ Κιλικία πόλις Μαλλὸς ἐκτίσθη ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν μάντεων Ἀμφιλόχου καὶ Μόψου· ἀκολουθῶς ὁ Ἀμφίλοχος ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Ἄργος, δυσαρεστήσας δὲ τοῖς ἐκεῖ ἐπέστρεψε πάλιν εἰς τὴν Κιλικίαν· ἀλλ' ἀποκλειόμενος τῆς κοινωνίας ἦλθεν εἰς μονομαχίαν πρὸς τὸν Μόψον, πεσόντες δ' ἀμφότεροι ἐτάφησαν περὶ Μέγαρσα τοῦ Πυράμου (ποτ. διαρρέοντος τὴν Καταονίαν καὶ τὴν Κιλικίαν Στράβ. ΙΔ'. 676). Ἐκ τῶν περὶ τῶν μάντεων τούτων παραδόσεων ἐξάγεται ὅτι τῆς μαντικῆς καὶ τῶν χρηστηρίων καὶ τῶν μάντεων πηγὴ διὰ τοὺς Ἕλληνας ἦσαν περὶ τὸν Ταῦρον χώραι τῆς Καταονίας καὶ Κιλικίας.

Καὶ αὐτοὶ οἱ περὶ Ὀρέστου καὶ Ἰφιγενείας καὶ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἰδρύσεως τῆς ἐν Κομάνοις λατρείας μῦθοι ὑποδηλοῦσι τὴν ἐκ Κομάνων εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐντεύθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα διάδοσιν τῆς αἵματηρᾶς λατρείας τῆς Τουροπόλου Ἀρτεμιδος ἢ Ἀρτέμιδος Ἰφιγενείας, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὑποκρύπτεται αὐτὴ ἡ Ἀρτεμις Μᾶ ἢ Μᾶ Κυβέλη καὶ ἡ Συρία θεὰ Ἀφροδίτη ἢ Ἀστάρτη. Ἡ κυρία ἰδιότης τῆς ὑπὸ τὰ πολλὰ ταῦτα ὀνόματα δηλουμένης θεότητος ἦτο ἡ τῆς γονιμοποιῶ ἐν γένει τῆς φύσεως δυνάμειος, μεθ' ἧς συνεδέετο καὶ ἡ ἀντίθετος δύναμις τῆς φθορᾶς. Τὸ ἐπίθετον Ταυροπόλος φαίνεται ἀναφερόμενον εἰς τὴν τοιαύτην ιδιότητα τῆς θεᾶς. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ποιηταὶ τῶν ὑστέρων χρόνων ἰδίως οἱ τραγικοὶ, συνδυάσαντες τὸ Ταυροπόλος πρὸς τὸ ὄνομα τῶν Ταύρων καὶ τῆς ἐνταῦθα δι' αἵματηρῶν θυσιῶν λατρουμένης Ταυρικῆς Σκυθικῆς θεᾶς ἐπλασαν σειρὰν ὅλην μύθων καὶ ὑποθέσεων τραγωδιῶν συνδεομένην μετὰ τῆς θυσίας τῆς Ἰφιγενείας, ἣν ἐποίησαν κόρην τοῦ Ἀγα-

* Σημ. Ὁ Πτολεμαῖος τίθει τὴν Μόψου Κρήνην ἐν Καταονίᾳ.

μέμνηνος, ἐν ᾧ παρ' Ὀμήρῳ δὲν ἀναφέρεται θυγάτηρ Ἀγαμέμνηνος οὕτω καλουμένη. Ἡ Ἰφιγένεια, εἶχεν ἴδιον ναὸν ἐν Κομάνοις καὶ ἐλατρεύετο ὡς ἰδιαίτερα θεότης ἐνταῦθα (καὶ ὁ Πανσκανίας μνημονεύει Ἀρτέμιδος ἐπὶ κλησιν Ἰφιγενείας ἐν Λυδία λατρευομένης). Εἶναι δὲ ἡ Ἰφιγένεια αὕτη ἡ Ἀρτεμις Μᾶ, ἡ θεὰ τῆς γεννήσεως (Ἰφι-γένους), ὑπὸ τὸ ἐλληνικὸν αὐτῆς ὄνομα, ἡ εἰς αἵματηρὰς θυσίας παρθένων ἀγαλλομένη θεὰ, ἣν ἡ τραγικὴ ποίησις μετέβαλεν εἰς σφαζομένην θυγατέρα τοῦ Ἀγαμέμνηνος ἢ θύουσαν ἐν Ταύροις ἱέρειαν τῆς Ἀρτέμιδος. Κατὰ Δίωνα τὸν Κάσσιον, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἐν Κομάνοις ἐδείκνυτο τὸ ξίφος τῆς Ἰφιγενείας. Τὴν ἔννοιαν τοῦ ξίφους τούτου διαφωτίζει χωρίον τι τοῦ Πλουτάρχου (« Περὶ ἐκκλησιότων χρηστηρίων » 41), ἐν ᾧ λέγεται ὅτι ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας, ἐνθα ὁ Περσεὺς εἶχε θυσίᾳσι παρθένον τινὰ πρὸς καθαρισμὸν τῆς πόλεως, ἐτηρεῖτο ξίφος τι τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς ἔλεγον, ὅπερ ἐκαθαρίζετο κατ' ἔτος ἐν τῷ Κύδνῳ ποταμῷ. Αἱ αἵματῆραι αὗται λατρεῖαι διετηρήθησαν ἐν Συρία καὶ ἐν Φοινίκῃ καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἐνῶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ Ἑλλάδι προϋμώτατα κατηργήθησαν ἀντικαταστᾶσαι διὰ θυσίας ζώου, ἰδίως ἐλάφου, ἱεροῦ ζώου τῆς Ἀρτέμιδος, ἥτις ὡς τοιαύτη εἰκονίζεται καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Καππαδοκίας. Ἐν Βαβυλῶνι δὲ καὶ ἀλλαχοῦ ἡ θυσία τοῦ κριοῦ ἀντικατέστησε τὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Κατὰ τὸν Movers (Phoen Altert 1, 407), ἐπὶ Βαβυλωνιακοῦ τινος κυλίνδρου εἰκονίζεται θεὰ τις καθημένη ἐπὶ θρόνου στηρίζουσα τοὺς πόδας ἐπὶ πᾶνθηρος, ἐπὶ τοῦ πρὸ αὐτῆς δὲ κειμένου βομοῦ, ἐφ' οὗ καίεται τὸ ἱερόν φῶς, εἶναι τεθειμένη κεφαλὴ κριοῦ, σύμβολον ἐξιλεώσεως· ἱερεὺς τις χωρεῖ πρὸς τὸν θρόνον ἄγων διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς παῖδα βαδίζοντα ἀθύμως, ἐπὶ δὲ τῶν ὤμων βαστάζων ἐλαφόν· ἡ δὲ ἱερεῖα αἰτεῖται χάριν ὑπὲρ τοῦ θύματος, ἥτις καὶ πρὸς αὐτὴν

ὑπὸ τῆς θεᾶς διὰ τῆς κινήσεως τῆς δεξιᾶς. Ἐπὶ ἄλλου κυ-
λινδρου εἰκονίζεται θεὸς κρατῶν ὑψωμένον τὸ ξίφος ἐπὶ τὴν κα-
ραλὴν παρθένου αἰρούσης τὰς χεῖρας καὶ αἰτουμένης ἔλκος.
Ἐν Ἀλαῖς τῆς Ἀττικῆς, ἔνθα ὁ Ὀρέστης διατάχθη ὑπὸ τῆς
Ἀθηνᾶς νὰ κτίσῃ ναὸν τῇ Ἀρτέμιδι, ἐγένετο ἑορτὴ ἀναμι-
μνήσκουσα ὁμοίον τι ἐνταῦθα πάλαι ποτὲ ὑπάρχον. Εἰς τὸ τέ-
λος τοῦ δράματος τοῦ Εὐριπίδου («Ἰφιγενείας ἐν Ταύροις»)
ἡ Ἀθηνᾶ διατάσσει τῇ Ἰφιγενείᾳ :

Νόμον τε θεῖς τόνδε· ὅταν ἑορτάξῃ λεώς
Τῆς σῆς τραγῆς ἄποινα, ἐπισχέτω ξίφος
Δέρη πρὸς ἀνδρῆς, αἷμά τ' ἐξανιέτω
Ίσως ἑκατὶ θεᾶς, ὅπως τιμὰς ἔχῃ.

Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀθήναις «Ἀρκτου γενομένης καὶ ὑπὸ τῶν
Ἀθηναίων ἀναιρεθείσης λιμὸς ἐπεγένετο, οὗ τὴν ἀπαλλαγὴν
ὁ θεὸς ἔχρησεν, ἂν τις θυγατέρα θύσῃ τῇ θεῇ. Ἐμβάρος δὲ
μόνον ὑποσχόμενος ἐπὶ τῇ τὴν ἱερωσύνην αὐτοῦ διὰ βίου ἔχειν
διακοσμήσας τὴν θυγατέρα ἔθυσεν· ὅθεν καὶ εἰς παροιμίαν πε-
ρίεστη». (Σουΐδας ἐν λ. Ἐμβάρος). Κατὰ τὸν Πausανίαν ἐν
Λιμναίῳ τῆς Λακωνίας ὑπῆρχεν ἱερὸν Ἀρτέμιδος Ὀρθίας, τὸ
δὲ ἐκεῖ ξόανον αὐτῆς ἐλέγετο ὅτι ἐκομίσθη ὑπὸ Ὀρέστου καὶ
Ἰφιγενείας· κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους ὁ βωμὸς καθημάς-
σето δι' αἵματος ἀνθρώπου διὰ κλήρου ἐκλεγομένου· ὁ δὲ
Λυκοῦργος τὴν ἀνθρωποθυσίαν ταύτην ἀντικατέστησε διὰ μα-
στιγώσεως ἐφ' ἑβων, ἕως οὗ ὁ βωμὸς ἐμπληθῇ αἵματος. «Οὔτω
τῷ ἀγάλματι ἀπὸ τῶν ἐν Ταυρικῇ θυσιῶν ἐμμεμένηκεν ἀν-
θρώπων αἷματι ἥδεσθαι». (Paus. III. 14). Καὶ αὐτὸ τὸ
περίφημον βρέτας τῆς Ταυρικῆς θεᾶς τὸ ἀναφερόμενον ἐν τοῖς
περὶ Ὀρέστου μύθοις, τὸ οὐρανόθεν πεσόν ξόανον, ὅπερ «ἐλλή-
νες καὶ βάρβαροι ἡμφισβήτουν πορὰ σφίσιν εἶναι», ἦτο ξόα-
νον τῆς Ἀστάρτης ἢ Κυβέλης Μᾶ. (Ἀερόλιθοι, ὡς εἰκάζεται,
θεωρηθέντες εἰκόνες θεῶν καὶ δεικνυόμενοι πολλαχοῦ, ἔνθα ἐ-

πεχωρίαζεν ἡ λατρεία τῆς Ἀστάρτης ἢ Ἀρτέμιδος Μᾶ). Ἡ μετὰ τῆς λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος Ἰφιγενείας συνδεομένη ἀνθρωποθυσία ἀντικατέστη διὰ καθιερώσεως πρὸς τὴν θεὰν πλῆθους νέων ἢ παρθένων, ἐξ οὗ παρήχθη ἐν Κομάνοις ἰδίως τὸ μέγα ἐκεῖνο πλῆθος τῶν ἱεροδούλων. Ἀλλὰ καίτοι ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις δὲν ὑπῆρχε πλέον τὸ βάρβαρον ἔθος τῆς ἀνθρωποθυσίας, οὐχ ἥττον ἐτελοῦντο τελεταὶ σφόδρα ὀργιαστικά ὑπὸ φανατικῶν ἱερέων μέχρι μανίας ἐνθουσιάντων διὰ τῆς ἐπιθρείας τῶν τυμπάνων καὶ κυμβάλων καὶ τῆς ἐνθουσιαστικῆς Φρυγικῆς Μουσικῆς.

Οἱ φανατικοὶ οὗτοι ἱερεῖς θεοφόρητοι, ὡς λέγει ὁ Στράβων, ὦν μέγα πλῆθος ὑπῆρχεν ἐν Κομάνοις, κατὰ τοὺς Ῥωμαῖκούς χρόνους περὶήρχοντο τὰς διόφρους χώρας μετὰ τυμπάνων καὶ κυμβάλων ἐπαιτοῦντες ἐν ὀνόματι τῆς μεγάλης μητρὸς τῶν θεῶν Μᾶ, ἢ τοῦ Μηνὸς (ὅστις εἶναι ἡ αὐτὴ θεότης ὑπὸ ἄρρενα μορφήν), καλούμενοι διὰ τοῦτο *μητραγύρται*, ἢ *μηναγύρται*, ὡς ἀγείροντες ἤτοι συνάγοντες ἐν ὀνόματι τῶν θεῶν τούτων, (ἐντεῦθεν δὲ καὶ αἱ λέξεις μέχρι σήμερον ἀγύρτης, ἀγυρτεῦειν, ἀγυρτεία). Ἐν Ῥώμῃ δὲ οἱ τοιοῦτοι ἱερεῖς ἐκαλοῦντο καὶ *Bellonarii* ἢ *fanatici de aede Bellonae*, διότι, ὡς εἵπομεν, οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ἐν Κομάνοις θεὰν θεωροῦντες ὡς θεὰν τοῦ πολέμου ἐκάλουν *Bellona*, ὡς οἱ Ἑλληνας Ἐνυώ, ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς παρ' αὐτοῖς τιμωμένης θεᾶς τοῦ πολέμου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος αὐθις περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς θεᾶς ταύτης, σημειωτέον ὅτι αὕτη ὑπὸ τᾶς αὐτᾶς ἰδιότητας καὶ μετὰ τῶν αὐτῶν μύθων ἐλατρεύετο ἐν ἄλλῃ τινι τῆς Καππαδοκίας πόλει, ἐν Κασταβάλῳ, καὶ ἐκαλεῖτο *Περασία* Ἀρτεμις. Τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο φαίνεται συγγενὲς πρὸς τὸ φοινικικὸν ὄνομα τῆς αὐτῆς θεᾶς *Φερσεφάσσα* (ἐξ οὗ παρήχθη τὸ ἐλληνικὸν *Περσεφόνη*). Ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς Περασίας Ἀρτέμιδος Μᾶ, ἦτις ἐν Ἀρμενίᾳ ἐκα-

λαίτο Ἀναίτις (τὸ ὄνομα κατὰ τὸν Mordtmann εἶναι Τουρανικόν) καὶ οὕτως ὠνομάσθη καὶ ὑπὸ Περσῶν, πλανηθέντες συγγραφεῖς τινες ἐκάλεσαν αὐτὴν Περσίαν Ἀρτεμιν, ὑπολάβόντες αὐτὴν Περσικὴν θεότητα τοῦ πολέμου, περὶ ἧς ἴδ. Πλουτ. Ἀρταξ. 3. Στράβ. ΙΕ'. 783. Ἀλλ' ὡς ἐξάγεται ἐξ ἄλλου χωρίου τοῦ Πλουτάρχου (Λουκουλ. 24) καὶ ἐκ τινος ἐτέρας μαρτυρίας τοῦ Κλήμεντος (Προτρεπτ. σελ. 43), ἡ Περσία Ἀρτεμις ἦν αὐτὴ ἡ Ἀναίτις κληθεῖσα Περασία ἢ Περσία «ἐκ τοῦ πέραθεν κομίσαι τὸν Ὀρέστην τὸ ξόανόν», ὡς λέγει ὁ Στράβων, ἀληθῶς δὲ ἐκ τοῦ Φοινικικοῦ ὀνόματος τῆς θεᾶς Φερσεφάσση. Ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Κασταβάλων εἰκονίζεται ἡ Περασία Ἀρτεμις κρατοῦσα λαμπάδα ὡς εἰκονίζετο κατὰ Προκόπιον καὶ ἡ Ταυροπόλος Ἀρτεμις (Eckhel N. V. Δ. III. 298).

Ἐποινησάμεθα τὴν μακρὰν ταύτην παρέχασιν περὶ τῆς λατρείας τῆς θεᾶς τῶν Κομάνων, ἵνα δεῖξωμεν πόσον αὐτὴ ἐπενήργησεν ἐπὶ τοὺς μύθους καὶ τὴν θεολατρείαν οὐ μόνον τῶν λαῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ῥώμης καὶ ὅτι τὰ Κόμωνα καὶ ἡ Καταονία ὑπῆρξαν, οὕτως εἰπεῖν, ὁ σταθμός, δι' οὗ ἡ λατρεία καὶ ἡ μυθολογία τῶν περὶ τὸν Περσικὸν κόλπον, ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Συρίᾳ οἰκούντων Χουσιτῶν διεδόθησαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τούτων ἀναφέρομεν καὶ τὰς ἐξῆς ἀξιοσημειώτους ἐκ τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν ἐξαγομένης μαρτυρίας. Ἐν Ὀδυσσεῖᾳ (Κ. στίχ. 280 καὶ ἐξῆς) ὁ Ἑρμῆς, ἵνα σώσῃ τὸν Ὀδυσσεύα ἐκ τῶν χειρῶν τῆς Κίρκης ἔδωκεν αὐτῷ φάρμακον ἐσθλόν, διὰ τὸ ἀντενεργήσῃ κατὰ τοῦ κυκλώϊος ἥτοι τοῦ μαγικοῦ ποτοῦ, δι' οὗ ἐμελλεν ἐκείνη νὰ καταμαγεύσῃ τὸν Ὀδυσσεύα.

Τὸ ἐσθλόν τοῦτο φάρμακον τοῦ Ἑρμοῦ:

Ῥίζῃ μὲν μέλαν ἔσχε,
γάλακτι δὲ εἵκελον ἄνθος
Μῶλυ δὲ μὲν καλέουσι
θεοί, χαλεπὸν δὲ τ' ὀρύσσειν
Ἀνδράσι γε θνητοῖσι, θεοί
δὲ τὰ πάντα δύνανται.

Ὀδ. Κ. 303—306.

Καθ' Ὁμήρου λοιπὸν ἡ λέξις μῶλυ ἦτον ἐν χρήσει μόνον παρὰ τοῖς θεοῖς· τοῦτο δὲ λέγει ὁ ποιητὴς περὶ λέξεων λίαν ἀπηρχαιωμένων ἢ ξενικῶς ἠχούσων καὶ ἀναφερομένων εἰς πᾶν ἀρχαίας μυθικὰς παραδόσεις ἢ θρησκευτικὰς πράξεις, δι' ὧν ἡ λέξις καθίσταται, οὕτως εἰπεῖν, ἱερὰ καὶ θεία. Ἐχομεν δὲ μαρτυρίαν σπουδαίαν τοῦ Διοσκορίδου ὅτι ἡ λέξις μῶλυ ἦτο Κ α π π α δ ο κ ι κ ῆ (Διοσκορ. § 30). Εὐλόγως δὲ ἀπεφρίνατο ὁ P. Lagarde, ὅτι διὰ μυστικῶν τελετῶν ἡ μάγειων ἡ λέξις αὕτῃ εἰσῆλθεν ἐκ τῆς Καππαδοκικῆς εἰς τὴν προσημερίων ἑλληνικὴν γλῶσσαν· ὁ αὐτὸς δὲ συγγραφεὺς φρονεῖ ὅτι καὶ τὸ Σ α ρ δ ὀ ν ι ο ν ἐμείδησε παρ' Ὁμήρῳ ἔλαβε τὴν σημασίαν αὐτοῦ ἐκ τοῦ θηλυπρεποῦς θεοῦ τῶν Καππαδοκῶν Σανδάρ ἢ Σαρδάν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου εἰς τῶν Καππαδοκῶν μῆνων ὠνομάζετο Σόνδαρα.

Ἀλλὰ περὶ τοῦ «Σαρδονίου μειδιάματος» ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι τινὲς ἐξηγήσεις καὶ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀναμφήριστος ἡ τοῦ Lagarde μνημονευθεῖσα γνώμη.

Ἀξίον δὲ νὰ μὴ παραλείψωμεν ἐνταῦθα καὶ ὅσα περὶ Αἰθίοπων παρ' Ὁμήρου γινώσκουμεν. Οἱ τοῦ Ὁμήρου ἄμύμονες Αἰθίοπες ἐθεωρήθησαν καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐρμηνευτῶν τοῦ Ὁμήρου καὶ ὑπὸ πολλῶν ἐκ τῶν νεωτέρων ὡς λαὸς Ἀφρικανικὸς οἰκῶν πρὸς νότον τῆς Αἰγύπτου. Ἀκριβέστερα ἐν τούτοις ἔρευνα δεικνύει ὅτι οἱ Αἰθίοπες τοῦ Ὁμήρου εἶναι λαὸς Χουσιτικὸς οἰκῶν τὰ ἔσχατα τῆς Μικρᾶς Ἀ-

σίας ἀνατολικά ὄρια. Καὶ πρῶτον ἡ ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος Αἰθίοψ σημαίνει οὐχὶ τὸν μαῦρον, ἀλλὰ τὸν ἡλιοκαῆ, τὸν μελαψόν· τοιοῦτοι δὲ ἦσαν βεβαίως πάντες οἱ Χουσιτικοὶ λαοί. Ὅτι δὲ οἱ Αἰθίοπες θεωροῦνται παρ' Ὀμήρῳ ὡς εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ κόσμου οἰκοῦντες παρὰ τὸν Ὀκεανὸν (Ὀδ. Α. 12. Ἰλ. Α. 423), οὐδόλως μαρτυρεῖ ὅτι ἡ χώρα αὐτῶν πρέπει νὰ ζητηθῇ ἀνατολικώτερον τῆς Κιλικίας ἢ Καταονίας, διότι ὁ καθ' Ὀμηρον τῆς Γῆς κύκλος ὁ περιρρέομενος ὑπὸ τοῦ Ὀκεανοῦ πρὸς Ἀνατολὰς δὲν ἔχει ἔκτασιν πέραν τῆς Κολχίδος καὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐν γένει ὀρίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Περὶ δὲ τῆς εἰς Ἀνατολικούς καὶ Δυτικούς διαιρέσεως τῶν Αἰθιοπῶν («Τοὶ διχθὰ δεδαΐαται, οἱ μὲν δυσομένου Ὑπερίονος, οἱ δὲ ἀνιόντος»), πολλὰ δύνανται βεβαίως νὰ δοθῶσιν ἐρμηνεῖαι· νομίζω δὲ ὅτι Ἀνατολὴ καὶ Δύσις ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἔχωσι σχετικὴν μόνον ἔννοιαν ὡς πρὸς τὴν ὑπὸ Αἰθιοπῶν οἰκουμένην χώραν, ἥτοι Ἀνατολικοὶ μὲν νὰ νοηθῶσιν οἱ πέραν τῆς Κιλικίας καὶ Καταονίας (οἱ Ἀνατολικοὶ πιθαυῶς Χετταῖοι) Δυτικοὶ δὲ οἱ ἐν Κιλικίᾳ καὶ Καταονίᾳ (Δυτικοὶ Χετταῖοι). Ἐκ τῶν στίχ. 282—4 Ε. Ὀδυσσεΐας γίνεταί δῆλον ὅτι οἱ Αἰθίοπες ὥκουν αὐτὰ ταῦτα ἀκριβῶς τὰ μέρη. Ὁ Ποσειδῶν ἐπιστρέφων ἐξ Αἰθιοπῶν, μακρὰν ἀκόμη εὐρισκόμενος ἐκ τῶν Σολύμων ὁρέων εἶδε τὴν ναῦν τοῦ Ὀδυσσεύς. Οἱ Σόλυμοι ἦσαν οἱ πανάρχαιο κάτοικοι τῆς Λυκίας (Ἰλ. Ζ. 184), οἱ δὲ Αἰθίοπες οἱ οἰκοῦντες ἀνατολικώτερον τῶν Σολύμων εἰς βεβαίως οἱ ἐν Κιλικίᾳ οἰκοῦντες λαοί. Εἵπομεν ἀνωτέρω ὅτι οἱ Κητεῖοι τῆς Ὀδυσσεΐας φαίνονται ὁμόφυλοι τοῖς Χετταίοις· ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐνταῦθα μνημονευομένων Κητείων Εὐρύπυλος, ὅστις ἦρχε καὶ μέρος τῶν ἐν Τροίᾳ Κιλικίων (Στράβ. ΙΓ'. 616), ὡς ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν παραβάλλει αὐτὸν ὁ Ὀμηρὸς πρὸς τὸν Μέμνονα, φαίνεται ὁμόφυλος αὐτῷ (Ὀδ. λ. 521—2). Ὁ Μέμνων ὁ καθ' Ὀμηρον «ἀγλαὸς υἱὸς τῆς φαεινῆς

«Ηούς» (Ὅδ. Δ. 188) ἦτον ὁ ἀρχηγὸς τῶν εἰς Τροίαν πρὸς βοήθειαν τοῦ Προιάμου ἐλθόντων Αἰθιοπῶν. Οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες συγχέοντες τὸν λαὸν τῶν Αἰθιοπῶν μετὰ τῶν βραδύτερον καταχρηστικῶς Αἰθιοπῶν καλουμένων Μαύρων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τὸν Μέμνονα πιθανῶς μετὰ τὸν Αἰγύπτιον βασιλέα Ἀμενατέπ, ἢ Ἀμενώφιν ἢ Φαμενώθ (Ἰσμεάνθαν τοῦ Στράβωνος;) ἐπλάσαν τοὺς περὶ Μέμνονος καὶ τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ ἀνδριάντος αὐτοῦ μύθους καὶ ἐποίησαν τὸν Μέμνονα μαῦρον Ἀφρικανόν (Βιργιλ. Αἰνείαδ. I. 459 ἔνθα καλεῖται *niger*). Ἀλλ' ἀρχαιότεραι παραδόσεις μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ Μέμνων ἦτο Χουσίτης (Κίσσιος ἢ Κόσσιος καθ' Ἑλληνας), ἥτοι ἐκ τῆς περὶ τὸν Περσικὸν κόλπον κειμένης χώρας Κισσίας ἢ Σουσιανῆς (Χουζιστάν σήμερον, κατὰ τὸ ἀρχαιότατον ὄνομα Χούς. Διόδ. II. 22). Τὰ Σούσα, ἡ πρωτεύουσα τῆς Σουσιανῆς, ἐθεωρεῖτο κτίσμα Μέμνονος τοῦ Τιθωνοῦ. Κατὰ τὸν ποιητὴν Αἰσχύλον ἡ μήτηρ τοῦ Μέμνονος ἦτο Κισσία, κατὰ δὲ τὸν Σιμωνίδην ὁ Μέμνων ἐτάφη ἐν Συρίᾳ, (Στράβ. ΙΕ'. 728), ὁ Πausανίας ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἑλλησπόντιοι ἐδείκνυν παρ' ἑαυτοῖς τάφον τοῦ Μέμνονος, «παρ' ᾧ πεποιήται παῖς Αἰθίοψ (μαῦρος) γυμνός, ὅτι ὁ Μέμνων βασιλεὺς ἦν τῶν Αἰθιοπῶν»· ἀλλ' αὐτὸς οὗτος μαρτυρῶν τὴν σύγχυσιν τῶν ὀνομάτων λέγει ἀμέσως κατωτέρω «ἀφίκετο μέντοι εἰς Ἴλιον οὐκ ἀπ' Αἰθιοπίας, ἀλλ' ἀπὸ Σούσων τῶν Περσικῶν (Πaus. X. K. 31). Κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς μύθους Κηφῆνες καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Κηρεὺς ἦσαν Αἰθιοπες (Στράβ. Α'. 42), ἀλλὰ καθ' Ἡρόδοτον Κηφῆνας ἐκάλουν οἱ Ἕλληνες τοὺς Πέρσας (νοητέον τοὺς κατοίκους τῆς Σουσιανῆς) καὶ τὴν χώραν αὐτῶν Κηρηνίαν (Ἡρ. V. 61). Ἐκ πασῶν τούτων τῶν μαρτυριῶν γίνεται κατάδηλον ὅτι Αἰθιοπες ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν ἑλλήνων οἱ ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ κόλπου μέχρι Συρίας καὶ Κιλικίας αἰκροῦντες Χουσιτικοὶ λαοί, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μόνοι γνωστοὶ εἰς

τὸν Ὅμηρον ἦσαν οἱ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἤτοι οἱ Αἰθίοπες τῆς Κιλικίας καὶ Καταονίας, ἐνθα ὤκουν οἱ γνωστοὶ ἡμῖν ἤδη Kheta τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν. Μοῖρά τις τῶν Χεταίων τούτων ἢ τῶν ὁμοφύλων αὐτοῖς λαῶν τῆς Χαναάν εἶχε μεταβῆ ἔν ἀρχαιοτάτοις χρόνοις εἰς τὴν νῆσον Κύπρον κτίσασα αὐτόθι τὴν πόλιν Κίττιον. Ὁ Ἡρόδοτος δὲ μνημονεύει, ὅτι μοῖρά τις τῶν Κυπρίων κατήγετο ἀπὸ Αἰθιόπων (Ἡρ. VII. 90).

Βεβαίως οἱ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου μνημονευόμενοι οὗτοι Αἰθίοπες τῆς Κύπρου δὲν πρέπει νὰ νοηθῶσιν ὡς Ἀφρικανικὴ τις φυλὴ μαύρων, ἀλλὰ ὡς λαὸς Χουσιτικὸς καὶ πιθανώτατα Χεταϊκός. Ὁ Πασανίας (X. 31) μνημονεύει ὅτι μεταξὺ τῶν ἐν Δελφοῖς εἰκόνων τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ὑπῆρχε καὶ εἰκὼν παρριστώσα τὸν Μέμνονα ὁμοῦ καὶ τὸν Σαρπηδόνα, ἡ ἐτέρα δὲ τῶν χειρῶν τοῦ Μέμνονος ἤπτετο τοῦ ὤμου τοῦ Σαρπηδόνος. Ἡ εἰκὼν αὕτη δηλοῖ βεβαίως δυνατὴν τινα σχέσιν μεταξὺ τῶν δύο ἡγεμόνων, σχέσιν πιθανῶς γειτονίας ἢ ὁμοφυλίας. Γινώσκωμεν δ' ὅτι ὁ Σαρπηδὼν εἶναι ὁ γνωστὸς ἥρως τῶν Λυκίων ἐν τῷ Τρωϊκῷ πολέμῳ, ὡς θεὸς δὲ πιθανῶς λατρευόμενος ὑπὸ τῶν Κιλικίων, διότι ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἱερὸν καὶ μαντεῖον Σαρπηδονίας Ἀρτέμιδος (Στράβ. ΙΔ'. 676) καὶ ἀκρωτήριον Σαρπηδόνιον. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸν Σαρπηδόνα θεὸν ἢ ἥρωα μᾶλλον Κιλικία. Ἀλλὰ καὶ Λυκίος ἂν ἦτον ἀρχὴθεν, ἢ πρὸς τὸν Μέμνονα σχέσις αὐτοῦ δὲν ἐξηγεῖται ἄλλως ἢ ἂν ὑποτεθῇ οὗτος ἡγεμὼν γειτονικῆς τινος τῇ Λυκίᾳ χώρας ἤτοι Κιλικίας. Ὁ Στράβων μνημονεύει βασιλέως τινὸς Αἰθιόπων Τεάρκωνος, ὅστις τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ ἐξέτεινε μέχρι Εὐρώπης. (Στράβ. Α'. 62 ΙΕ'. 686 καὶ 687). Ἱστορικοὶ τινες καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Sihlosser, ὑπέλαβον ὅτι ἐν τῷ μύθῳ τούτῳ ὑπονοεῖται τις ἴσως ὑπαρξίς μεγάλου ποτὲ κράτους τῶν Ἀφρι-

κακῶν Μαύρων. Ἀλλὰ δὲν εἶναι πολὺ πιθανώτερον ὅτι τὸ ὄνομα Τεάρκων εἶναι αὐτὸ τὸ Χεταϊκὸν τῶν βασιλέων ὀνομα Ταρκουάνας, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα φαίνεται διασωθὲν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Δαστάρκου τῆς Καταονίας; (πρὸβλ. καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ταρκονδιμότου βασιλέως τῆς Κιλικίας κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Στράβ. ΙΔ'. 676). Ἐν τῇ περὶ Τεαρκῶ παραδόσει ὑπονοεῖται πιθανώτατα προέλασις τις τῶν Χεταίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τῆς Εὐρώπης. Μένμων, Σαρπηδὼν καὶ Τεαρκῶ ἦσαν πιθανῶς οἱ μεγάλοι θεοί, ἥρωες ἢ βασιλεῖς τῶν Χεταίων ἢ Αἰθιοπῶν καὶ διὰ τοῦτο τὰ ὀνόματα αὐτῶν διεδόθησαν δι' ὅλης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, συνδέοντα τοὺς Χοσίτας τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν πρὸς τὰς δυτικωτάτας αὐτῶν μοίρας, ὅπως διὰ τῶν ὀνομάτων τοῦ Κάλχαντος, Ἀμφιλόχου, Μόφου συνδέονται τὰ ἑλληνικὰ μαντεῖα καὶ τὰ ἱερά πρὸς τὰ Χουσιτικά τῆς ἐλάσσονος Ἀσίας. Ταῦτά πάντα ἐπικυροῦνται σαφῶς ὑπὸ τῶν παραδόσεων, ὅτι ὁ Μένμων ἦτο Κίσσιος καὶ ἔκτισεν ἀνάκτορα Μενμόνια καλούμενα ἐν Σούσις καὶ ἐν Ἀβύδῳ τῆς Μυσίας, ὅτι ὑπεράνω τῆς ἐκβολῆς τοῦ Αἰσήπου «κολωνός ἐστι ἐφ' ᾧ τάφος κεῖται Μενμόνος τοῦ Τιθωνοῦ, πλησίον δὲ κόμη Μένμονος» (Στράβ. ΙΓ'. 587). Τοιαύτη καὶ ἡ παράδοσις περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Μένμονος ἐκ Τρώων: Τιθωνός ὁ υἱὸς τοῦ Λαομέδοντος ἦτον ἀδελφὸς τοῦ Πριάμου «στρατεύσας δὲ εἰς τὰ πρὸς ἑωμέρῃ τῆς Ἀσίας καὶ διατείνας ἕως Αἰθιοπίας ἐμυθολογήθη ἐξ Ἡοῦς τεκνῶσαι Μένμονα τὸν τοῖς Τρωσὶ βοηθήσαντα καὶ ὑπὸ Ἀχιλλέως ἀναιρεθέντα». (Διοδ. IV. 75.). Τοῦ Τιθωνοῦ τούτου τοῦ Τρώος ἅμα καὶ Αἰθιοπος ἥρωος τὸ ὄνομα ὑπομνησκαὶ ἡμῖν τὸ τοῦ Τευτάμου, ὅστις βασιλεύων τῆς Ἀσίας κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Τρωικοῦ πολέμου ἐπεμψε βοήθειαν εἰς τοὺς Τρῶας, μυρίους μὲν Αἰθιοπας, ἄλλους δὲ τοσοῦτους Σουσιανούς σὺν ἄρμασι, στρατηγὸν δὲ Μενμόνα

τοῦ Τιθωνοῦ (Διόδ. II. 22). Πρὸς ἐπίλογον τούτων πάντων δὲν θεωρῶ ἀνάξιον λόγου καὶ τινα παράδοσιν τοῦ Ἀρμενίου ἱστοριογράφου Μωσῆ Χορηνοῦ περὶ στρατείας Ἀρμενίων εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ἣν ὁ Ἀρμένιος ἱστοριογράφος διηγείται ὡς ἐξῆς. Ὁ Ἀράμ, λέγει ὁ Μωσῆς Χορηνός (Βιβλ. Α' §.X.), στρατεύσας ἐξ Ἀρμενίας πρὸς δυσμὰς μετὰ τετρακισμυρίων πεζῶν καὶ δισχιλίων ἱππέων φθάνει εἰς τὴν Καππαδοκίαν, εἰς τόπον, ὅστις καλεῖται σήμερον Καισάρεια, ἐνθα ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτοῦ ὁ Τιτάνιος Παϊάπης Χαγάν, καταγόμενος ἀπὸ τοῦ γένους Χάμ, ἄρχων πάσης τῆς μεταξὺ Πόντου καὶ Ὠκεανοῦ (Μεσογείου θαλάσσης) χώρας. Τοῦτον νικήσας ὁ Ἀράμ ἠνάγκασε ν' ἀπέλθῃ εἰς νῆσόν τινα τῆς Ἀσιατικῆς θαλάσσης.

Βεβαίως εἶναι δύσκολον ἐν τῇ παραδόσει ταύτῃ τοῦ Ἀρμενίου ἱστοριογράφου νὰ διίδωμέν τι ἱστορικὸν συμβάν, ἢ ἐν τῷ Τιτανίῳ ν' ἀνακαλύψωμεν τὸν Τιθωνόν. Οὐχ ἥττον αὐτὸ τὸ ἀνακριβὲς καὶ συγκεχυμένον πῶν ἀναφερομένων μαρτυρεῖ ἐν μέρει, ὅτι ὁ ἱστοριογράφος εἶχεν ὑπ' ὄψιν μυθικὰς ἥτοι πᾶν ἀρχαίας παραδόσεις εἴτε ἐξ ἑλληνικῶν πηγῶν εἴτε ἄλλοθεν ἠρύσατο ταύτας. Ἀξιοσημείωτον ἰδίως εἶναι ὅτι ὁ Ἀράμ στρατεύσας εἰς Καππαδοκίαν (ὁ βασιλεὺς οὗτος τῶν Ἀρμενίων ἀναφέρεται ὡς σύγχρονος τῆς Σεμιράμιδος) εὔρεν αὐτόθι λαὸν Χαμιτικῆς καταγωγῆς ἥτοι λαὸν Χουσιτικόν. Οὕτω δὲ καὶ ἐξ αὐτῆς αἰῆς σκοτεινῆς ταύτης παραδόσεως ἐξάγεται τὸ πολλαχόθεν βεβαιούμενον περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἀρχαιοτάτων οἰκητόρων τῆς Καταονίας καὶ τῆς νοτίου Καππαδοκίας. Συγκεφαλαιῶντες πάντα τὰ μέχρι τοῦδε περὶ τῶν Χουσιτικῶν λαῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰρημένα φθάνομεν εἰς τὸ συμπέρασμα: ὅτι οἱ ἀρχαιότατα εἰς τὴν χερσόνησον ταύτην ἀποικίσαντες Χουσιτικοὶ λαοὶ ἐξετάθησαν ἀπὸ τῶν περὶ Ταῦρον καὶ Ἀντίταυρον χωρῶν μέχρι τῶν βορειοδυτικῶν πα-

ραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ὅτι Κίλικες καὶ Κήτειοι τοῦ Ὀμήρου καὶ Κατάονες εἰσιν ὁμόφυλοι λαοὶ καὶ ὅτι Αἰθίοπες τοῦ Ὀμήρου εἰσιν ἐπίσης οἱ τὰ Ἀνατολικά τῆς Χερσονήσου οἰκούντες Χουσιτικοὶ λαοί, καὶ ὅτι ἅπαντες οἱ ὑπὸ τὰ ἄνω ὀνόματα μνημονευθέντες λαοὶ εἰσιν οἱ ἐκ τῶν Ἀσιατικῶν πληθύνων γνωστοὶ Χετταῖοι τῆς Μ. Ἀσίας. Ἰδίως περὶ τῶν πρώτων οἰκητόρων τῶν Κομάνων συμπεραίνομεν ὅτι ἦσαν οὗτοι οἱ Ἀμύμονες Αἰθίοπες, πρὸς οὓς συχνὰ μετέβαινον ὁ Ζεὺς καὶ οἱ ἄλλοι θεοὶ ἵνα διέλθωσιν ἡμέρας τινὰς εὐωχιῶν καὶ ἀναπαύσεων, καὶ τῶν ὁποίων (Αἰθιόπων) τοσοῦτον σεβαστὴν ἦτον ἡ μνήμη παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἐπὶ τῶν Ὀμηρικῶν ἐτι χρόνων.

Βεβαίως ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου οὔτε Κίλικες ὑπῆρχον ἐν τῇ Τροίᾳ οὔτε Κήτειοι, καθόσον τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη ἀνήκουσιν εἰς ἐποχὴν, ὁπότε "Ἀριοι λαοὶ εἶχον καταλάβει τὸ πλεῖστον τῆς χερσονήσου· ἀλλ' ὡς εἵπομεν καὶ αὐτοὶ οἱ "Ἀριοι λαοὶ τῆς Μ. Ἀσίας τὰ πλεῖστα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἰδίως τῆς θρησκείας παρέλαβον παρὰ τῶν Χουσιτικῶν λαῶν, οὓς ὑπέταξαν ἢ ἀφομοίωσαν ἑαυτοῖς. Ἐν Καταονίᾳ δὲ, ἐπὶ μακρότερον, ὡς φαίνεται, διετηρήθη τὸ Χουσιτικὸν στοιχεῖον, διότι ὡς εἵπωμεν ἄνωτέρω, πολὺ βραδέως οἱ Κατάονες ἀφομοιώθησαν πρὸς τοὺς λοιποὺς Καππαδόκας ἦτοι τοὺς εἰς Καππαδοκίαν ἐποικήσαντας Ἀρίους λαοὺς. Ἀλλὰ, καίτοι βραδέως, συνεχωνεύθησαν πρὸς τοὺς Καππαδόκας, ὡς κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος εἵπομεν ἄνωτέρω, διὰ τοῦτο καὶ ἐν Κομάνοις ὡς ἐν Φρυγίᾳ τὰ παλαιὰ Χουσιτικὰ ὀνόματα τῶν θεῶν μετεβλήθησαν εἰς "Ἀρια (Μά, Μήν· εὖρον δ' ἐγὼ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς καὶ ὄνομα Μηνὸς Ἀζημῶνος, καὶ Μιθρά). Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ Διογένης ὁ Τραγικός (παρ' Ἀθηναίῳ XVI, 638) τὴν εἰς Ἀρίους λαοὺς ἐν Καππαδοκίᾳ μετέβασιν τῆς λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος Μᾶ.

Κλέω δὲ Λυδάς, Βακτρίας τε παρθένους

ποταμῷ παροίκους "Αλυῖ Τρωλίων θεάν

Δαφνόσκιον κατ' ἄλσος "Αρτεμιν σέβειν.

Βαϊβαίως εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἀρτέμιδος πολλά θά ὑπῆρχον καὶ ἐν τοῖς ἄσμασιν ἔτι λείψανα Χουσιτικῆς γλώσσης, ἀλλ' ὡς ἐγὼ ἔκ τινων ἐπιγραφῶν, ἃς ἀνέγνων ἐν τοῖς ἑρειπίοις τῶν Κομάνων, ἐπίεισθην, ὅτι ἐν Κομάνοις πρὸ τῶν Ἑλληνικῶν χρόνων ἐλαλεῖτο Ἀρία τις γλῶσσα. — Εἰπόντες τοσαῦτα περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐν Κομάνοις λατρείας καὶ ἱερωσύνης λέγομεν ἐλάχιστά τινα περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Κομάνων.

Τὰ ἀρχαιότατα περὶ Κομάνων γινώσκομεν ἐκ τῶν Ἀσσυριακῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν, κατὰ τὰς ὁποίας ἤδη κατὰ τὸν 12 αἰῶνα Π. Χ. τὰ Κόμανα ἀπετέλουν ὡς κράτος καὶ πόλις μέρος τοῦ μεγάλου Μοσχικοῦ Τουρανικοῦ κράτους, ὅπερ ἀπὸ τοῦ Πόντου ἐξεστίνετο μέχρι Ταύρου καὶ Εὐφράτου. Κατὰ τὸ 1150 Π. Χ. Ταχλαπαλασσάρ ὁ Α'. βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων δις ἐθριάμβευσε κατὰ τῶν Μόσχων καὶ τῶν πέντε αὐτῶν βασιλέων καὶ καθυπέταξεν τὴν Κομμαγηνήν μετ' ὀλίγον νέα στρατεία ἐπίνεγκε τὴν κατάκτησιν τῆς περὶ τὰ Κόμανα χώρας. Ἀλλ' ὁ Ἀσσουράβαμάρ (1060 Π. Χ.) ἑγγονος τοῦ Ταχλατπαλασσάρ καὶ τέταρτος μετ' αὐτὸν βασιλεὺς ἡττηθεὶς ὑπὸ τῶν Χεταίων ἀπώλεσε καὶ τὴν Συρίαν καὶ τὰς ἄλλας κατακτήσεις τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πάππου· οἱ δὲ λαοὶ τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Καππαδοκίας ἀνεκτήσαντο τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν, τὴν ὁποίαν καὶ διετήρησαν μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Τουχλάτ-Ἀδάρ Β'. 890 Π. Χ.). ἐπὶ τούτου δὲ ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ διαδόχου Ἀσσουρναζιραβάλ (882—857) ἡ κατακτιτικὴ ὁρμὴ τοῦ Ἀσσυριακοῦ κράτους ἐστράφη αὐθις πρὸς τὴν Συρίαν καὶ τὰς ὁμόρους αὐτῇ χώρας, καὶ οἱ Χεταῖοι (ἤτοι Χεταῖοι ἢ Κατάονες) ὑπετάχθησαν αὐθις εἰς τοὺς

βασιλεῖς τῆς Ἀσσυρίας. Ἀλλ' αἱ κατὰκτητικαὶ στρατεῖαι τῶν Σαργονιδῶν, τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἡγεμὼν Σαρκυνὴν (721—704 π. Χ.) κατέλαβε τῷ 713 τὴν Κιλικίαν καὶ τὰ Κόμανα, καὶ ἐγκατέστησεν ἐν Κομάνοις βασιλέα τῆς ἰδίας ἐαυτοῦ ἐκλογῆς καὶ ἐξέτεινε τὸ κράτος αὐτοῦ μέχρι τοῦ Σάρου καὶ Ἀλως, ἔπαυσαν ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σιν-ακχέ-ριπ (Σιναχερίμ. τῆς Γραφῆς 704—621). Οἱ Ἀσσύριοι περισπώμενοι ἀπὸ τῶν πρὸς Συρίαν καὶ Αἴγυπτον πολέμων ἤναγκάσθησαν ν' ἀποστῶσι πάσης πολεμικῆς ἐπιχειρήσεως πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ἀπὸ τῶν μέσων δὲ τοῦ 7ου ἡδὴ π. Χ. αἰῶνος τὴν Ἀσσυριακὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης ἀντικατέστησεν ἡ τῶν Μήδων. Ἐπὶ τούτων δὲ καὶ τῶν διαδεξαμένων αὐτοὺς Περσῶν (560—330 π. Χ.) τὰ Κόμανα καὶ αἱ ἄλλαι ἰσρατικαὶ πολιτεῖαι τῆς Μ. Ἀσίας ἀπήλαρον, ὥς φαίνεται, πλήρους ἐλευθερίας. Μετὰ τὴν εἰς Μακεδόνas βραχυχρόνιον ὑποταγὴν (321—301 π. Χ.) τῆς Καππαδοκίας καὶ ἀκολούθως εἰς ἀνεξάρτητον κράτος ἀποκατάστασιν, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ νέου τούτου Καππαδοκικοῦ κράτους (301 π. Χ.—17 μ. Χ.) τὰ Κόμανα ἀπετέλουν αὐτόνομον ἰσρατικὸν κράτος, τοῦ ὁποίου ὁ ἱερεὺς, ὥς πολλάκις ἀναφέραμεν, ἦτο δεύτερος μετὰ τὸν βασιλέα ἡγεμὼν τῆς Καππαδοκίας· ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὴν ἱερωσύνην ταύτην ἐλάμβανον οἱ στενωτάτοι συγγενεῖς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Οὐχὶ δὲ σπανίως καὶ ἐνοπλοὶ ῥήξεις συνέβαινον μεταξὺ τοῦ ἱερέως τῶν Κομάνων καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Καππαδοκίας. Ὅτε ὁ Κικέρων ἦλθεν εἰς Καππαδοκίαν (53 π. Χ.), διὰ νὰ προσαγορεύσῃ τὸν βασιλέα τῆς χώρας ταύτης, ὁ ἱερεὺς τῶν Κομάνων ἠπεῖλει μέγαν πόλεμον κατὰ τοῦ νεαροῦ βασιλέως· ἀνὸς ὢν καὶ παρασκευασμένος στρατεύμασιν ἱππι-

κοῖς καὶ πεζικοῖς καὶ χρήμασι καὶ ἔχων περὶ ἑαυτὸν πάντας τοὺς βουλομένους τὴν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστῶτος» (Cic. Epist. Ad. Div. XV. 2). Ἀλλ' ἡ σύνεσις καὶ ἡ ἐπιρροή τοῦ Κικέρωνος κατ'ὥρθωσαν ὥστε ν' ἀπομακρυνθῇ ὁ φιλόδοξος ἱερεὺς ἀπὸ τοῦ κράτους. Ὅτε μετ' ὀλίγον ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ μεταβαίνων ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὸν Πόντον, ἵνα πολεμήσῃ κατὰ Φαρνάκου τοῦ Μιθριδάτου, ἐπεσκέφθη τὸ περίφημον ἱερὸν τῶν Κομάνων, προήγαγεν εἰς τὸ ἄζϊωμα τοῦ ἱερέως Λυκομήτην τινα Βιθυνὸν, ἄνδρα ἐπιστημότατον, ὅστις ἐκ τοῦ βασιλικοῦ τῶν Καππαδοκῶν γένους ἔλκων τὴν καταγωγὴν, διὰ τὴν ἀτυχίαν τῶν προγόνων του καὶ διὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ γένους ἔχων δικαίωμα ἀναφισθήτητον μὲν, ἀλλὰ διὰ τοῦ χρόνου παραμεληθὲν, ἀπῆται τὴν ἱερωσύνην ταύτην» (Hirtius de bello Alexandrino § 66). Μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Τιβερίου κατάλυσιν τοῦ Καππαδοκικοῦ βασιλείου (17 μ. Χ.) καὶ τὴν μεταβολὴν αὐτοῦ εἰς ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν ὁ ἱερεὺς τῶν Κομάνων διετήρησεν, ὡς φαίνεται, τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ὡς καὶ πρότερον· καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων ἔτι Δίωνος τοῦ Κασσίου (περὶ τὰ 200 μ. Χ.) ἡ αὐτόθι ἐθνικὴ λατρεῖα διετηρεῖτο ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῆς· πολὺς δὲ πιθανῶς παρῆλθε χρόνος, ἕως οὗ εἰς τὴν κοιτίδα ταύτην τῆς ἐθνικῆς λατρείας εἰσδύσας ὁ Χριστιανισμὸς ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐπικρατήσασαν ἐνταῦθα λατρείαν καὶ ἱερωσύνην. Ὁ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ Γ'. μ. Χ. αἰῶνος ἀκμάσας μέγας τῆς ἐκκλησίας πατὴρ Ὁριγένης ὑπεραπελογούμενος τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐναντίον τῶν κατ' αὐτῆς κατηγοριῶν τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφων καὶ ἀπαριθμῶν τὰς ἀσχημίας τῆς ἐθνικῆς λατρείας ἀναφέρει καὶ τὰ «μυστήρια Καππαδοκῶν περὶ τὴν ἐν Κομάνοις Ἀρτέμιδα». Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὴν εἰσόδον τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὸ τέλος τῆς ἐθνικῆς λατρείας μᾶς εἶναι ὅλως ἀγνώστα· πιθανόν δὲ ὅτι τοῦτο συνέβη

κατὰ τὸ τέλος τοῦ Δ'. μ. Χ. αἰῶνος, ὁπότε ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου διὰ νόμων ἀπηγορεύθη τοῖς ἐθνικοῖς ἢ τῆς λατρείας αὐτῶν ἐλευθέρα ἀσκήσις. Κατὰ τὸν ΣΤ'. μ. Χ. αἰῶνα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ (527—565) κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ τότε συγγράψαντος ἱστοριογράφου Προκοπίου δύο ναοὶ ἐθνικοὶ εἶχον μεταβληθῆ εἰς χριστιανικοὺς ναοὺς ἐν Κομάνοις, ὁ μὲν τῆς Ἀρτέμιδος, ὁ δὲ τῆς Ἰφιγενείας, «τῆς οἰκοδομίας τὸ παράπαν μὴ μεταβληθείσης». Ὡστε λαμβανόντες ὑπ' ὄψιν τὸ μέγα πλῆθος τῶν κατηρειπωμένων ναῶν, ὅπερ καλύπτει τήμερον τὸ ἔδαφος τῆς ἡρμωμένης πόλεως, πρέπει νὰ ὑποθέτωμεν ἢ ὅτι ὁ Προκόπιος ἀναφέρει μόνον τοὺς δύο ναοὺς ὡς ἱστορικῶς καὶ καλλιτεχνικῶς σπουδαιοτέρους, ἢ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἤδη ἐκείνους πολλοὶ τῶν ναῶν καὶ ἄλλων μνημείων τῆς τέχνης εἶχον καταστραφῆ ὑπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ τῶν τότε χρόνων. Ἡ δευτέρα ὑπόθεσις αὕτη φαίνεται πιθανωτέρα, καθόσον ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων τὰ Κόμανα εἶχον καταστῆ ὅλως ἀσήμεντος πόλις, γνωστὴ μόνον ὡς ἐπισκοπὴ τοῦ θρόνου τῆς Καισαρείας, ὡς γινώσκομεν τοῦτο ἐκ τοῦ Ἱεροκλέους Συνεκδήμου.

Ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων τὰ Κόμανα ὀνομάζονται "Colonia,, ἥτοι ἀποικία· ἢ ἀποίκισις τῆς πόλεως δι' ἑλληνορωμαίων ἀποίκων ἐγένετο φαίνεται μετὰ τὴν εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος προσάρτησιν τῆς Καππαδοκίας, ἥτοι ἐπὶ τῶν μετὰ τὸν Αὐγουστον αὐτοκρατόρων, διότι ὁ Στράβων, ὅστις ἔζη ἔτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀρχῆς τοῦ Τιβερίου καὶ γινώσκει τὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου προσάρτησιν τῆς Καππαδοκίας εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ ἀποικίσεως Κομάνων, λέγει δὲ ρητῶς ὅτι Κατάονες ἦσαν οἱ οἰκοῦντες ἐν τῇ πόλει. Ἐκ τινος ἐπιγραφῆς, ἣν εὗρον ἐν τοῖς ἔρειπίοις τοῦ μεγίστου τῶν ἐν Κομάνοις κτηρίων, τῶν ἀνακτόρων, ὡς φαίνεται, τοῦ Ἀρχιερέως, ἔμαθον ὅτι ὁ ἀποικίσας τὴν

πόλιν (Κτίστης) ἦτον ὁ « διὰ βίου ἀρχιερεὺς Ἀπολλώνιος ». Προσέτι ἐπὶ τῶν πολυαρίθμων ἐν τοῖς ἐρειπίοις εὕρισκομένων ἐπιγραφῶν οἱ πολῖται καλοῦνται « Ἱεραπολῖται » ὅπερ ὄνομα οὔτε ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μνημονεύεται οὔτε ὑπὸ τοῦ Δίωνος οὔδ' ἐν τοῖς νομίσμασιν ἀναγινώσκεται. Ἀνασκαφὴ τις σπουδαία τῶν μεγαλοπρεπῶν ἐρειπίων δύναται νὰ διαφωτίσῃ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ἄλλως ἄγνωστον ὅλως ἡμῖν ἱστορίαν τῶν Κομάνων κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους. Οἱ μετὰ Προκόπιον Βυζαντινοὶ χρονογράφοι οὐδεμίαν ποιοῦνται μνησίαν τῶν Κομάνων, ἀναφέρουσι δὲ μόνον ὡς πόλιν μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα τὴν Τ σ α μ α ν δ ὶ ν (ἣτις φαίνεται ἢ παλαιὰ Δ α σ μ ἔ ν δ η, ἐξ ἧς ὠνομάσθη ὁ ποταμὸς καὶ ἡ ἐπαρχία Ζ α μ ἄ ν τ ι α). Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ Τσάμανδὸς ὑπέφερε πολλὰ ἐκ τῶν Ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν, αἵτινες ἤρξαντο ἀπὸ τοῦ 7ου Μ. Χ. αἰῶνος νὰ λυμαίνωνται τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἡ πόλις αὕτη ἔκειτο καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας δυστικώτερον τῶν Κομάνων, πιθανώτατον ὅτι τὰ Κόμανα ἐξετέθησαν περισσότερο εἰς τὰς ἐπιδρομὰς ταύτας καὶ, καθὰ φαίνεται, κατεστράφησαν ἐντελῶς ἢ κατὰ τὰς Ἀραβικὰς ταύτας ἐπιδρομὰς (700—1000 Μ. Χ.) ἢ κατὰ τὰς πρώτας Τουρκικὰς ἐπιδρομὰς τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος.» Οἱ σταυροφόροι τῆς πρώτης σταυροφορίας οἱ διελθόντες διὰ τῆς Καππαδοκίας κατὰ τὰ 1097 Μ. Χ., διευθυνθέντες ἐκ Καισαρείας πρὸς τὸν Ἀντίταυρον, ἔφθασαν εἰς πόλιν ὡραίαν καὶ εὐδαίμονα ἐν χώρᾳ εὐφύρῳ κειμένην, καλουμένην δὲ Π λ α σ τ α ι ν τ ῖ α ν, ἣν οἱ Τούρκοι πρὸ μικροῦ μόνον προσβαλόντες ἐπολιόρουν ἐπὶ 3 ἡδὴ ἐβδομάδας, ἐπειδὴ ἦτον ἀπόρητος. Ἡ Π λ α σ τ α ι ν τ ῖ α, ὡς καὶ ἡ Καισαρεία, ἀσμένως παρεδόθη εἰς τοὺς Σταυροφόρους. Ταύτην Πέτρος de Alfia ζητήσας παρὰ τῶν ἀρχόντων ἔλαβεν ἄνευ δυσχερείας «πρὸς φρούρησιν καὶ ἀμυναν τῆς χώρας». «In fidelitate Sancti Sepulcri et Christiani-

tatis,, (Baldric. Archiepisc. Gesta Dei per Francos
σελ. 99). Ὁ Πέτρος de Alfia ὑπὸ ἐτέρου χρονογράφου τῶν
σταυροφοριῶν Ροδέρτου τοῦ Μοναχοῦ (σελ. 43) καλεῖται Πέ-
τρος ab Alpibus, ἡ δὲ πόλις ἡ παραδοθεῖσα εἰς αὐτὸν λέ-
γεται ἄνευ ὀνόματος ἀπλῶς ὠραιότατη καὶ εὐδαίμων. Ἐκ τῆς
πόλεως ταύτης ἀναχωρήσαντες οἱ Σταυροφόροι φθάνουσιν εἰς
Κουκουσόν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ Κόμανα ἦτο σταθμὸς ἐν τῇ με-
ξὺ Καισαρείας καὶ Κουκουσοῦ ὁδῷ, ἤθελε φανῇ πιθανὸν ὅτι ἡ
ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων μνημονευομένη πόλις Πλασταιντία εἶναι
πιθανῶς τὰ Κόμανα, ὥς τοῦτο ὑπέθεσιν ὁ Ritter. Ἀλλὰ ἡ
Π λ α σ τ α ι ν τ ί α πολὺ εὐκολώτερον ἀναμνησθεῖ ἡμῖν τὴν
ἀνατολικώτερον τῶν νῦν ἑρειπίων τῶν Κομάνων ἐπὶ τοῦ Πυρά-
μου κειμένην πόλιν Ἐλβαστάν ἢ Ἐλπιστάν ἧς τὸ ὄνομα συ-
νήθως παράγουσι ἐκ τοῦ Ἀραβοπερσικοῦ Ἐλβαστάν. Ἀλλ'
ἐπειδὴ καθ' ἃ μαρτυρεῖ ὁ Σταυροφόρος χρονογράφος ἡ πόλις
αὕτη καθ' ὃν χρόνον καλεῖ αὐτὴν Π λ α σ τ α ι ν τ ί α ν, δὲν
εἶχεν ἐτι κυριευθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων, δυσκόλως πειθόμεθα ὅτι
τὸ Π λ α σ τ α ι ν τ ί α παρήχθη ἐκ τοῦ Ἐλβαστάν. Πιθανώ-
τερον φαίνεται ὅτι τὸ Ἐλβαστάν ἢ Ἐλπιστάν εἶναι παραφθο-
ρὰ τοῦ Π λ α σ τ α ι ν τ ί α, ὅπερ παράγεται πιθανῶς ἐκ τοῦ
πλατάνιστος (οὕτω καλοῦσιν ἐτι σήμερον τὴν πλάτανον οἱ
Φαρασιῶται, ὅπως ὁ Ὅμηρος), ὥστε Πλασταιντία σημαίνει
ἕως τὴν ἐν πλανῶνι ἥτοι καταφύτῳ θέσει κειμένην πόλιν, ὡς
εἶναι ἡ θέσις τῆς Ἐλ-Βαστάν (καὶ Περσιστὶ βοστάν σημαίνει
τόπον κατάφυτον). Οὐκ ὀλίγοι δὲ ὑπῆρχον πόλεις καὶ τὸ πά-
λαι ἀπὸ Πλατάνου ὀνομασθεῖσαι (Π λ α τ α ν ι σ τ ο ῦ ς πόλις
Ἡλείων παρὰ Στράβωνι II 545, Πλάτανος χωρίον Συρίας Ἰε-
ροκλ., Πλατανιστῆς παράλιον χωρίον τῆς Τραχείας Κιλικίας
Στράβ. ΙΔ': 669, Πλατανιστοὺς ἀκρωτήριον τῶν Κυθέρων Πaus.
πρόβλ. καὶ ποτ. Πλατανιστῶνα τῆς Μεσσηνίας καὶ ἕτερον ὁ-
μώνυμον τῆς Ἀρχαδίας). Ὡστε τὸ ὄνομα Π λ α σ τ α ι ν τ ί α

ἦτο πόλις Ἑλληνο-Βυζαντινὴ, ἀλλὰ δὲν ἦτο αὕτη τὰ Κόμ-
 ρανα τῆς Καταονίας διότι τὸ σημερινὸν Ἑλβοστὰν κεῖται
 δέκα ὥρας πρὸς Ἀνατ. τῶν Κομάνων, ὅπισθεν τῆς ὑψηλῆς ὀ-
 ρεινῆς σειρᾶς τοῦ Ἀντιταύρου Βιν-βουγά, ἥτις διήκει μεταξὺ
 τῆς κοιλάδος τοῦ Πυράμου ἐφ' οὗ κεῖται τὸ Ἑλβοστὰν καὶ
 τοῦ Σάρου, ἐφ' οὗ κεῖνται τὰ Κόμανα.

Ἐπειδὴ οἱ Σταυροφόροι μεταβαίνοντες ἀπὸ Καισαρείας εἰς
 Ἑλφιστὰν ἔπρεπε νὰ διέλθωσι διὰ τῶν Κομάνων ἢ ὀλίγον
 βορειότερον τῆς θέσεως τῶν Κομάνων, διὰ τῆς χώρας Σάρις,
 καὶ ἐπειδὴ μετὰ τὴν Καισάρειαν μέχρι Πλασταιντίας οὐδε-
 μιᾶς ἄλλης πόλεως μνημονεύουσιν, ἐπιβεβαιοῦται ἐν μέρει καὶ
 ἐντεῦθεν ὅτι τὰ Κόμανα δὲν ὑπῆρχον πλέον τότε. Πιθανῶς
 δὲ ἡ πόλις Π λ α σ τ α ι ν τ ί α ἢ Ἑλβοστὰν ἀπωκίσθη ὑπὸ
 τῶν κατοίκων τῶν Κομάνων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ
 χρονογράφοι οὐδὲ Κομάνων μνημονεύουσι οὐδὲ Πλασταιντίας,
 ἀλλ' ἡ παρὰ τοῖς Συρίοις καὶ Ἀραβί γεωγράφοις μνημονευο-
 μένη πόλις Ἀπλάστα ἢ Ἀπλεστὴν (Saint Martin Mem.
 sur l'Arménie τόμ. 1. σελ. 192) εἶναι προδήλως αὐτὸ τὸ
 Ἑλφιστὰν (καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐξελέγχει τὸ πλημμελὲς τῆς
 παραγωγῆς τοῦ Ἑλφιστὰν ἐκ τοῦ Ἑλβοστὰν, δεικνύον ὅτι τὸ
 ὄνομα τοῦτο εἶναι ἀπλῆ παραφθορὰ τοῦ Ἀπλάστα, ὅπερ φαί-
 νεται πάλιν παρεφθαρμένον ἐκ τοῦ Π λ α σ τ α ι ν τ ί α). Κα-
 τὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Σταυροφόρων καὶ τῶν τουρκικῶν καὶ μογ-
 γολικῶν ἐπιδρομῶν καὶ κατακτήσεων συχνὰ μνημονεύεται ἡ
 πόλις αὕτη. Εἵπομεν ὅτι οἱ Σταυροφόροι τὴν Πλασταιντίαν
 εἶχον παραδῶναι εἰς τὸν Πέτρον de Alfia ὡς φέουδον τοῦ
 παναγίου Τάφου. Φαίνεται δὲ ὅτι οὐ πολὺ μετὰ τὴν ἐκ Καπ-
 παδοκίας ἀναχώρησιν τῶν Σταυροφόρων περιῆλθεν εἰς τὴν ἐ-
 ξουσίαν τῶν Μωαμεθανῶν. Παρὰ τὴν πόλιν ταύτην συνεκρο-
 τήθη κατὰ τὸ 1277 ἡ μεγάλη ἐκείνη μάχη, καθ' ἣν ὁ Σουλτάνος
 τῶν Αἰγυπτίων Μαμελούκων Βιδάρς κατενίκησε τοὺς μετὰ

τῶν Ἀρμενίων συμμαχήσαντας Μογγόλους. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως καὶ τὸ ὀχυρὸν τῆς θέσεως καὶ ἡ ἀνδρεία τῶν κατοίκων τῆς πόλεως, διότι, ἐν ᾧ οἱ Σελσούκοι Τούρκοι εἶχον κυριεύσει ἅπασαν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ αὐτὴν τὴν Νίκαιαν εἶχον καταστήσει πρωτεύουσαν αὐτῶν, δὲν εἶχον δυνηθῆ νὰ καταλάβωσι τὴν πόλιν ταύτην. Περὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐδαιμονίας καὶ τοῦ κάλλους αὐτῆς μαρτυροῦσιν οἱ Σταυροφόροι χρονολογῶντες συμφώνως ἀποκαλοῦντες αὐτὴν *civitatem pulcherri-
mam et nimis uberrimam*. Ὅτι δὲ ἦτο καὶ ἱκανῶς πολυάνθρωπος μαρτυρεῖ καὶ τὸ γεγονὸς, ὅτι κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Μογγόλων ἐπὶ τοῦ Χουλαγού Χάν ἐν μιᾷ μόνῃ πολιορκίᾳ (1257 μ. Χ.) ἐφονεύθησαν ἑξ. χιλιάδες ἄνδρες τῆς πόλεως, (Deguigne ἱστορία τῶν Οὐνῶν καὶ τῶν Τούρκων τ. 2, σελ. 373), βραδύτερον κατὰ τινὰ ἐπιδρομὴν ἐκ Χαλεπίου ἐλη-
λατῆθη φοβερῶς καὶ κατὰ μέγα μέρος κατεστράφη, καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Τιμουρλέγκ ἦτο κατοικία ληστῶν (1401 μ. Χ. Deguigne Βιβλ. 4 σελ. 68 καὶ 309), καὶ ἔκτοτε δια-
τελεῖ μικρὰ καὶ ἄσκητος πολίχνη. Ὑπὸ πολλῶν ἀρχαιολόγων καὶ γεωγράφων ἐθεωρήθη καὶ θεωρεῖται ἀκόμη τὸ Ἐλφιστάν ὡς αὐτὰ τὰ ἀρχαῖα Κόμανα, ὁ δὲ Ekhard Thobias προέβη
μέχρι τοῦ νὰ ὑποθέσῃ ὅτι τὸ ἐν Ἐλφιστάν λαμπρὸν ὀθωμάνικόν τέμενος εἶναι ὁ τῶν Κομάνων ναός. Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη καὶ ἄνευ τῆς γνώσεως ἔτι τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τῶν Κομάνων εἶναι πλημμελής, τὸ μὲν διότι τὸ Ἐλφιστάν κεῖται ἐπὶ ἐπὶ τοῦ Πυράμου, ἐνῶ τὰ Κόμανα κατὰ ρητὴν μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Σάρου, τὸ δὲ διότι τὸ Ἐλφιστάν δὲν περιέχει οὐδὲν ἀρχαῖον λείψανον, οἷα πολλὰ ἔπρεπε νὰ σώζωνται ἐν πόλει κτισμένη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοσοῦτον ἀρχαίας καὶ εἰς ναοὺς ἀφνειοῦ πόλεως τῶν Κομάνων. Ὁ δὲ Texier μαθὼν ἐν Χάτζιν ὅτι ἐν θέσει Σέρτ-Καλὲ καλουμένην ὑπῆρχον πολλὰ λείψανα ἀρχαίων μνημείων ὑπέθεσεν ὅτι ἐνταῦθα ἦτον ἡ θέσις

τῶν Κομάνων. Τὸ ἄλλως ἀνύπαρκτον καὶ πλημμελῶς εἰς τὸν Texier γνωστοποιηθέν ὄνομα ὠδήγησεν ἐμὲ εἰς τὸ Σάρ-τερῆ, εἰς τὴν πραγματικὴν θέσιν τῶν Κομάνων. Ἀλλ' ἤδη καιρὸς ν' ἀρξώμεθα τῆς ἀφηγήσεως τῆς ἐξ Ἀνδρονικίου εἰς Κόμανα ὁδοιπορίας.

Ἀπὸ Ἀνδρονικίου εἰς Κόμανα.

Τὸ Ἀνδρονίκιον, ἡ ἰδιαιτέρα ἡμῶν πατρὶς, ὁπόθεν ἐπεχειρήσαμεν τὴν εἰς Κόμανα πορείαν, κεῖται ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου τοῦ Ἀργαίου, εἰς αὐτὰς τὰς βορείας ὑπωρείας τοῦ ὄρους, δύο μίλις ὥρας ἀπέχον τῆς Καισαρείας. Ἀναχωρήσαντες ἐκ τῆς κωμοπόλεως ταύτης διευθυνόμενοι ὅλως πρὸς ἀνατολὰς ἐφθάσαμεν μετὰ πορείαν ἐξ ὥρων εἰς τὴν μικρὰν Τουρκικὴν κώμην Βιγγιζέκ, ὅπου περατοῦται ἡ Νομαρχία Ἀγκύρας, ἐν ᾗ περιλαμβάνεται καὶ ἡ διοίκησις Καισαρείας, καὶ ἄρχεται ἡ διοίκησις Ζαμάντι, περιλαμβανομένη ἐν τῷ νομῷ Σεβαστείας. Ἐκ Βιγγιζέκ τρεῖς ὁδοὶ ἄγουσιν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ζαμάντια ποταμοῦ καὶ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ἀντιταύρου. Τούτων ἡ μὲν βορειότερον διευθυνομένη πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Κοραμαζ (μικρᾶς ὄρεινῆς σειρᾶς μεμονωμένης, μεταξὺ τῶν ὄροπεδίων τοῦ Ἀργαίου καὶ τοῦ Ἀντιταύρου ἐκτεινομένης), ἄγει εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Χηνζήρ-Τάγ καὶ τὸ ὄροπέδιον Οὐζδούν-Γιαγιλά, ἐγγὺς τοῦ ὁποίου ἡ τοποθεσία Βιράνσεϊρ, ἣτις ἦτο μίᾳ τῶν τεσσάρων ὑπὸ τοῦ Ritter ὑποτιθεμένων θέσεων τῶν Κομάνων, (Βιράνσεϊρ, Οὐλου-καγιά, Ἐλφιστάν, Σέρτ-καλῆ), ἡ δευτέρα διευθυνομένη νοτιοανατολικῶς ἄγει εἰς τὴν χώραν Κόσπερε καὶ τὴν Ἀρμενικὴν κωμόπολιν Τόμαρζα ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄχθης τοῦ Ζαμάντια κειμένην. Αὕτη ἡ ὁδὸς, ἣν ἠκολούθησεν ὁ Moltke κατὰ τὸ 1838 διερχόμενος διὰ τοῦ Ἀντιταύρου. Ἡ τρίτη ὁδὸς ἐν τῷ μέσῳ τῶν εἰρημένων δύο κειμένη καὶ διευθυνομένη πάντοτε ἀνατολικῶς μετὰ μικρᾶς κλίσεως πρὸς βορρᾶν ἄγει διὰ Ζερεζέκ καὶ Κόλετε εἰς τὴν χώραν τῶν Ἀφσάρων. Τὸ Ζε-

ρεζεκ, ὅπερ ὁ Kiepert θεωρεῖ ὡς τὸ παλαιπὸν Ἀράσαξα, ἀπέχει τρεῖς ὥρας ἀπὸ Βιγγιζεκ, δύο δὲ περίπου ὥρας ἀπὸ Κόλετε (πᾶσαι αὗται αἱ κῶμαί εἰσι Τουρκικαί), ὁπόθεν ἄρχονται αἱ χαμηλότεραι ὑπώρειαι τοῦ Ἀντιταύρου (Κόλετε-τάγ), περατουμένου ἤδη τοῦ ὀροπεδίου τοῦ Ἀργαίου καὶ ἀφανῶν γινομένων τῶν χιονοσκεπῶν ἀκρωρειῶν αὐτοῦ. Ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῆς χαμηλῆς ὄρεινῆς Κόλετε καταβαίνει τις εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ζαμάντα, ἔνθα πρώτη κώμη ἡμίσειαν περίπου ὥραν ἀπέχουσα τῶν ὄχθων τοῦ ποταμοῦ εἶναι τὸ Τσάπε.

Τὸ Τσάπε, ὅπερ πιθανῶς εἶναι αἱ Κάμπαι τοῦ Πτολεμαίου, εἶναι ἡ πρώτη κώμη Ἀφσαρική ἀποτελοῦσα τὸ νοτιοδυτικώτατον ἄκρον τῆς χώρας τῶν Ἀφσάρων, τῆς ὁποίας τὰ μὲν βόρεια σύνορα ἐκτείνονται μέχρι τῶν ὑπορειῶν τοῦ Χηνζήρ-τάγ, τὰ δὲ ἀνατολικά μέχρι τῆς πέραν τοῦ Σάρου ἐκτεινομένης ὄρεινῆς σειρᾶς Πιν-Πουγά. Ὡστε ἡ χώρα αὐτῶν περιλαμβάνει σπουδαῖον τμήμα τῆς ἀρχαίας Καταονίας καὶ μέρος τῆς Κιλικίας καλουμένης στρατηγίας τῆς Καππαδοκίας. Περὶ τῶν Ἀφσάρων τούτων ὁ Hamilton ἐξέφρασε τὴν γνώμην, ὅτι εἶναι πιθανῶς ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἰσαύρων καὶ ὅτι τὸ ὄνομα Ἀφσάρ εἶναι παρὰφθορὰ τοῦ Ἰσαύρος τεκμηριούμενος ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῆς Καππαδοκίας καλοῦσι τοὺς Ἀφσάρους Ἰσαύρους (Hamilt. Researches in Asia Minor II. σελ. 363). Ἄλλ' ἐξ ὧν ἐγὼ γινώσκω, Χριστιανοὶ τε καὶ Τοῦρκοι καλοῦσιν αὐτοὺς τῷ αὐτῷ ὀνόματι Ἀφσάρ, καὶ αὐτοὶ δὲ ἐαυτοὺς οὕτω καλοῦσι, μετὰ τοιαύτης δὲ ἀκριβοείας περιγράφουσι τὰ ὅρια τῆς χώρας Ἀφσάρ, ὥστε τὸ ὄνομα φαίνεται μᾶλλον τοπικὸν ἢ φυλετικόν. Οὐδεμία διαφορὰ οὐδὲ κἂν διαλεπτική διακρίνει αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς ὁμοίους αὐτοῖς Μωαμεθανικοὺς λαοὺς (πλὴν τῶν Κιρκασίων καὶ τῶν νεωστὶ ἀποικισάντων Λαζῶν). αὐτοὶ δὲ οἱ ἴδιοι οὐ-

δεμίαν ἀποδίδουσιν ἑαυτοῖς ἰδιαιτέραν φυλετικὴν καταγωγὴν. Ἄλλως τε μένει ἄλυτον τὸ ζήτημα πότε οἱ Ἰσαυροὶ μετενήστευσαν ἐκ τῆς Ἰσαυρίας εἰς τὴν Καταονίαν καὶ πῶς, ἐνῶ ἐν τῇ χώρᾳ τῆς ἀρχαίας Ἰσαυρίας ἐξέλιπε τὸ ὄνομα τῶν Ἰσαύρων, διεσώθη μέχρι σήμερον ἐν τῇ τοσοῦτον μακρὰν αὐτῆς κειμένη Καταονία.

Δὲν εἶναι βεβαίως ἀδύνατον νὰ ἐγκατεστήθησαν καὶ ἐν Καταονίᾳ στίφη τινὰ τῶν συνεχῶς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἰδίως τὴν Καππαδοκίαν διατρεχόντων ληστρικῶν λαῶν τῆς Ἰσαυρίας, ὅπως ἐν Χαμαμνηῇ, τῇ δυτικωτάτῃ χώρᾳ τῆς Καππαδοκίας, ἐσχηματίσθησαν ὁλόκληροὶ ἀποικίαι Κουρδικαί. Ἀλλ' ἢ ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν πατρίδος Ἰσαυρίας καὶ ὅλης τῆς λοιπῆς Μ. Ἀσίας ἐξαφάνισις τῶν Ἰσαύρων καὶ εἰς μεμακρυσμένην τινὰ χώραν ἀθρόα ἐγκατάσας αὐτῶν εἶναι ὑπόθεσις ἐφ' οὗδε-νὸς ἱστορικοῦ διδομένου στηριζομένη. Ἄν ὑπάρχῃ σχέσις τις μεταξὺ Ἀφσάρ καὶ Ἰσαυροὶ, πιθανωτέρα ἢ ὑπόθεσις ὅτι οἱ κάτοικοι οὗτοι τῆς Καταονίας ἐκλήθησαν Ἀφσάροι ἐκ τοῦ Ἰσαύρου ἴσως διότι τὸ Ἰσαυρος παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς Μ. Ἀσίας ἰδίως τοῖς Καππαδόξιν, ὧν ἡ χώρα ὑφίστατο τὰ πάνδεινα ἐκ τῶν ληστρικῶν αὐτῶν ἐπιδρομῶν, ἦν ταυτόσημον τῷ ληστῆς, ὅπως τὸ Κάρδα (Κοῦρδος) ἐσήμαινε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Πέρσαις τὸν πολέμικόν ἐκ τοῦ πολεμικοῦ χαρακτῆρος τοῦ λαοῦ τῶν Καρδούχων ἢ Κούρδων. (Στράβ. ΙΕ. 736, Πσύχ. ἐν λέξ. Κάρδακες, Εὐστάθ. Ἰλ. Β. 869).

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι παρὰ τοῖς Ἀφσάροις τὰ ἥθη εἶναι ἀρχαϊκώτε-ρα καὶ ὁ βίος διάφορος ἢ παρὰ τοῖς ἄλλοις Τούρκοις τῆς Ἀνατο-λῆς. Ὁ Ἀφσάρης, καίτοι Σουνίτης εὐσεβὴς, εἶναι ἀπηλλαγμένος θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, αἱ γυναῖκες παρ' αὐτοῖς δὲν ἔχουσι τὸ νάμιχράμ, τουναντίον ἢ οἰκοδόσποινα τοῦ Ἀφσάρου ἔχει ποσάυτην ἐξουσίαν καὶ ἀπολαύει τοσοῦτου σεβασμοῦ ἐν

τῷ οἴκῳ, ὅσον τὸ πάλαι ἡ Ῥωμαία matrona· καὶ κατὰ τὸν τρόπον δὲ τοῦ ἐνδύεσθαι αἱ γυναῖκες τῶν Ἀφσάρων προσεγγίζουσι μᾶλλον πρὸς τὰς ἑλληνίδας τῆς Καππαδοκίας. Πολλὰ δ' ἔθιμα τοῦ οἰκογενιακοῦ παρ' αὐταῖς βίου καὶ ἰδίως τὰ τοῦ γάμου καὶ τῆς κηδείας τῶν νεκρῶν ἀναμιμνήσκουσι τὸν ἀρχαιότατον βίον τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μ. Ἀσίας. Ἀνδρεία, φιλοξενία, τιμιότης εἰσὶ τὰ μάλιστα διακρίνοντα τοὺς Ἀφσάρους. Ὅπλα καὶ ἵπποι εἰσὶν αὐτῷ τὰ προσφιλέστερα τοῦ βίου ἀντικείμενα. Ὡς ληστής ὁ Ἀφσάρος εἶναι ἱπποτικώτατος οὐδέποτε μεταχειριζόμενος δόλον, ἀλλὰ πάντοτε ἀνδρείως ἐφορμῶν καὶ μόνον κατὰ τὰς μεγάλας λεωφόρους ληστεύων, οὐδένα φονεύων ἢ τραυματίζων, ὅταν μὴ εὖρη ἀντίστασιν, καὶ μὴ ἀφαιρῶν ἄλλο πλὴν χρημάτων ἢ εἴτι ἄλλο ἤθελεν εὑρεῖ τιμαλφές ἐν τῷ ὁδοιπόρῳ, ἐνῷ ὁ αἰμοδόρος καὶ ἄνθρωπος Κιρκάσιος οὐ μόνον ἐνεκα δειλείας φονεῖει πρότερον δολίως τὸ θῦμα, ἀλλὰ καὶ ἂν φεισθῇ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, τὸν ἀποπέμπει γυμνὸν παντάπασι καὶ τῶν πάντων ἐνδεᾶ. Ἀλλὰ καίτοι τὰ τοιαῦτα ἦθη καὶ ὁ βίος διακρίνουσι τοὺς Ἀφσάρους ἀπὸ τῶν περιουκούντων λαῶν, ἰδίως τῶν Τουρκομανικῶν φυλῶν, δὲν ἐξάγεται ὅμως ἐντεῦθεν σαφῶς ὅτι οἱ Ἀφσάροι εἶναι λαὸς ἀρχαιότερον οἰκήσας τὴν χώραν παρὰ αἱ Τουρκομανικαὶ φυλαί. Περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν ἐκ τῶν ἀρχαίων Καππαδοκῶν οὐδ' ἐλάχιστον ὑπάρχει σημεῖον. Τὰ ἀρχαῖα καὶ ἀπλοῖα ἦθη τῶν εἰσὶν ἀποτελεσμα μᾶλλον τῆς φύτεως τῆς ὑπ' αὐτῶν οἰκουμένης ὁρεινῆς χώρας καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ βίου ἐπιτηδευμάτων, ἰδίως δὲ τῆς ἐλευθερίας ἧς ἀπῆλαυνον μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. Ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτάν Ἀζίζ ὑπεχρεώθησαν εἰς μόνιμον συννοικισμὸν, πολλοὶ δ' αὐτῶν ἀνθιστάμενοι μετωκίσθησαν βιά, ἐν ταῖς ἐγκαταλειφθείσαις δὲ αὐτῶν χώραις ἐγκατεστάθησάν ἄποικοι Κιρκάσιοι, πὸς οὓς μέχρι πρὸ ὀλίγου, θανάσιμον ἐ-

τρεφον μίτος· οἱ Ἀφσάροι. Ἀλλ' ἤδη ἡ ἐγκατάστασις τῶν Λαζῶν ἐν πολλαῖς ὑπὸ Κιρκασίων καὶ Ἀφσάρων οἰκουμέναις χώραις προσήγγισε πρὸς ἀλλήλους τοὺς δύο πρώην ἐχθροὺς ἐναντίον τοῦ νέου ἐχθροῦ, καὶ τοι οἱ νέοι οὗτοι ἄποικοί εἰσι λίαν εἰρηνικὸς καὶ φίλεργος λαός. Ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ τελευταίου δυνάστου τοῦ Κοζάν, Μεχμέτ Ἀγά, προστάτου πάντων τῶν ληστῶν, καὶ ἀφοῦ ἠναγκάσθησαν ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως εἰς συνοικισμόν, οἱ Ἀφσάροι δὲν ἐπιδίδονται πολὺ εἰς τὸν ληστρικὸν βίον, ἀλλὰ ἀσχολοῦνται εἰς τὰ εἰρηνικὰ ἔργα γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας, οἱ κάτοικοι μάλιστα τῆς Σαρῆ μετέρχονται σπουδαίαν ἐμπορίαν κτηνῶν εἰς διάφορα μέρη τῆς Καππαδοκίας. Πρὸ τῆς πτώσεως τοῦ Κοζάν ὄγλου καὶ τοῦ συνοικισμοῦ τῶν Ἀφσάρων ἦτον ἀδύνατον νὰ διέλθῃ τις διὰ τῆς χώρας τῶν Ἀφσάρων ὡς περιηγητής, διὸ καὶ τὰ Κόμανα ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἔμενον ἄγνωστα. Ἦδη τὰ περὶ τὰ Κόμανα μέρη, μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ αἰμοσύρου Κοζάνογλου κατέστησαν σχετικῶς ἀσφαλέστερα, ἀλλ' ἡ ἀπὸ Καισαρείας εἰς Κόμανα ὁδὸς εἶναι πάντοτε κινδυνώδης, διήλθομεν δ' αὐτὴν ἀσφαλῶς συνοδευόμενοι ὑπὸ Ἀφσάρων, καὶ μάλιστα ὑπὸ δύο συγγενῶν τοῦ περιβοήτου Ἀφσάρου ληστήρχου Κοτζά βέη.

Διανύσαντες κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ὁδοιπορίας τὸ δεκάωρον ἀπὸ Ἀνδρονικίου εἰς Τσάπε διάστημα διενευκτερεύσαμεν ἐν τῇ Ἀφσαρικῇ ταύτῃ κώμῃ. Οἱ Ἀφσάροι εἰθισμένοι εἰς τὸν σκηνικὸν βίον καὶ ἀφοῦ νῦν ὑπεχρεώθησαν νὰ κτίζωσιν οἰκίας, προτιμῶσι τὴν ἐν ὑπαίθρῳ δίαιταν, χρησιμοποιοῦντες τὰς μικρὰς αὐτῶν καλύβας μᾶλλον πρὸς ἐναπόθεσιν τῶν ἐπιτηδείων ἢ πρὸς κατοικίαν. Ἀλλ' ἡ ἐν ὑπαίθρῳ διαμονὴ κατὰ τὴν θερινὴν ἐκείνην ὥραν τοῦ ἔτους, καθ' ἣν ὠδοιποροῦμεν, ἦτον ἱκανῶς εὐάρεστος, καθ' ὅσον μάλιστα ὁ βίος παρὰ τοῖς Ἀφσάροις, καίτοι λίαν ἀπλοῦς, εἶναι λίαν εὐ-

μαρῆς ἐν τῇ ἀπλοϊκότητι αὐτοῦ· ἡ δὲ μεγάλη φιλοξενία, ἐφ' ἣ διακρίνονται, ἀπαλλάττουσι τὸν ὁδοιπόρον ἀπὸ τὰς πολλὰς ἐνοχλήσεως τῆς ὁδοιπορίας. Μόλις φθάνῃ ὁ ὁδοιπόρος εἰς τινα κώμην, ὁ πρῶτος τυγχάνων προσκαλεῖ αὐτὸν εἰς τὴν κατοικίαν αὐτοῦ, μετ' ὀλίγον συνέρχονται ἐκεῖ πάντες σχεδὸν οἱ ἄνδρες τῆς κώμης, ἵνα ἐνδείξωσι τὴν φιλοφροσύνην αὐτῶν πρὸς τὸν ἐν τῷ τόπῳ αὐτῶν ξενιζόμενον καὶ ζητοῦσι παρ' αὐτοῦ πληροφορίας περὶ τοῦ ἔξω κόσμου. Περὶ ὧραν δείπνου ἡ μεγάλη αὕτη ὁμήγυρις διαλύεται, ἵνα συνέλθῃ αὖθις μετ' ὀλίγον. Τὴν νύκτα, ὅταν μάλιστα ᾖ αὕτη ἀσέληνος, μέγαλαι πυραὶ ἀνημμέναι περὶ τὴν ὁμήγυριν ἀναπληροῦσι τὴν ἑλλειψιν λαμπάδων, παῖδες δὲ τρεῖς ἢ τέσσαρες ἐν καιρῷ δείπνου ἵστανται περὶ τὴν τράπεζαν κρατοῦντες δᾶδας ἀνημμένους κατὰ τὸν ἀρχαϊκώτατον ἐκείνον τρόπον, τὸν ὅποιον βλέπομεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως τῶν Φαϊάκων κατὰ τὴν τοῦ Ὀδυσσεὺς φιλοξενίῃσιν. Ἐν ταῖς ὁμήγυρεσι ταύταις δύναται τις πολλὰ νὰ ἐρωτᾷ, πολλὰ νὰ μανθάνῃ, καὶ τοπογραφικὰς ἀκρόμῃ γνώσεις νὰ λαμβάνῃ ἢ νὰ συμπληροῖ, πολλὰ δὲ καὶ περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἡθῶν τοῦ ἀπλοῦχοῦ τούτου λαοῦ νὰ μελετᾷ.

Μέλλοντες ἤδη τὴν ἐπαύριον νὰ προχωρήσωμεν πρὸς τοὺς αὐλῶνας τοῦ Ἀντιταύρου δύο ἡδυνάμεθα ν' ἀκολουθήσωμεν ὁδοὺς ἀγούσας ἐκ τῶν ὑπηρεσιῶν τῆς ὀρεινῆς ταύτης πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Σάρου, ἰδίως εἰς τὴν θέσιν Σάρ τερε καλουμένην, ἐνθα, ὡς μοι εἶχον εἰπεῖ τινες ἐν Ἀνδρονικίῳ, ὑπῆρχον τὰ πολλὰ ἀρχαῖα ἐρείπια, καὶ ἡ ὁποία θέσις με ἀνεμίμνησκε τὸ Σάρτ-καλέ τοῦ Texier, ἐν τῇ χώρᾳ Μάγαρα τῆς ἐπαρχίας Χατζίν. Ἡ μὲν τῶν ὁδῶν τούτων βορειοανατολικῶς τοῦ Τσάπε μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ζαμάντι ποταμοῦ εἰς 8 ὥρων διάστημα φέρει εἰς τὴν πάροδον τοῦ Καπάχτεπε καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῆς κώμης Καφακιλισέ εἰς τὴν χώραν Σάρηζ, ὅπουθεν δι-

έρχεται ὁ Σάρος· ἡ ἐτέρα δὲ ἀπὸ Τσάπε ἀνατολικῶς διευθυνομένη φέρει ἀμέσως κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Ἀντιταύρου καὶ διὰ τῶν μεταξὺ τοῦ Κότζ-τάγ καὶ Σοαννή-τάγ στενῶν αὐλώνων εἰς τὸ ὄρος Καραβέλ καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Σάρου, εἰς τὴν χώραν Μάγα-ρα. Ἀπεφασίσαμεν δὲ νὰ προτιμήσωμεν διὰ πολλοὺς λόγους τὴν δευτέραν ταύτην διεύθυνσιν εἰς τὴν πορείαν ἡμῶν, νὰ ἐπανέλθωμεν δὲ διὰ τῆς παρόδου τοῦ Καπάχτεπε, ἵνα οὕτω διατρέξωμεν ἅπασαν τὴν κοιλάδα τοῦ Σάρου ἀπὸ Μαγάρων ἕως Σάρηζ, ἵνα ἐξακριβώσωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν κάλλιον τὴν θέσιν τῶν Κοράνων. Ὁδηγίας γεωγραφικὰς ἐπιστημονικὰς δὲν ἠδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν εἰς τὴν περιήγησιν χωρῶν ἀγνώστων εἰς Εὐρωπαίους περιηγητὰς, ὧν ὁ μὲν Texier, ὡς ἤδη εἶπο-μεν, μέχρι Χάτζην μόνον ἐπροχώρησεν, ὁ δὲ Hamilton, καίτοι κατὰ τὴν διὰ Καισαρείας διάβασίν του ἔμαθε παρὰ τῶν πατέρων τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου, ὅτι τρεῖς ἡμέρας μακρὰν τῆς Καισαρείας, ἐν τῇ χώρᾳ Ἀφσάρ, ὑπῆρχον σπουδαῖα ἀρχαίων μνημείων λείψανα, ὅμως ἐξέλαβε τὴν θέσιν ταύτην λίαν ἐπιπολαιῶς ὡς τὴν τῆς Ἀνάβαρζου τῆς Κιλικίας καὶ οὐδὲν ἐπεχείρησε πρὸς εὗρεσιν τῆς θέσεως τῶν Κοράνων. Ἀλλ' οἱ ἐγγύριοι μοὶ ἔδιδον πληροφορίας γεωγραφικὰς τοσοῦτον πιστὰς καὶ ἀκριβεῖς περὶ τῆς χώρας τῶν Ἀφσάρων, ὥστε λίαν ἐπαρκῶς ἀνεπληροῦτο ἡ ἔλλειψις ἐπιστημονικῶν γεωγραφικῶν γνώσεων. Διὰ τοῦτο συμπαραλαβόντες ἐκ Τσάπε ὁγδοήκον-τούτην τινὰ γέροντα Ἀφσάρων λίαν ἀκριβῶς ἐπιστάμενον τὰ κατὰ τὴν χώραν Ἀφσάρ, καὶ γεννηθέντα, ὡς ἔλεγεν, ἐν αὐ-τοῖς τοῖς ἐρειπίοις τοῦ Σάρ-τερε, ἠρξάμεθα τῆς περαιτέρω πο-ρείας. Ὁδεύσαντες ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ Τσάπε διήλθομεν τὸν Ζαμάντι ποταμὸν παρὰ τὴν κώμην Τσουρκουτλοῦ. Τοῦ ποτα-μοῦ αἱ πηγαὶ ἀπέχουσιν ἀπὸ τοῦ μέρους, ἐνθα διέβημεν αὐ-τὸν, 10 περίπου ὥρας πρὸς Β. εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς νοτιοδυ-

τικωτάτης προεκβολῆς τοῦ Χηνζήρ-τάγ παρὰ τὴν πόλιν Ἀ-
 ζιζιέ, ἥτις εἶναι τανῦν ἔδρα διοικήσεως ὑπαγομένης εἰς τὴν
 νομαρχίαν Σεβαστείας καὶ περιλαμβάνουσα τὰς ὑποδιοικήσεις
 Ζάμαντα καὶ Ἀφσάρ (διότι οἱ Ἀφσάροι ἀφοῦ κατοικήσθησαν
 δὲν διάγουσιν ὡς πρότερον ἄνομοι καὶ ἐλεύθεροι καὶ ἀτελεῖς).
 Ἐν ᾧ δὲ ὁ ποταμὸς πηγάζει καὶ διέρχεται διὰ τῆς χώρας
 Ἀφσάρ ὀνομάζεται κατὰ τὸ ὄνομα τῆς δυτικώτερον τῆς Ἀφ-
 σάρ ἐκτεινομένης χώρας Ζάμαντα, ἥς οὐδαμῶς ἄπτεται. Ἐν-
 τεῦθεν γίνεται δῆλον ὅτι οὔτε ὁ ποταμὸς Ζαμάντα ἐκλήθη
 οὕτω ἀπὸ τῆς ἐμῶνύμου χώρας, οὔτε τανάπαλιν, ἡ χώρα ἀπὸ
 τοῦ ποταμοῦ, ἀλλ' ἀμφότερα φαίνονται κληθέντα οὕτω ἀπὸ
 τρίτου τινὸς ὀνόματος. Ἐκ τοῦ Στράβωνος γινώσκομεν ὅτι ἐν
 Καταονίᾳ ὑπῆρχε φρούριον ἐρυμνὸν Δ α σ μ έ ν δ η. Ὁ Βυ-
 ζαντινὸς Χρονογράφος Γεώργιος Κεδρηνὸς ἀναφέρει πόλιν
 Τ σ α μ α ν δ ὸ ν οὐ μακρὰν τῆς Καισαρείας «ἐν ἀποκρήμνῳ
 πέτρᾳ κειμένην, πολυάνθρωπον, πλούτῳ περιβριθῇ». Ὁ αὐ-
 τὸς Χρονογράφος ἀναφέρει πόλιν κατὰ τὸ Χαρσιανὸν (οὕτως
 ὀνομάζοντο τὰ ἀνατολικά τῆς Καππαδοκίας) «πόλιν ὑψη-
 λήν», ἥς ἡχμαλωτίσθη ἅπας ὁ λαὸς κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν
 Ἀγαρηνῶν εἰς Καππαδοκίαν τὴν γενομένην περὶ τὰ τέλη
 τοῦ 9 μ. Χ. αἰῶνος ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ σοφοῦ.
 φαίνεται ὅτι ἡ ὕ ψ η λ ἡ αὕτη πόλις ἐν Χαρσιανῷ εἶναι αὕτη
 ἡ Τ σ α μ α ν δ ὸ ς ἡ ἐν ἀ π ο κ ρ ή μ ν ω πέ τ ρ α κειμένη.
 Ἡ μεγάλη ἐπιστημότης τῆς πόλεως Τσαμανδοῦ ἔδωκε, φαίνε-
 ται, τὸ ὄνομα καὶ εἰς τὴν χώραν Ζάμαντα καὶ εἰς τὸν ποταμὸν,
 ὅστις φαίνεται ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ὀνομάζετο Ὁ ν ο π ν ί -
 κ τ η ς, τὸν ὁποῖον διαπεράσας ὁ βασιλεὺς Βασίλειος κατὰ
 Κεδρηνὸν καὶ ἔπειτα τὸν Σ ά ρ δ ο ν (Σάρον) ἦλθεν εἰς Κου-
 κουσόν· διότι μεταξὺ Ζαμάντα καὶ Σάρου οὐδεὶς ἄλλος ὑπάρ-
 χει ποταμὸς. Δύο τοποθεσίαι δύνανται μετὰ τινος πιθανότη-
 τος νὰ θεωρηθῶσιν ὡς θέσις τῆς Τσαμανδοῦ.

Ὀλίγον μακρὰν τῶν δυτικῶν ὄχθων τοῦ Ζαμάντα εἰς ὑψηλὴν τινα θέσιν ὑπάρχουσι ἐρείπια ἀρχαίας πόλεως, καλούμενα Σάγμανα ὀρέν. Ἄλλη πιστότερον ἀνταποκρινομένη τοποθεσία ὑπάρχει εἰς τὰς κλιτύας μικρᾶς ὀρεινῆς πλησίον τοῦ Ἀζιζιῆ καὶ τῶν πηγῶν τοῦ Ζαμάντα. Ἐνταῦθα ἐν ὑψηλῇ ἀποκρήμνῳ θέσει ὑπάρχει φρούριον Βυζαντινῆς ἐποχῆς, εἰς μικρὰν δὲ ἀπόστασιν κάτωθεν τοῦ φρουρίου ὑπάρχει τὸ μαυσωλεῖον τοῦ περιφήμου Μωαμεθανοῦ ἥρωος Μελικ Γαζῆ, περὶ οὗ πολλὰ διηγοῦνται οἱ κατὰ τοὺς τόπους τούτους Μωαμεθανοὶ, εὐσεβῶς φοιτῶντες εἰς προσκύνησιν τοῦ τάφου τοῦ ἥρωος. Τὸ σπουδαιότατον κατόρθωμα τοῦ Μελικ Γαζῆ, καθ' ὃ οὗτοι διηγοῦνται, ἦτον ἡ ἄλωσις τοῦ ἀπορθήτου ἐκείνου φρουρίου, ἣν κατώρθωσεν οὗτος κατὰ τρόπον παρεμφερῆ τῆς ἁλώσεως τῆς Βαβυλῶνος ὑπὸ Ζωπύρου καὶ τῶν Γαβίων ὑπὸ τοῦ Σέξτου Ταρκυνίου. Μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ζαμάντα διήλθομεν διὰ τοῦ μικροῦ ὄροπεδίου Μανδάλ καὶ ἐφθάσαμεν εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Σοανι-τάγ, μιᾶς τῶν γνωστοτέρων ὀρεινῶν σειρῶν τοῦ Ἀντιταύρου, εἰς τριῶν δὲ ὥρων διάστημα διατρέξαντες τὴν κοιλάδα Κουρού-τσάϊ μεταξὺ τῆς ῥηθείσης ὀρεινῆς καὶ τοῦ ὄροπεδίου Μανδάλ ἐφθάσαμεν εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Κότζ-τάγ. Εἰς τὸ πέρας δὲ τῆς ῥηθείσης κοιλάδος, εἰς τὰς κλιτύας τοῦ ὄρους ὤφθησαν ἡμῖν τὰ πρῶτα σημεῖα τῆς προσεγγίσεως ἡμῶν εἰς τοποθεσίαν ἀρχαίας πόλεως, πιθανώτατα Κομάων, ὡς ἐφαίνετο ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, ἃς ἀσυναρτήτως ἀνέγων ἐπὶ τινος κίονος. Τέσσαρες μονόλιθοι κίονες καὶ μία βάσις κίονος ὑπῆρχον ἐν τῇ θέσει ταύτῃ καίμενοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἐπ' τοῦ πρώτου τῶν κίωνων τούτων (τοῦ ὁποίου τὸ μὲν μῆκος ἦτο 1, 85 μέτρ. τὸ πᾶχος βάσεως 0, 70 μέτρ. διάμετρ. κορυφῆς 0, 40) ὑπῆρχεν ἐπιγραφή δυσανάγνωστος ἐξ ἧς οὐδὲν ἠδυνήθην ν' ἀναγνώσω. Ἐπὶ τοῦ δευτέρου κίονος (μῆκ. μέτ. 2, πᾶχ. βάσ. 0, 60, διάμ. πᾶχ.

κορ. 0, 44) οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐπιγραφὴ. Εἰς τοῦ τρίτου κίονος (μήκ. 1, 76, μ. π. βάσ. 0, 50 διάμ. π. κορ. 0, 40 μ.) ὑπῆρχεν ἡ ἐπιγραφὴ:

ΜΑΝΕΣ ΠΥ
ΜΛΠΟΝΥ
ΤΑΝΕ (ΟΜΑ
ΥΛΟ ΝΣ.

Ἐπὶ δὲ βάσεως τετραυσρένου κίονος COMA.

Ἐκ τῆς γλώσσης τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἥτις φαίνεται Καππαδοκικὴ, οὐδὲν ἡδυνήθην νὰ νοήσω, μόνον τὸ COMA μοι ἐφαίνετο ὅτι εἶχε σχέσιν πρὸς τὰ Κόμανα. Οἱ κίονες οὗτοι ἦσαν ἐξ ἀμυγδαλίτου λίθου ἄνευ κιονοκράνων καὶ τέχνης λίαν ἀρχαϊκῆς καὶ ἀκατεργάστου. Ὁμοίως κίονας ἄνευ ἐπιγραφῆς ἤυρομεν 2 ὥρας προσωτέρω εἰς τὴν θέσιν Ἑσέκ-Μεῦ-τὰν εἰς τινα αὐλῶνα τοῦ Κότζ-τάγ. Ἀπὸ τῶν αὐλῶνων καὶ τῶν κλιτύων τοῦ Κότζ-τάγ δι' ἀτραποῦ κατωφεροῦς κατήλθομεν εἰς τὴν φάραγγα Βαρζίν, ἣν διετρέξαμεν ἐντὸς δύο ὥρων ἔχοντες ἀριστερὰ ὑψούμενον τὸ Καραβέλ καὶ ἀπέναντι τὸ Τετὲ-Τάγ, κατὰ δὲ τὴν θέσιν Καρα-πουνάρ στραφέντες πρὸς τ' ἀριστερὰ ἀνῆλθομεν δι' ἀτραπῶν ἀνωφερῶν καὶ δυσβάτων εἰς τὸ Καραβέλ. Εἰς τὰς κλιτύας τοῦ ὄρους τούτου ἐν θέσει λίαν ἀνωμάλῃ εὔρομεν ἄλλους κίονας ἄνευ ἐπιγραφῆς. Ἡ ὑπαρξίς τοιούτων ἀρχαίων μνημείων εἰς ἀποστάσεις τασοῦτον μικρὰς καὶ εἰς θέσεις ἥμισυ ἀρμοδίους εἰς κτίσιν πόλεων ἐξηγεῖται μόνον ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι ταῦτα εἶναι λείψανα μικρῶν ναῶν ἐξαρτωμένων ἐκ τοῦ μεγάλου ναοῦ τῶν Κομάνων, καὶ χρησιμευόντων ὥσπερ σταθμῶν εἰς τοὺς πολυαρίθμους εἰς Κό-

μνα μεταβαίνοντας προσκυνητάς. Καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν μας ἐκ Κομάνων διὰ τῆς παρόδου τοῦ Καπάκ-τεπέ εὕρομεν ἐπίσης ἐν μικραῖς ἀποστάσεσιν ἐρείπια ναῶν εἰς τὸν αὐτὸν πιθανώτατα σκοπὸν ἰδρυμένων.

Ὅτε ἀνήλθομεν τὰς κορυφὰς τοῦ Καραβέλ, αἴφνης ὁ ὀρίζων ἡμῶν εὐρύνθη καὶ μακρὰ ἤδη ἄποψις ἠνεώχθη εἰς τὴν ἡμετέραν θέαν. Μακρόθεν ἤδη ἐφαίνοντο αἱ κορυφαὶ τοῦ ὑψηλοῦ Πιν-πογά, κάτωθεν ἡμῶν ὁ Σάρρος διέρρει μετὰ ποικίλων ἐλιγμῶν τὸν βαθὺν καὶ ποώδη αὐλῶνα, εἰς ὃν κατηρχόμεθα, ἀναρίθμητοι χαμηλοὶ δὲ λόφοι περιστέφοντες τὸν αὐλῶνα μετὰ τῶν τεχνητῶν ἐπὶ τῶν κορυφῶν αὐτῶν ὑψωμάτων, ἡ φαῖδρά ἐντύπωσις, ἣν ἐνεποιεῖ ἡ θεὰ τοῦ βαθέως τούτου λειμῶνος εἰς τοὺς ἀπὸ μονοτόνους δρυμοὺς καὶ φάραγγας τοῦ Ἀντιταύρου ἀπογοητευθέντας ὁδοιπόρους, ἀνεμίμνησκον τὴν ὥραίαν τῶν Κομάνων περιγραφὴν τοῦ Προκοπίου. Καὶ ἂν ἔτι οὐδὲν μνημεῖον ἀρχαῖον ἐδήλου τὸ ἀρχαῖον τῆς τοποθεσίας, ὁ τὰς πολ-
λὰς φάραγγας καὶ αὐλῶνας τοῦ Ἀντιταύρου διελθὼν καὶ γινώσκων περιηγητὴς αὐτὴν τὴν θέσιν ἤθελε μάλιστα ἀπεικάζει πρὸς τὴν τῶν Κομάνων. Μείζονα ἐντύπωσιν πάντων τῶν ἄλλων περὶ τὴν κοιλάδα λόφων μοὶ ἐνεποίησεν ὁ ἀμέσως παρὰ τὸν ποταμὸν ὑψούμενος καὶ διὰ τῆς βραχυῶδους καὶ οἰοεὶ πρὸς ἐπίβλεψιν τῆς κάτω κλινούσης κορυφῆς ἀληθῶς ἐμποιῶν εἰς τὴν φαντασίαν τῶν ὁρώντων μακρόθεν τὴν εἰκόνα τῆς Κυβέλης, ἥτις ὡς θεὰ τοῦ ὄρους εἰκονίζετο φέρουσα πύργον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ἐνταῦθα μοὶ ἐπῆλθεν ὑπόνοια μήπως τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον Κομανὸν ὄρος, καὶ τοι ὁ Φώτιος ἀναφέρει αὐτὸ περὶ τῶν Ποντικῶν Κομάνων τὸν λόγον ποιούμενος. Ὅποση δὲ εὐφρόσυνος μὲ κατέλαβεν ἔκπληξις, ὅποτε ἐρωτήσας τὸν παρ' ἐμοὶ Ἀφσάρην ἤκουσα ὅτι ὁ λόφος ἐκεῖνος ὠνομάζετο Κοουμενέκ-τεπέ ἥτοι λόφος Κουμενέκ ἥτοι λόφος Κομάνων. Καὶ ἦν ἤδη ἐγγὺς ἡλίου δυσμῶν

καὶ δὲν ἤθελον νὰ μᾶς προλάβῃ τὸ σκότος πρὶν νὰ ἴδωμεν
τῶν Κομάνων ἐρείπια.

Ὅθεν μετὰ σπουδῆς κατελθόντες τὰς νοτίους κλιτίδας
Καραβὲλ ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἡμίσειαν ὥραν τῶν Κομάνων ἃ
χουσαν κώμην Σαχηρλάρ, τὸ τελευταῖον σημεῖον τῆς νομαρ-
χίας τῆς Σεβαστείας, διότι ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῶν Κομάνων
ἄρχεται ἡ νομαρχία τῶν Ἀδάνων. Τὸ Σαχηρλάρ εἶναι κώμη
σμικροτάτη ὀλιγίστας ἔχουσα οἰκίας καὶ τινα ἐρείπια ἄρ-
χαῖα, ἐν οἷς ἐπὶ βάσεως κίονός τινος (πάχ. 0, 90 διαμ.) εὑ-
ρον τὴν ἐπιγραφὴν :

Θ. Α. Θ. (Ο.
Υ. (Ο Μ
Ο Μ. Ν Α Π
Σ Ο Ψ Ο Ν
ΠΑ.
Δ Ο Ω Α Ν Ε Μ.

Ἐξελθόντες τῆς κώμης ταύτης κατέβημεν εἰς τὴν κοιλάδα
τοῦ Σάρου διὰ τινος στενῆς παρόδου μεταξὺ τῶν ἐλατέρωθεν,
λόφων σχηματιζομένης καὶ εἰς ἐνὸς τετάρτου ὥρας ἀπόστασιν
τῆς κώμης εὔρομεν ἀριστερόθεν τῆς ὁδοῦ μεγάλους θεμελίους
λίθους τετραγώνους παλαιοῦ οἰκοδομήματος, καὶ εἰς ὀλίγων
βημάτων ἀπόστασιν ναὸν ὥραιον σχεδὸν ἀκέραιον σωζόμενον
ἐν μέσῳ μεγαλοπρεπῶν ἐρειπίων τοῦ περιβόλου αὐτοῦ καὶ
ἰδίως μεγάλων κίωνων, ὧν ἄλλοι μὲν ἴσταντο, ἄλλοι δὲ ἔ-
κειντο ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπὶ μεγάλου δὲ τινὸς κίονος παρὰ τὴν
ὁδὸν κειμένου παρετήρησα ἐπίγραφὴν ἱκανῶς μεγάλην. Ἄλλ'

οὔτε τὴν ἐπιγραφὴν οὔτε τὰ τοῦ ναοῦ ἐξήτασα λεπτομερῶς ἵνα ἐπανέλθω τὴν ἐπαύριον. Ἀπὸ τοῦ ναοῦ τούτου μετὰ 5 λεπτῶν περίπου ὁδὸν ἐφθάσαμεν πλέον εἰς τὰ περίφημα ἐρείπια τοῦ Σάρτερε, ἔνθα ἡ ἐλαχίστη πλέον δὲν ὑπελείπετο ἀμφιβολία ὅτι εὐρισκόμεθα ἤδη ἐπὶ τοῦ κλασσικοῦ ἐδάφους τῶν ἐρειπίων τῶν Κομάνων. Ἀναρίθμητα ἐρείπια ναῶν καὶ ἄλλων οἰκοδομῶν, ἡ μεγάλη πύλῃ κατερειπωμένου ναοῦ, κίονες μεγάλοι κατὰ δεκάδας ὅλας ἰστάμενοι ἢ κείμενοι τῇδε κακείσε, πανταχοῦ λίθοι ἀρχαίων οἰκοδομῶν, κιονόκρανα διαφόρων ρυθμῶν, τὸ Κουμενέκ τεπὲ στεφόμενον ὑπὸ ἐρειπίων ἀρχαίου ναοῦ ὃ Σάρις διαρρέων ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων καὶ διαιρῶν δίχα τὴν κατηρειπωμένην πόλιν, θέατρον μεγαλοπρεπὲς καὶ ἄλλα ἐρείπια ἐκείθεν τοῦ ποταμοῦ κατὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ λόφου Κουμενέκ· ταῦτα ἦσαν τὰ πρῶτα προσβάλλοντα τὴν ὄψιν ἡμῶν καὶ παρέχοντα θεῶν μεγαλοπρεποῦς πόλεως ἀρχαίας ἐπὶ αἰῶνας ἀνθησάσης καὶ εἶτα καταστραφείσης καὶ εἰς ἐρείπια μεταβεβλημένης. Ἦτο ἡμέρα ἡ 4)16 Αὐγούστου καθ' ἣν περὶ δυσμᾶς ἡλίου ἐφθασα εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ Σάρτερε καὶ διανυκτερεύσας ἐν ὑπαίθρῳ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων μεγαλοπρεποῦς ἀρχαίου κτιρίου πλησίον τῆς μεγάλης Πύλης τοῦ κατηρειπωμένου ναοῦ, τὴν ἐπαύριον ὡς καὶ τὰς δύο ἐπομένας ἡμέρας περιῆλθον τὰ ἐρείπια καὶ τὴν πέριξ χώραν, ἵνα, ὡς δυνατόν, λεπτομερῶς ἐρευνήσω ὅ,τι ἀξιοσημείωτον ἐν αὐτοῖς. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ παροῦσα ἡμετέρα περιγραφή φυσικῶς εἶναι λίαν ἀτελής καὶ μικρά, καθόσον οὔτε σκοπὸν εἶχον οὔτε τὰ μέσα ἐκεκτῆμην τὰ ἡθικὰ καὶ τὰ ὑλικά συστηματικῆς ἐρεῦνης καὶ περιγραφῆς, ὡς δυνατόν πληρεστάτης, ἥτις μόνον δι' ἀνασκαφῶν σπουδαίων δύναται νὰ κατορθωθῇ. Ὁ σκοπός μου ἦν ἀπλῶς νὰ ἐξακριβώσω τὴν θέσιν τῶν Κομάνων καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἦσαν πλέον ἢ ἐπαρκῆ τὰ ὅσα εἶδον καὶ σημειῶ ἐνταῦθα.

Τὸ Σάρτερε ἢ Σάρ ἀπλῶς, ὡς καλοῦσι σήμερον τὰ ἐρείπια

τῶν Κομάνων, καίται εἰς βαθὺν καὶ ἱκανῶς πλατὺν αὐλῶνα τοῦ Ἀντιταύρου, διαρρεδόμενον ὑπὸ τοῦ Σάρου ποταμοῦ. Ὁ ἀμέσως παρὰ τὸν ποταμὸν ὑψούμενος λόφος Κομενὲκ μετὰ τῶν χαμηλῶν ὑψωμάτων τῶν ἐκ τῆς ἐτέρας ὄχθης τοῦ ποταμοῦ διηκόντων ἀποτελεῖ αὐλῶνα κυκλοτερεῇ ἔχοντα περιφέρειαν, ἣν δύνανται νὰ διατρέξῃ τις εἰς διάστημα χρόνου ὀλιγωτέρου τῆς μιᾶς ὥρας. Ἐξῶθεν τοῦ κυκλοτεροῦς τούτου αὐλῶνος, ἔνθα ὑπάρχουσι τὰ ἐρείπια, ὑπάρχουσι πολλοὶ ἄλλοι αὐλῶνες καρποφόροι διακοπτόμενοι ὑπὸ πολλῶν χαμηλῶν λόφων, τῶν ὁποίων αἱ κλιτύες παρέχουσιν ἐπίσης γαίας ἀροσίμους, αἱ δὲ κορυφαὶ πολλῶν ἐκ τῶν λόφων τούτων εἰσὶ κεκαλυμμέναι μὲ τὰ τεχνικὰ ἐκείνα ὑψώματα ἢ χ ὡ μ α τ α, (χώματα Σεμιράμιδος ὡς λέγουσιν οἱ ἀρχαῖοι), τὰ ὁποῖα ἐν Καππαδοκίᾳ μέχρι σήμερον καλοῦνται Χουούκ (ὄνομα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Καππαδοκικόν). Ἀπαντες οὗτοι οἱ αὐλῶνες ἀπετέλουν, ὡς φαίνεται, τὴν καρποφόρον περὶ τὸν ναὸν τῶν Κομάνων γῆν, ἣν ἐκαλλιεργοῦν κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος ἑξακισχίλιοι ἱερόδουλοι. Ἡ περιοχὴ τῆς πόλεως αὐτῆς, ὡς ἐκ τῶν εἰρημένων νυνεῖται, δὲν ἦτο λίαν μεγάλη, ὡς λ. χ. ἡ τῆς Ἐφέσου καὶ ἄλλων. Ἀλλ' ἅπας ὁ σχετικῶς μικρὸς ἐκεῖνος χώρος καλύπτεται ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ ἐρειπίων ναῶν ἢ ἄλλων δημοσίων κτιρίων. Ἐκ τῶν τεσσαράκοντα περίπου οἰκιῶν, ἃς Ἀρμένιοι ἄποικοι ἐκ Χατζίν ἐλθόντες πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἔκτισαν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων, οὐδεμία σχεδὸν ὑπῆρχεν οἰκία μὴ ἐπὶ ἐρειπίων ἀρχαίου κτιρίου ἐκτισμένη. Ἡ ὑπαρξίς τοσοῦτου πληθους ναῶν ἢ ἄλλων δημοσίων κτιρίων ἐν χώρῳ σχετικῶς σμικρῷ ἐξηγεῖται ἐκ τούτου, ὅτι τὰ Κόμανα ἦσαν κατ' ἐξοχὴν ἱερατικὴ πόλις, Ἱερουσαλὴμ οὕτως εἶπεν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἰδίως τῆς Καππαδοκίας, ἥτο πόλις κατοικουμένη ὑπὸ χιλιάδων ἱερέων καὶ ἱερείων, οἵτινες ὠκοῦν βεβαίως ἐν πολλοῖς καὶ μεγάλοις κτιρίοις. Φυσικῶς δὲ ἐν μέσῳ τοιαύτης πληθύος ἱερέων ἀνὰ

πάν βῆμα ὑπῆρχον ναοὶ ἢ ναῖσχοι καὶ διάφοροι τόποι προσκυνήσεως· διὰ τοῦτο καθ' ἅπασαν τὴν περιφέρειαν τῶν περιοριζόντων τὰ ἐρείπια ὑψωμάτων εἰς ἐλαχίστας ἀποστάσεις εὐρίσκεται πλήθος ἐρειπίων ἀρχαίων μνημείων.

Ἡ ἀρχαία ἱερὰ πόλις ἦτο, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν ἐρειπίων, ἐπὶ τῆς βορείας ὄχθης τοῦ Σάρου, διότι ἐνταῦθα εἰσὶ τὰ μέγιστα ἐρείπια τῶν ναῶν· ἐνῶ ἐπὶ τῆς ἐτέρας νοτίου ὄχθης ὑπάρχουσιν ἐρείπια θεάτρου, σταδίου, γυμνασίου, οἰκοδομῶν δηλονότι ἀνηκουσῶν εἰς τὴν Ἑλληνορωμαϊκὴν ἐποχὴν.

Ἀρξάμενος ἤδη τῆς καθ' ἕκαστα τῶν μνημείων ἐρεύνης ἐζήτουν νὰ εὕρω πρὸ πάντων ἀπτότερόν τι σημεῖον τῆς ταυτότητος τῆς θέσεως πρὸς τὴν τῶν Κομάνων, διότι μεταξὺ τῶν τοπογραφικῶν ὀνομάτων οὐδὲν ἐκτὸς τοῦ Κ ο υ μ ῖ ε ν ἐ κ τ ε π ἐ ἀνεμίμνησκε τὰ Κόμανα (Τὸ σημερινὸν ὄνομα Σάρ τερε σημαίνει ἀπλῶς κοιλάδα τοῦ Σάρου ἢ Σάρδου, ὡς καλεῖ τὸν ποταμὸν ὁ Βυζαντινὸς χρονογράφος). Ἐνῶ δὲ εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Κότς τὰ γ καὶ Σαχηρλάρ, ὡς ἄνωτέρω ἐδηλώσαμεν, μοι ἐφαίνετο ὅτι γίνεται μνεῖα Κομάνων, οὐδαμοῦ τῶν ἐρειπίων ἀνέγνων τὸ ὄνομα Κ ό μ α ν α· ἀλλ' εὔρον ἄλλα τεκμήρια τῆς ταυτότητος τῆς τοποθεσίας. Ἡ πρώτη ἐπιγραφή, ἣν εὔρον τυχαίως ἐν τῇ αὐτῇ ἀρμενικῆς τινος κατοικίας ἦτον ἐπὶ σπονδύλου κίονος, τὸν ὁποῖον κοιλάνας ὁ Ἀρμένιος ἐχρησιμοποιεῖ διὰ φάτνην κτηνῶν· ἀνέγνων δ' ἐξ αὐτῆς τὰ ἑξῆς·

ΕΥΣΕΒΗΣΑΣΑΝ
ΕΙΣ ΤΟ ΙΕΡΟΝ ΚΑΙ ΛΑΜΠΡΩΣ
ΦΙΛΟΤΙΜΗΘΕΙΣ ΑΝΕΙΣ
ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ.

Τὸ ἀξιοσημείωτον ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ μοι ἐφάνη ἀμέσως
ἡ γενομένη ἐν αὐτῇ διάκρισις τοῦ Ἰεροῦ καὶ τῆς πατρίδος,

ἐνθα τὸ ἱερὸν φαίνεται σημαῖνον οὐχὶ ἀπλῶς ναὸν τινά, ἀλλὰ ἀνεξάρτητον ἱερατικὴν πολιτεῖαν, ἀντιτιθεμένην πρὸς τὴν πατρίδα ἥτοι τὴν λοιπὴν πόλιν. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ καὶ ἐν ἄλλαις οὐχὶ περὶ πόλεως, ἀλλὰ περὶ πατρίδος γίνεται λόγος, διότι αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἀνήκουσιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους χρόνους, εἰς τὴν ἐποχὴν δηλονότι παρακμάζοντος Ἑλληνισμοῦ, ὁπότε ἡ λέξις πόλις δὲν εἶχε τὴν μεγάλην ἡθικὴν ἔννοιαν, ἣν εἶχε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι.

Μετὰ τὴν εὔρεσιν καὶ ἄλλων τινῶν μικροῦ λόγου ἀξίων ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς ἐμνημονεύετο περὶ «Ἱεραπολιτῶν Βουλήs καὶ Δήμου», καὶ ἐδηλοῦτο ὅτι ἡ πόλις κατὰ τοὺς ἑλληνορωμαϊκοὺς χρόνους ἐκαλεῖτο «Ἱεράπολις», ἐπεχείρησα τὴν τακτικὴν ἔρευναν τῶν ἐρειπίων ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ ἐκτὸς τῆς περιοχῆς τῆς πόλεως πρὸς τὸ βόρειον αὐτῆς μέρος εἰς ὀλίγων λεπτῶν ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἐρειπίων ἀπόστασιν ὑπάρχοντος ναοῦ. Ὁ ναὸς οὗτος, καίτοι ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς οἰκοδομῆς, ἐκ τοῦ κανονικοῦ σχήματος καὶ τῆς καλῆς ἐξεργασίας τῶν λίθων φαίνεται, ἀνήκει εἰς τὴν καλὴν ἐποχὴν τῆς τέχνης, οὐχ ἥττον ὁ ρυθμὸς τῆς οἰκοδομῆς εἶναι πάνυ ἀρχαίας Ἀσιατικῆς ἐποχῆς. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τῶν Κομάνων, ὅπως ἐν τοῖς ὀνόμασι τῶν ἐπιγραφῶν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς χαρακτῆρας αὐτῶν, ἐγένετο ἀνάμιξις Ἑλληνικῆς καὶ Ἀσιατικῆς ἢ μᾶλλον Αἰγυπτιακῆς τέχνης. Εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ οἰκοδομαὶ τῶν Αἰγυπτίων ναῶν δὲν ἔχουσι τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην ἐνότητα, ἐφ' ἣ διακρίνεται ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, ἀλλ' εἰσὶν ἀθροίσματα διαφόρων ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένων τμημάτων, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ἡδύνατο ν' αὐξηθῇ ἐπ' ἄοριστον. Πυλῶνες ἢ προπύλαια, περίστυλα, ἱερέων οἰκήματα, πρόναοι, πάντα ταῦτα δύνανται νὰ περιληφθῶσιν ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ ἄνευ ἐτωτερικῆς τεχνικῆς

ἐνόητος. Ὁ καθ' αὐτὸ ναὸς ἦτοι σ η κ ὸ ς ἢ cella εἶναι ἄνευ κίωνων, μικρὸς καὶ ταπεινός, εἰς μικροὺς θαλάμους ἢ κρύπτας διηρημένος πρὸς ἐναπόθεσιν εἰδώλων καὶ εἶναι κατ' ὄψιν τὸ ἥκιστα περιφανὲς καὶ ἐπιβάλλον μέρος τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος. Τοιοῦτον Αἰγυπτιακὸν χαρακτηρὰ ἔχει καὶ ὁ ναὸς οὗτος καὶ τῶν ἄλλων ναῶν τὰ ἐρείπια.

Ὁ νῦν ἀκέραιος σωζόμενος ναὸς, τοῦ ὁποίου μόνον τοῦ ἀετώματος μέρος ἐστὶν ἐλλιπές, εἶναι ἀπλοῦς σ η κ ὸ ς ἄνευ κίωνων, ὀρθογωνίου σχήματος, μόλις ἔχων πλάτος 9, 50 μ. καὶ μῆκος 21 μ. Ἀλλὰ περὶ αὐτὸν ὑπάρχει μέγας περίβολος, τοῦ ὁποίου τὰ ἐκ μεγίστων λίθων ὠκοδομημένα τείχη ἐκτείνονται ἐπὶ μέγα κατὰ μῆκος καὶ πλάτος, ἐντὸς δὲ τοῦ χώρου τούτου ὑπάρχουσι πλεῖστοι κίονες, ὧν ὀλίγοι μόνον ἴστανται ἔτι ὀρθοί, λείψανα τοῦ περὶ τὸν ναὸν περιστύλου. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ λείψανα κλίμακος πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ σ η κ ρ ὗ, ἀγούσης ἐκ τοῦ πλαγίου εἰς τὴν εἴσοδον ἢ εἰς τὸν π ρ ὶ ν α ο ν, ὅστις κατέχει ἰδιαιτέρον χώρον πρὸ τῆς εἰσόδου ἀποτελῶν δύο προσεβολὰς ἢ πτέρυγας (Π τ ε ρ ἄ, ὡς λέγει ὁ Στράβων περὶ Αἰγυπτιακῶν ναῶν), εἰς ἃς, φαίνεται, ἀπέληγον αἱ ἐκ τοῦ πλαγίου εἰς τὸν ναὸν ἀγούσαι κλίμακες, καὶ τοιμῆς μόνης, ὡς εἵπομεν, κλίμακος σώζονται λείψανα. Ὑπὸ τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ἰσόγειος σκοτεινὸς θάλαμος, περιέχων διαφόρους κρύπτας χρησιμευούσας πιθανῶς πρὸς ἐναπόθεσιν εἰδώλων ἢ θησαυρῶν τοῦ ναοῦ, ἀναλόγους πρὸς τὰς ο ὑ δ ο ὺ ς τῶν οἰκοδομῶν τῆς κυκλωπείου ἀρχιτεκτονικῆς. Διὰ μυστικῆς διόδου, ὡς φαίνεται, συνεκοινώνει ὁ ναὸς μετὰ τῆς ο ὑ δ ο ὺ, καὶ οἱ συλήσαντες τὸν ναὸν βάρβαροι μὴ δυνηθέντες νὰ εὗρωσι τὴν μυστικὴν ἐκείνην εἴσοδον ἠνέωξαν τρήματα μεγάλα ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας πλευρᾶς τοῦ σ η κ ρ ὗ, ἵνα ἐκβιάσωσιν οὕτω τὴν εἴσοδον. Οἱ παῖδες οἱ ἐπὶ χρηματικῇ ἀμοιβῇ πεισθέντες ὑφ' ἡμῶν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν οὐδὸν ἐκείνην ἐβε-

βαίωσαν ὅτι ὑπάρχουσι πολλοὶ θάλαμοι ἐντὸς καὶ ὅτι αἱ κρύπται αὗται προχωροῦσι ὑπὸ τὸν ναὸν καὶ ὅτι ὑπάρχουσι καὶ κατωφερεῖς δίοδοι ἄγουσαι πιθανῶς εἰς ἑτέρους ὑπογείους θαλάμους, ἀλλ' ἐκ φόβου δὲν ἡδυνήθησαν νὰ προχωρήσωσι πολὺ πρὸς ἐξέτασιν λεπτομερῇ τῶν ὑπογείων ἐκείνων θαλάμων. Ἡ περίμετρος τοῦ ὅλου περιβόλου καὶ τὸ σχῆμα αὐτοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῶσι, διότι πολλαχοῦ δὲν φαίνονται οὐδ' οἱ θεμέλιοι λίθοι. Μόνον ἐπὶ 46 μ. μήκους καὶ 41 πλάτους δύναται τις μετ' ἀκριβείας νὰ παρακολουθήσῃ αὐτόν. Τῶν κίωνων δὲ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ, ὧν ὀλίγοι μόνον ἵστανται, τῶν πλείστων ἐπὶ γῆς ἐρριμένων καὶ τετραυσμένων, τὸ μῆκος εἶναι 4 1/2 μ. εἰσὶ δ' οἱ κίονες οὗτοι ἄνευ βάσεως τεχνικῆς μετὰ κιονοκράνων, ὧν ὁ ῥυθμὸς ὁμοιάζει πρὸς τὸν Δώριον· δὲν εἶναι δὲ μονόλιθοι, ὡς οἱ κίονες τῶν κατὰ τὸ Κῶτς-τάγ ἐρειπίων, οὓς ἀνεφέραμεν ἄνωτέρω, ἀλλὰ συνίστανται ἐκ 3 ἢ 4 σπονδύλων, ὧν τὸ πάχος κατὰ μέσον ὄρον εἶναι διαμέτρου 0, 90 μ. Ἐπὶ τινος τῶν κατὰ γῆς κειμένων κιόνων ἀνέγνων γῆν ἐξῆς ἐπιγραφὴν.

ΦΛΑ ΠΑΤΙΚΟΣ
ΚΑΠΟΥΛΙΑ ΑΘΗ
ΝΑΙ ΠΙΑ ΠΟΥΦΑ
ΝΥΣΗΤΗ ΓΛΥΚΥ
ΠΑΤΗΚΕΝ ΟΝΘ
Α ΣΥΝΚΡΙΤΩΘΥ
ΠΑΤΡΙ ΠΡΟΥΟΙ
RWD

Ἐκτὸς τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης οὐδαμοῦ ἐν τοῖς ἐρειπίοις τοῦ ναοῦ εὔρον ἑτέραν ἐπιγραφὴν ἢ ἄλλο τι ἄξιον μνείας ἀνά-
 γλυφον ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ ἢ ἐπὶ τῶν κιόνων· ἡ θέσις
 τοῦ ναοῦ τούτου ὡς ἐκτὸς τῆς πόλεως κειμένου καὶ τὰ εἰς
 ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ εὐρισκόμενα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἐ-
 ρείπια παλαιῶν κτιρίων παρέχουσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν ὑπόθεσιν,
 ὅτι ἴσως οὗτος ἦτον ὁ περίφημος ναὸς τῆς Μᾶ, ἀποτελῶν
 μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν τόπων ἰδιαιτέραν τιὰ συνοικίαν ἱερέων
 ἐκτὸς τῆς πόλεως κειμένην. Ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἐν Κομάνοις
 καὶ ἑτέρου ναοῦ ἐρείπια, περὶ οὗ ὑπάρχει μείζων πιθανότης
 ὅτι ἦτον ὁ ἀρχαιότατος ναός. Ὅπως δὲ ποτε ὁ πρῶτος οὗτος
 ναός ὁ κατ' ἀρχαῖον Ἀσιατικὸν ῥυθμὸν ὠκοδομημένος καὶ
 νῦν κατὰ μέγα μέρος ἀκέραιος σωζόμενος εἶναι πιθανώτατα
 εἰς τῶν ὑπὸ τοῦ Προκοπίου μνημονευομένων ἐπ' αὐτοῦ σωζο-
 μένων ναῶν (πιθανῶς ὁ τῆς Ἰφίγενείας), οὓς οἱ Χριστια-
 νοὶ χωρὶς νὰ μεταβάλλωσι διόλου τὴν οἰκοδομίαν εἶχον μετα-
 ποιήσει εἰς ναοὺς Χριστιανικοὺς. Ἀνασκαφὴ τις ἐν τοῖς ἐρει-
 πίοις γινομένη δύναται νὰ διαφωτίσῃ καὶ περὶ τούτου καὶ
 περὶ πολλῶν ἴσως ἄλλων ζητημάτων.

Εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ ναοῦ ἀπόστασιν πρὸς τὴν πόλιν, εἰς
 τὴν ὑπώρειαν λόφου ὑπάρχουσι λείψανα μεγάλου ὑδραγωγείου
 δι' οὗ ἀπὸ τῶν ὑπερκειμένων λόφων ἐφέρετο τὸ ὕδωρ εἰς τὰ
 Κόμανα. Καὶ σήμερον δὲ οἱ ἐν Κομάνοις οἰκοῦντες ἐκ Χατζίν
 Ἀρμένιοι ἐντεῦθεν ὡς ἐπὶ τὸ πλειστον ὕδρευονται προτιμῶν-
 τες τὸ ὕδωρ τοῦτο ἀπὸ τὸ τοῦ Σάρου ποταμοῦ.

Εἰς ὀλίγων βημάτων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ὑδραγωγείου τού-
 του ὑπάρχουσιν ἐντὸς βράχων ἐσκαμμένα σπήλαια, ὅμοια τοῖς
 πολλοῖς ἐκείνοις ἐντὸς βράχων λελατομημένοις οἰκίσμασι, ὧν
 μέγα πλῆθος ὑπάρχει ἰδίως εἰς τὰς περὶ τὸν Ἄλυν χώρας,
 ἐν Ματσιάνα καὶ νοτιώτερον ἐν Οὐρκοῦπ καὶ Κόρεμε, ἐνθα ἀ-
 ποτελοῦσι πόλεις ὁλοκλήρους καὶ ἅτινα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ

Paul Loucas μέχρι τοῦ Texier ἐγένοντο ἀντικείμενον το-
σαύτης περιεργείας διὰ τοὺς Εὐρωπαίους περιηγητάς. Οὐ μόνον δὲ ἐν Κομάνοις, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῶν αὐ-
λώνων τοῦ Ἀντιταύρου εἶδομεν ὁμοίας τρώγλας, ἀναμνη-
σκούσας ἡμῖν τὴν τρωγλοδυτικὴν Καππαδοκίαν τοῦ
Λέοντος Διακόνου (III, 1. σελ. 87 ἐκδ. Hase). Τὰ σπήλαια
ταῦτα ὀνομάζονται ὑπὸ τῶν ἐγγωρίων κερέρ, (ἴσως ἐκ τοῦ
λατιν. cella, πιθανώτερον δὲ ἐκ τῆς ῥίζης κερά (σημαι-
νούσης λίθον ἐν πολλαῖς Ἀρίαις γλώσσαις καὶ σωζομένης ἔτι
ἐν τῇ σημερινῇ Ἑλληνικῇ διαλέκτῳ τῆς Καππαδοκίας). Φαί-
νεται δὲ ὅτι αἱ τοιαῦται τρώγλαι ἀνήκουτιν εἰς τὴν Φρυγικὴν
περίοδον τῆς τέχνης, διότι κατὰ Βιτρούβιον (II, 1, 5) οἱ
Φρύγες ἐλατόμουν τοὺς φυσικοὺς λόφους καὶ κατῴκουν ἐν αὐ-
τοῖς. Ἄλλως δὲ αἱ ἐν Τσανδαρλῇ καὶ Τογανλοῦ-τερὲ τῆς Φρυ-
γίας τρωγλοδυτικαὶ πόλεις καὶ αἱ ἐν Σαρίκιοι τῆς Λυκαο-
νίας ἔχουσι μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὰς τῆς Καππαδοκίας.*

Εἰς μικρὰν ἀπὸ τῶν σπηλαίων τούτων ἀπόστασιν ἄρχον-
ται τὰ πολυπληθῆ ἐρείπια τῆς πόλεως. Τό πρῶτον δὲ ὅπερ-
προσβάλλει τὴν ὄψιν τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὴν περιοχὴν τῆς
πόλεως εἶναι ἐρείπια ἀρχαίου ναοῦ, καλούμενα νῦν Ἀλά-
Καποῦ (ὑψηλὴ πύλη) ἐκ τῆς ἀκεραίας ἔτι σωζομένης με-
γάλης πύλης. Ταύτην ἀποτελοῦσι δύο μεγάλοι μονόλιθοι ὕ-
ψους 5 μέτρων, ἐγγεγλυμμένοι τεχνικῶς κατὰ τὴν ἐξωτερι-
κὴν αὐτῶν ἐπιφάνειαν, ἐπ' αὐτῶν δὲ ὀριζοντίως κεῖται ἄλλος
μονόλιθος 3 μέτρ. μῆκος ἔχων, ἐπίσης ἐγγεγλυμμένος. Ἐπὶ τῆς
πύλης ὑπάρχει καὶ σύντριμμα ἐτέρου λίθου, ἐφ' οὗ ὑπῆρχεν
ἀνάγλυφος εἰκὼν παριστάνουσα λέοντα. Ἄλλ' οἱ Ἀρμένιοι οἱ

* Σημ. Ἰκανῶς σπουδαίαν διατριβὴν περὶ τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ τρωγλοδυ-
τικῶν πόλεων ἔγραψεν ὁ Mor dtmann "Die Troglodyten von Cappa-
docien," ἀναγνωσθεῖσαν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Μονάρχου 1859

κατοικοῦντες νῦν ἐν Σάρ-τερὲ ζητήσαντες νὰ καταβιβάσωσι
τὸ μνημεῖον τοῦτο τῆς τέχνης τὸ συνέτριψαν ὀλοσχερῶς. Καὶ
ὁ ναὸς οὗτος, ὡς ὁ ἤδη περιγραφεῖς, φαίνεται ὠκοδομημένος
κατὰ τέχνην Ἀσιατικὴν, διότι ὁ καθαυτὸς ναὸς ἢ ὁ σηκὸς εἶ-
ναι καὶ ἐνταῦθα λίαν μικρὸς ἔχων μῆκος 19 1/2 μ. καὶ πλά-
τος 7 1/2· ἀλλ' ὁ περὶ τὸν ναὸν χώρος ἐφ' ἱκανὴν ἔκτασιν
πληροῦται μεγαλοπρεπῶν σπονδύλων κιόνων τῇδε καχεῖσε
κειμένων καὶ ἔχόντων διάμετρον μείζονα ἐνὸς μέτρου, παμμε-
γέθων λίθων καλῶς ἐξεργασμένων· ποῦ καὶ ποῦ δὲ φαίνονται
θεμέλια τείχη ἀνήκοντα, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν μέγαν περίβο-
λον τοῦ ναοῦ. Τὰ πολλαχού ὑπάρχοντα κιονόκρανα ἔχουν
ῥυθμὸν ὅμοιον πρὸς τὸν Δωρικόν. Τὰ θεμέλια δὲ τείχη τοῦ σηκοῦ,
ἅτινα διατῆρροῦνται μέχρι ὕψους τριῶν μέτρων ἀπὸ τοῦ ἐδά-
φους, εἰσὶν ἐπίσης ἐκ μεγάλων λίθων (3 μέτρ. τὸ μῆκος) ὠκο-
δομημένα, ἡ δὲ ἐξεργασία καὶ οἰκοδομὴ αὐτῶν ἀνήκει εἰς
τὴν καλὴν ἐποχὴν τῆς τέχνης. Εἰς μάτην ἐζήτησα νὰ εὑρω
ἐν τοῖς μεγαλοπρεπέσι τούτοις ῥειπίοις ἐπιγραφὴν τινα. Ἀλ-
λὰ πρὸ τῆς ἐμῆς ἀφίξεως εἶχεν εὑρεθῇ ἐνταῦθα δακτύλιος
τις λίθος μετ' ἐπιγραφῆς ἄριστα διατετηρημένης καὶ ἐχούσης
ὥδε. Ἐπὶ μὲν τοῦ ἐνὸς μέρους·

ΙΑ ΝΑΣ ΒΑ
Α ΜΟΡΑ ΧΘΙΣΑ
ΙΑ Α ΜΑ Σ Α
Β Α Μ Α
ΙΑ Ζ Α

Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου

ΕΛΕΖΧ
ΛΕΥΕ,

Φαίνεται ὅτι ἡ γλῶσσα ἡ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ εἶναι ἡ

ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν Κομάνων λαλουμένη πρὸ τῆς αὐτῆς ἐπικρατήσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ οὕσα Ἀρία τις διάλεκτος λαλουμένη ἐν Καππαδοκίᾳ ἦτοι αὐτὴ ἡ Καππαδοκικὴ γλῶσσα ἡ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους πρὸ τῆς ἐξελληνίσεως τῆς Καππαδοκίας λαλουμένη, ἥς ἔχνη προφανῆ ἐσώθησαν ἐν τῇ σημερινῇ ἑλληνικῇ διαλέκτῳ τῆς Καππαδοκίας. Ἐπειράθην δὲ νὰ ἐρμηνεύσω τινὰς τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ λέξεων ὡς ἐξῆς: Ἡ πρώτη λέξις ΙΑΝΑΣΒΑ ἴσως εἶναι ἐκ τῆς αὐτῆς ῥίζης, ἐξ ἧς τὸ Ianus, Juno, Diana, Διώνη καὶ σημαίνει ἴσως λαμπρότης, ἀγλή, εὐγένεια,* ἡ δευτέρα ΑΜΟΡΑΧΘΙCΑ σημαίνει πιθανῶς ἀθανασία ἐκ τῆς ῥίζης mar, μορ=θάνατος, mara, maraka (Σανσκρ. φόνος, φονεύς, πρβλ. τὰ Ζενδικὰ marekhtar=φονεύς, merenc=φονεύειν. Pictet. Les origines Indo-européennes Τόμ. 3, σελ. 151 Pott. Wurzel—Woeverbuch I. 150). Λίαν ἀξιοσημείωτον ὅτι καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ διαλέκτῳ τῆς Καππαδοκίας, ἰδίως τῇ ἀρχαϊκωτάτῃ διαλέκτῳ τῶν Φαρασιωτῶν, μαρκηαόνω σημαίνει καταπολεμῶ, κατανικῶ, καὶ ἐνίοτε θανάτῳ τινά. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν τὸ ΑΜΟΡΑΧΘΙCΑ πιθανώτατα εἶναι ὁ ἀφηρημένος τύπος ἐπιθέτου τινος ὀνόματος τῆς Καππαδοκικῆς γλώσσης amoraχθ ἢ ἀμοράχ ταυτοσήμου τῷ Σανσκρ. amrtas Ζενδ. amertat. — Ἡ τρίτη λέξις ΙΔΑΜΑΣΑ, ἴσως ἐρμηνευτέα φιλότης, ἀγάπη, κατὰ τὴν ἐν τῇ σημερινῇ Καππαδοκικῇ διαλέκτῳ σωθεῖσαν λέξιν ἀδαμασίτσα καὶ ἀλαμασίτζα=φιλότης, ἥτις φαίνεται συγγενὴς τῇ παρ' Ἑσυχίῳ διασωθείσῃ Φρυγικῇ λέξει ἀδάμνας=φίλος (Ἡ-

* Σημ. Ἴσως ἡ λέξις ἐρμηνεύεται ἐπιτυχέστερον καὶ ἐκ τοῦ Ζενδικοῦ yana=εὐδαιμονία. εὐτυχία. Πρβλ. τὸ Κυμδρ. iawn=εὐδότης; Pictet. Τόμ. 3, σελ. 143.

σύχ. ἐν λ. ἀδάμνα)· ἡ τετάρτη λέξις BAMA ἐρμηνεύεται
λίαν πιθανῶς φήμη, αἶγλη, δόξα ἐκ τῆς Σανσκρ. ρίζης
bha=φαίνεσθαι Ζενδ. bânu, bama=αἶγλη. Τὸ Σανσκρ.
bh, ὅπερ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ φ, ὅπως ἐν
τῇ Ζενδικῇ καὶ τῇ Νεοπερσικῇ, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Καπ-
παδοκιῇ προεφέρετο ὡς b τὸ λατινικόν. Περιφανὲς
τεκμήριον τούτου παρέχει ἡ σημερινὴ Ἑλληνικὴ διάλεκτος
τῆς Καππαδοκίας, ἐν ᾗ τὸ baou σημαίνει δῆλος φανε-
ρὸς, bavouka*=λόγος, μῦθος, αἶνιγμα (πρβλ. τὸ ἀρχ.
Σλαβικόν o-ba-va-ti=ἄδειν, obaviti=δεικνύναι, ἐκφαίνειν,
basni=μῦθος· πρβλ. fabula. "Id. Curtius Grundzüge
de Gr. Etymologie σελ. 278), ὥστε οὐδεμίᾳ ὑπάρχει
ἀμφισβολία ὅτι τὸ bama εἶναι ἀρχαία Καππαδοκικὴ λέξις
ἀρίᾳ ταυτόρριζος τῇ Σανσκρ. bhâmas, Ζενδ. bama καὶ
ταυτόσημος τῇ Ἑλληνικ. φήμη καὶ Λατινικ. fama. Ἡ
πέμπτη λέξις IAZA φαίνεται ταυτόσημος τῇ Ζενδικῇ yazu
=μέγας, ἄγιος (ἐκ τοῦ yaz=τιμᾶν πρβλ. ἑλλην. ἄγιος,
ἄζομακ. — Αἱ ἐπὶ τοῦ ἐτέρου μέρους δύο λέξεις FEEZX
καὶ AEVE μοι εἶναι ἀνεξήγητοι. Τούτων δὲ ὡς καὶ τῶν
προηγούμενων τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν ὑποβάλλω εἰς τὴν τῶν ἀρ-
μοδιῶν ἔρευναν καὶ γνώμην. Ὅπωςδὴποτε ἡ ἐπιγραφή αὕτη
τοῦ δακτυλίου λίθου τοῦ εὑρεθέντος ἐν τοῖς ἐρείπιοις ἐνὸς τῶν
ναῶν τῶν Κομάνων καὶ εὑρισκομένου νῦν παρ' ἐμοὶ ἔχει με-
γάλην, νομίζω, γλωσσολογικὴν σπουδαιότητα, διότι εἶναι τὸ
μόνον ἕως τῶρα εὑρεθὲν γραπτὸν μνημεῖον τῆς ἀρχαίας καθ'

* Σημ. Ἀνάλογα τούτων ὑπάρχουσι καὶ ἐν ἄλλαις λέξεσι τῆς σημερινῆς
Καππαδοκ. Ἑλλην. διαλέκτου. Οὕτω hapaδw, hrapawμένος=νυμφεύομαι
(ἐκ τῆς Σανσκρ. bharanda). πομβόσε=θύμω, ἄρωμα, εὐωδία (πρβλ.
Σανσκρ. puphusas phut=πιεῖν, φυσᾶν). ἀρhοψυχής=ἀμφίψυχος, ἔγκυος
γυνή.

όλας τὰς πιθανότητας Καππαδοκιῆς γλώσσης. Οἱ δὲ χαρακτηριστῆρες εἶναι ἑλληνικοὶ μετὰ τινων προσθέτων, ὡς φαίνεται, ἰδιαιτέρων γραμμάτων. Καὶ πιθανώτατον ὅτι κατὰ τοὺς μετὰ τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον χρόνους οἱ Καππαδοκαὶ οὐ μόνον τῇ ἑλληνικῇ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν Καππαδοκικὴν γλῶσσαν ἔγραφον δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων· κατὰ δὲ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἴσως προσέλαβον καὶ τινὰς τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου χαρακτήρας.

Κατὰ τὴν ἐν Καππαδοκίᾳ διαμονὴν μου εἶδον νόμισμά τι ἀργυροῦν τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς Καππαδοκίας. Κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κατὰ τὰ ἄλλα τὸ νόμισμα τοῦτο ἦτον ὅμοιον τοῖς λοιποῖς νομίσμασι τοῦ βασιλέως Ἀρχελάου τοῖς μεθ' ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν. Ἀλλ' ἡ ἐπιγραφή δὲν ἦτον ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ οὔτε μετὰ καθαρῶν ἑλληνικῶν χαρακτήρων, ἀλλ' ὅπου ἐπὶ τῶν συνήθη νομισμάτων γράφεται τὸ τοῦ βασιλέως ὄνομα ΑΡΧΕΛΑΟΥ ἦν γεγραμμένον ΑΡΓΛΟΟΙΗ, ἀντὶ δὲ τῆς λέξεως ΒΑΣΙΛΕΩΣ ἐγράφετο VΙΣVΙDΙ ὅπερ μοι ἐφάνη σημαίνει Δεσπότης (Vic-ráti-s Σανσκρ. βασιλεὺς, Zenδ. Vic-paíti, Λιθουαν. vesz-pats=κύριος Curt. Gr. E. σ. 154 καὶ 265), ἐν δὲ τῇ θέσει, ἔνθα ἐν τοῖς λοιποῖς νομίσμασι τοῦ Ἀρχελάου ὑπάρχει τὸ ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΔΟΣ ἢ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ ὑπῆρχεν ἡ ἀκατάληπτός μοι λέξις ΛΥΙΩΛΩΝ. Δὲν ἠξέυρω ἂν ὅμοια νομίσματα τοῦ Ἀρχελάου ἢ ἄλλων τῆς Καππαδοκίας βασιλέων ὑπάρχουσι. Τὸ νόμισμα, οὗ ἐμνημόνευσα, εὑρέθη ἐν τῇ 3 ὥρας ἀνατολικῶς τῆς Καισαρείας ἀπεχούσῃ τρωγλοδυτικῇ κόμῃ Ἰσπιλὲ (Σπήλαια) καὶ ἠγοράσθη παρὰ τοῦ ἐν Ἀνδρονικίῳ Σχολάρχου κ. Ἀναστασίου Λεβίδου, παρ' οὗ λαβὼν ἐμελέτησα τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφὴν. Ἄν ἡ ἐπιγραφή αὕτη τοῦ νομίσματος ἦναι, ὡς μοι φαίνεται, Καππαδοκικὴ, καὶ ἐκ ταύτης καὶ ἐξ αὐτῶν ἔτι τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν τῶν Κομάνων, ἐν αἷς γίνεται χρῆσις καὶ τι-

νων λατινικῶν χαρακτήρων, ἐξάγεται ὅτι οἱ Καππαδόκαι κατὰ τοὺς Ἑλληνορωμαϊκοὺς χρόνους ἐχρῶντο πρὸς γραφὴν τῆς ἰδίας ἑαυτῶν γλώσσης ἀλφαβήτῳ τινι συγκειμένῳ ἐξ ἑλληνικῶν λατινικῶν καὶ τινων ἰδιαιτέρων προσθέτων χαρακτήρων. Ἡ γνώμη αὕτη δὲν προδικάζει βεβαίως τὸ ζήτημα ἂν πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων οἱ Καππαδόκαι εἶχον ἢ μὴ ἰδιαίτερον ἀλφάβητον. Τὰ ἀρχαιότατα Καππαδοκικὰ νομίσματα πόλεόν τινων τῆς πρὸς Πόντῳ Καππαδοκίας ἔχουσιν Ἀραμαϊκὰς ἐπιγραφάς, ὁποῖα λ. χ. τὰ νομίσματα Σινώπης καὶ Γαζιούρων, ἐφ' ὧν ἀναγιγνώσκονται τὰ ὀνόματα τοῦ περιφήμου Σατράπου Δατάμους καὶ τοῦ βασιλέως Ἀριαράθου (370 π. Χ.). Σημειωτέον ὅμως, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ Ἀραμαϊκὴ γλῶσσα ἦτον ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Περσικοῦ κράτους ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις καὶ ταύτην ἔγραφον οἱ Σατράπαι ἐν ταῖς πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ἀνταποκρίσεων αὐτῶν. Εἶναι γνωστὸν πρὸς τοῦτοισι ὅτι οἱ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ λαοὶ πρὸ τῆς αὐτόθι εἰσαγωγῆς τοῦ Φοινικικοῦ ἀλφαβήτου ἐχρῶντο σημείοις τισιν, ἅτινα καλοῦσι σήμερον ἀ λ φ ά β ή τ ο ν Χ ε τ τ ι τ ι κ ό ν. Ἀλλ' οὔτε τὸ ἰ δ ε ο γ ρ ά φ ι κ ό ν τοῦτο Χιττιτικὸν ἀλφάβητον, οὔτε τὸ Ἀραμαϊκὸν ἀπετέλουν πιθανῶς τὴν παρὰ Καππαδόξιν πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὑπάρχουσαν γραφὴν. Πιθανώτατον δὲ ὅτι αὕτη καὶ τότε συνέκειτο ἐκ στοιχείων Ἑλληνικῶν ἢ Φρυγικῶν μεμιγμένων μετ' ἰδιαιτέρων τινων γραμμάτων ἐκφραζόντων ἰδιαζούσας τῇ Καππαδοκικῇ γλώσσῃ φωνάς. Περὶ τὴν κόμην Ταυλουσοῦν εἰς ἀπόστασιν ὠριαίαν ἀπὸ Καισαρείας κειμένην εὑρέθη πρὸ τινος λίθος μετὰ τῆς ἐξῆς ἐπιγραφῆς·

ΠΙΔΦΥΔΙΩ

Ἐπίσης ὁ φίλος μου Ι. Φήμιος ἑλληνοδιδάσκαλος ἄλλοτε ἐν Ἀνδρονικίῳ, ἐν τῇ κόμῃ "Ἀρτηπζ" τοῦ Κόστερε, χώρας τινὸς ἐν Καταονίᾳ, εὔρεν ἐπὶ βράχου τινὸς τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν·

ΦΙΛΤΟΝ ΚΛΑΜΕΟ
ΜΙΣΧΑΡΙΧΛΙΦΛΟΓΟΚΡΚΟ
ΠΙΤΦ + ΑΜΜΟΝ ΠΙ
ΝΤΟΓΓ

Ὀλίγον δὲ περαιτέρω ἐπὶ ἄλλης πέτρας·

ΠΥΓΙΖΕΤΟΝ

Δὲν δύναμαι νὰ νοήσω ἂν αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται εἰσὶν εἰς Ἑλληνικὴν ἢ εἰς Κappaδοικὴν γλῶσσαν· ἀλλ' οἱ χαρακτῆρες, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης δὲν εἶναι καθαρῶς Ἑλληνικοὶ καὶ ἀνήκουσι πιθανῶς εἰς τὸ Κappaδοικὸν ἀλφάβητον τῶν Ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων. Καὶ ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ, ἣν εὔρον ἐν τοῖς ἔρειπίοις τῶν Κομάνων, ἐπὶ μεγάλου τινὸς, ὡς μοι ἐφάνη, ἐπιτυμβίου λίθου, καὶ ἥτις φαίνεται οὕσα Λατινικὴ, περιέχει χαρακτῆρας τοῦ αὐτοῦ πιθανῶς ἀλφάβητου·

V VVE
 VIMINO
 MOTTICIS
 MOTO DAVO
 RDMOTRIB
 ROTE STV
 R R V

Ἀμέσως κατωτέρω τῶν ἐκ μαρμάρων ὅλως συγχειμένων ἐ-
 ρειπίων τοῦ μνημονευθέντος ναοῦ τοῦ Ἀλᾶ-Καποῦ, ἐπὶ τῆς αὐ-
 τῆς σειρᾶς ὑπάρχουσιν ἐρείπια μεγάλα τριῶν ἀρχαίων κτι-
 ρίων, τῶν ὁποίων μόνον τὰ θεμέλια τείχη ἐσώθησαν εἰς ὕψος 2
 — 2 1/2 μέτρ. ὑπεράνω τοῦ ἐδάφους. Σύγκεινται δὲ καὶ τὰ ἐρεί-
 πεια ταῦτα ἐκ μεγάλων καλῶς ἐξεργασμένων λίθων. Ὀλίγον πε-
 ραιτέρω, ἀριστερόθεν τῆς εἰς τὸν Σάρον καταγούσης ὁδοῦ ὑπάρ-
 χουσιν ἐρείπια εἰς μεγάλην ἔκτασιν διεσπαρμένα, ἐν μέσῳ τῶν ὁ-
 ποίων ὑψοῦνται 7 κίονες, ἐν ᾧ πολλοὶ ἄλλοι κίονες εἴτε σπόνδυ-
 λοι κίωνων κεῖνται τῇδε κακεῖσε ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων τού-
 των· μέγα μέρος τῶν λίθων τῶν ἐρειπίων τούτων, ἐν οἷς καὶ
 σπόνδυλοι κίωνων καὶ κιονόκρανα Κορινθιακοῦ ἢ Δωρικοῦ ῥυθμοῦ,
 χρησιμεύουσιν εἰς κατασκευὴν φραγμῶν περὶ τοὺς κήπους ἢ
 ἀμπελῶνας τῶν ἐν τοῖς ἐρειπίοις οἰκούντων. Καθ' ἅπασαν
 τὴν ὁδὸν ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τούτων μέχρι τοῦ ποταμοῦ ἀπαν-
 τῶσι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ πλεῖστα ἄλλα ἐρείπια καὶ κίονες.
 Ἐν τοῖς ἐρειπίοις τούτοις εὔρον τὰς ἐξῆς ἐπιγραφάς.

Ἐπὶ λίθου τινὸς ἐντὸς σφραγείου:

ΑΝΤΙΓΟΝΩ
ΙΑΣΟΝΟΣ ΚΑΙ
ΕΡΜΟΔΩΡΩ
ΦΑΡΝΑΚΩ
ΟΛΥΜΠΩ
ΑΣΥΝΚΡΙΤΩ

Ἐν τῷ οἰκήματι Ἀρμενίου τινός:

ΦΙΛΟΠΑΤΩΡ
ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ
Π. ΚΛΑΥΔΙΟΝ ΑΙΔΙΑΝΟΝ
ΣΟCΑΝΔΡΟΝ
ΤΟΝ ΑCΥΝΚΡΙΤΟΝ
ΧΡΗΣΤΟΤΗΤΙ ΚΑΙ
ΦΙΛΑΔΕΛΦΙΑ
ΔΙΕΝΕΝΚΑΝΤΑ.

Ἐπὶ τεθραυσμένου κίονος ἐπὶ τῆς ὁδοῦ:

ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ
ΚΑΤΕΥΧΗΝ
... ΓΛΟΝΙΟΣ ΚΑΠΡΕ..
..RATIONΟΣ.
. ΚΕΡΑΥΝΟΥ

Επὶ λίθου τινος τοῦ περιβολοῦ ἀμπέλου:

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΚΑΙΣΑΡΑ

ΠΟΠΛΙΟΝ ΔΙΚΙΝΙΟΝ

"Ἀλλῃ ἐπιγραφῇ μαρτυροῦσα τὸ κατὰ τοὺς Ῥωμαῖκοὺς χρόνους ὄνομα τῆς πόλεως ἐπὶ μεγάλου λίθου ἐν τῇ αὐτῇ Ἀρμενικῇ οἰκίᾳ·

ΙΕΡΑΠΟΛΙΤΩΝ Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ

ΜΑΡΚΟΝ ΕΡΜΙΠΠΟ . . . ΟΑΝΕΡΑ ΚΑΙ

ΠΑΝΣΑΝ

ΕΠΙΜΕΑΝΘΕΝΤΑ . . .

ΗΡΑ . . .

Καὶ ἄλλαι ὑπάρχουσιν ἐπιγραφαὶ ἡττονος λόγου ἄξιαι ἐπὶ τεμαχίων λίθων ἢ κιόνων, τὰς ὁποίας δὲν σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὡς λίαν ἀτελεῖς καὶ ἀτάκτους καὶ οὐδὲν διαφωτιζούσας. Παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ κάτωθεν τοῦ δεξιόθεν ὑπερκειμένου λόφου κατὰ τὴν ἐξοδὸν τοῦ αὐλῶνος ἀπέναντι τοῦ Κουμενέκ-τεπέ ὑπάρχει εὐρὺ ἰσοπεδωμένον ὕψωμα πλήρες ἐρείπων. Τὴν περίμετρον τοῦ ὕψωματος τούτου δὲν δύναται τις νὰ διατρέξῃ εἰς διάστημα χρόνου ὀλιγώτερον ἑνὸς τετάρτου ὥρας. Ὁ εὐρὺς οὗτος καὶ ἰσοπεδωμένος χῶρος περιλαμβάνει πλεῖστα ἐρείπια· διπλῇ σειρὰ ἑνδεκα κιόνων καλύπτει ἐν μέρει τὴν βόρειον πλευράν· καὶ τῶν μὲν ἑνδεκα κιόνων τῆς ἐξωτερικῆς γραμμῆς μόνον τὰ κιονόκρανα λείπουσιν, ἐνῶ τῶν ἑνδεκα τῆς ἐσωτερικῆς μόνον αἱ βάσεις διετηρήθησαν· εἰς τριῶν μέτρων ἀπόσασιν ἀπὸ τοῦ περιζύλου τούτου ὑπάρχει ὁ ναὸς ἡ σηκὸς ἔχων μῆκος 22 μ. καὶ πλάτος 10 μ. ὁ σηκὸς οὗτος ὡς

καὶ ὁ ἐκτὸς τῆς πόλεως εἶναι ὠκοδομημένος ἄνευ κίωνων· εἶναι δὲ τώρα μεταβεβλημένος εἰς Ἀρμενικὴν Ἐκκλησίαν· ἦτο δὲ κατὰ τὸ ἥμισυ κατεστραμμένος καὶ ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων διὰ μικρῶν λίθων· εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ περιστύλου πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ εἰς ἔτι μεῖζονα ἀπόστασιν πρὸς νότον ὑπάρχουσι πολλοὶ ἄλλοι κίονες ἰστάμενοι ἢ κείμενοι τῇδε κακεῖσε. Ὁ χώρος οὗτος ὁ ἐντὸς τῶν κίωνων τούτων περιλαμβανόμενος ἀποτελεῖ ὁλόκληρον ἰδιαιτέραν συνοικίαν, ἐν ᾗ οἰκοῦσιν Ἀρμενικαὶ οἰκογένειαι· ἀπασαι δὲ αἱ οἰκαίαι εἰσὶν αὐτόθι ἐπὶ ἐρείπιοις ἐκτισμέναι. Ἐν τισι τῶν οἰκιῶν τούτων, ἰδίως ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐν ᾗ κατοικεῖ σήμερον ὁ πτωχὸς Ἀρμένιος ἱερεὺς, τὸ ἐδάφος εἶναι ἐστρωμένον διὰ μωσαϊκῆς ἀρίστης τέχνης, παριστανούσης διαφόρους εἰκόνας ζώων, ἐλάφου, δορκάδος κτλ. ἄριστα διατετηρημένας. Ὁ εὐρὺς οὗτος χώρος ὁ παρὰ τὸν ποταμὸν ἐκτεινόμενος καὶ περιλαμβάνων πλὴν τοῦ μνημονευθέντος σηκοῦ τοσαῦτα ἐρείπια περιστύλων καὶ ἄλλων οἰκημάτων μοι φαίνεται ὅτι ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν θέσιν τοῦ κυρίου ναοῦ τῶν Κομάνων, τοῦ ἱεροῦ τῆς Μᾶ. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ ναὸς οὗτος περιελαμβάνετο ἐντὸς εὐρυτάτου περιβόλου, ἐκτεινομένου ἐφ' ἅπαντα τὸν χώρον, ἐν ᾧ σποράδην ὑπάρχουσι τοσαῦτα ἐρείπια· ὁ καθαυτὸς ναὸς ἦτοι ὁ σηκὸς καὶ ἐνταῦθα εἶναι σμικρότατος· ἀλλ' εἵπομεν ἤδη ὅτι τοιοῦτος ἦν ὁ χαρακτήρ τῆς οἰκοδομῆς τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτιακῶν ναῶν. Τὰ ἐδάφη τὰ ἐστρωμένα διὰ μωσαϊκῆς φαίνεται ὅτι ἦσαν τὰ οἰκήματα τῶν ἱερέων ἢ τοῦ ἀρχιερέως αὐτοῦ. ὥς δὲ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἐρειπίων φαίνεται, ὁ μέγας ἐκεῖνος περίβολος τοῦ ναοῦ περιεῖχε πλῆθος ναύσκων, περιστύλων, αὐλῶν ἰδιαιτέρων κτλ. Παρατηρῶν τις καὶ ἐνταῦθα τὸ μέγεθος τοῦ χώρου καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐρειπίων εὐρίσκεται εἰς ἀπορίαν εἰθισμένος μὲ τὴν ἀπλότητα τῶν σχεδίων τῶν οἰκοδομῶν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς ἀρχιτε-

χτονικῆς. Τρεῖς ἐπιγραφὰς ὁπωσοῦν ἀξίας λόγου ἀνέγγων ἐν τοῖς ἐρειπίοις τούτοις. Ἐπιγραφή ἐπὶ σπονδύλου τεθραυσμένου τινὸς κίονος περιεῖχε τὰδε :

ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΝ ΤΟΝ ΔΙΑ ΒΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΡΕΑ ΚΑΙ ΚΤΙΣΤΗΝ
ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΤΟΝ ΕΑΥΤΗΣ
..... ΚΑΙ ΕΥΕΡΓΕΤΗΝ
ΦΙΛΟΡΩΜ ΦΙΛ...

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐξάγεται α. ὅτι τὰ ἐρείπια τοῦ Σάρτερε εἶναι τὰ τῶν Κομάνων διότι ἐν Κομάνοις ὑπῆρχεν Ἀρχιερεὺς διὰ βίου. β. ὅτι ἐπὶ τοῦ Ἀρχιερέως Ἀπολλωνίου τὰ Κόμανα προσέλαβον ἀποίκους Ἑλληνας. γ. ὅτι ὁ δεσπότης τῶν Κομάνων δὲν ἐλέγετο ἰερεὺς ὡς λέγει ὁ Στράβων, ἀλλ' Ἀρχιερεὺς· ἔσως δὲ τὸ Ἀρχιερεὺς καθιερώθη μετὰ τὴν ἀποίκησιν τῶν Κομάνων ὑπὸ Ἑλλήνων· τὸ δὲ ἰερεὺς τοῦ Στράβωνος εἶναι μετάφρασις τοῦ Καππαδοκικοῦ ὀνόματος τοῦ δηλοῦντος τὸ ἀξίωμα τοῦ δυνάστου τῶν Κομάνων. δ. ὅτι καὶ οἱ δυνάσται τῶν Κομάνων, ὡς οἱ βασιλεῖς τῶν διαφόρων χωρῶν, ἐτιμῶντο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων διὰ τῆς τιμητικῆς προσηγορίας Φιλορωμαῖος.* ε. ἐξάγεται δὲ μετὰ τινος πιθανότητος ὅτι τὰ ἐρείπια, ἐν οἷς εὑρέθη ἡ ἐπιγραφή, εἰσὶ τὰ τοῦ μεγάλου ναοῦ καὶ τῶν ἀνακτόρων τοῦ ἱερέως δυνά-

* Στράβ. ΙΒ'. 540 «Συνέβη δὲ ἡνίκα πρῶτον Ῥωμαῖοι τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν διώκουν καὶ φιλίας καὶ συμμαχίας ἐποιεῦντο πρὸς τὰ ἔθνη καὶ τοὺς βασιλεῖς, τοῖς μὲν ἄλλοις βασιλεῦσιν αὐτοῖς καθ' ἑκαστοὺς δοθῆναι τὴν τιμὴν ταύτην, τῷ δὲ Καππαδόκι καὶ αὐτῷ δὲ τῷ ἔθνει κοινῇ». Τὸ ἀναφερόμενον ἐνταῦθα ἔθνος Καππαδοκῶν εἶναι οἱ εὐγενεῖς τῆς Καππαδοκίας ὧν ἐπρώτευσεν ὁ τῶν Κομάνων ἱερεὺς.

στου. Ἐντὸς δὲ τοῦ ναοῦ ἐπὶ λίθου τοῦ τοίχου εὗτον τὰς ἐξῆς δύο ἐπιγραφάς.

Α. ΑΘΗΝΑΙΣ ΣΠΙΤΟΝ Η
ΚΑΙ ΒΑΖΕΙΣ ΣΠΙΤΗΝ
ΣΠΙΤΟΝ ΤΟΝ ΜΙΘΡΑ
ΤΩΧΜΟΝ ΤΟΝ ΕΑΝΤΗΣ
ΑΝΕΨΙΟΝ ΤΙΜΗΤΙΚΩΣ
ΔΙΑΤΕΘΕΝΤΑ ΕΥΝΟΙΑΣ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΤΟΡΓΙΑΣ ΕΝΕΚΑ

Τὸ τρις ἅπαντῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὄνομα Σπίτου, Σπίτην Σπίτου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὄνομα ἀνδρὸς (πρβλ. τὰ ἀρχ. Περσ. ἢ Ἰνδικὰ ὀνόματα Σπιτάκης, Σπιτάμης, Σπιταμένης), καὶ δὲν εἶναι λίαν παράδοξον ὅτι τρία μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ὁ πατὴρ δηλαδὴ καὶ ὁ ἀνεψιὸς τῆς Ἀθηναίδος καὶ ὁ τούτου πατὴρ ἐκαλοῦντο τῷ αὐτῷ ὀνόματι. Ἀλλὰ τότε πῶς θ' ἀποδοθῇ τὸ ΤΟ V ΜΙΘΡΑ εἰς τὸ ΣΠΙΤΟ V, διότι τὸ Μιθρᾶς δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὄνομα ἀνδρὸς, ἵνα εἴπωμεν ὅτι ὁ τρίτος Σπίτης ἦν υἱὸς Μίθρα υἱοῦ Τώχμου. Ὅθεν μοὶ φαίνεται ὅτι τὸ ὄνομα Σπίτης εἶναι μᾶλλον ἐπίθετον δηλοῦν τὸν ἄγιον, τὸν ἱερέα (ἐκ τοῦ Σανσκριτ. Cpenta πρβλ. τὸ Amescha-cpenta τῆς Ζενδικῆς θεολογίας. Λιβ. szwentas, Pictet. 3, 465). Πιθανὸν δὲ ὅτι ἅπαντα τὰ μέλη ἱερατικῆς τινος οἰκογενείας ἐλάβανον τὸν τίτλον τοῦτον· καὶ τὸ Βαζεῖς (ἀνάγνωθι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ Ἀθηναῖς Σπίτου ἢ καὶ Βαζεῖς) φαίνεται ὅτι σημαίνει ἱερεῖαν (ἐκ τῆς Σανσκριτ. ῥ. bhag', λατρεύειν, Ζενδ. hxn=θυσιάζειν. Pictet. T. 3, σελ. 462).

Τὸ δὲ Τώχμου ἴσως εἶναι ἐπίθετον τοῦ Μίθρα ἄλλοθεν ἄγνωστον.

Β'. . . . ΜΗΝΙ ΑΖΗΜΟ
ΑΓΗΣΝΙΚΗΦΟΡΟΝ ΘΕ
ΣΤΡΑΤΗΓΟΝ ΚΑΤΑΟΝΙΑΣ
αι]ΤΗΣΑΜΕΝΩΝ ΑΥΤΩΝ
ΕΠΙΕΙΚΩΣ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΤΙΚΩΣ.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἥς ἡ ἔννοια εἶναι πάντοτε ἀτελής διὰ τὸ ἡκρωτηριασμένον αὐτῆς, ἐξάγεται ἃ. ὅτι ὁ θεὸς Μὴν παρὰ Καππαδοξίᾳ ἐκαλεῖτο καὶ Ἀζήμος, ὅπερ πιθανῶς ἐρμηνευτέον ἐκ τοῦ Βακτρικοῦ asman=οὐρανὸς (πρβλ. τὸ Ζεὺς Ἀσθαμαῖος). Β'. ἐπειδὴ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ γίνεται μνησία στρατηγοῦ Καταονίας (μιάς τῶν ἐξ στρατηγιῶν ἥτοι ἐπαρχιῶν εἰς ἃς ἦτο διηρημένη ἡ Καππαδοκία), καὶ ἔδρα τοῦ Στρατηγοῦ καὶ πρώτη πόλις τῆς Καταονίας ἦσαν τὰ Κόμανα, ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐντεῦθεν ὅτι τὰ ἐρείπια τοῦ Σάρτερε εἶναι τὰ τῶν Κομάνων. Ἡ ὅλη ἔννοια τῆς ἐπιγραφῆς φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ εἰς ἱερέα τοῦ Μηνὸς Ἀζήμου προχεΐρισις τοῦ στρατηγοῦ τῆς Καταονίας Ἀγῆτος Νικηφόρου κατ' αἵτησιν αὐτῶν τῶν Καταόνων γενομένη.

Ὁ μέγας χώρος τοῦ ναοῦ, ὡς εἵπομεν, εἶναι παρὰ τὸν ποταμὸν Σάρον, τὸν ὁποῖον διερχόμενός τις παρὰ τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ διὰ γεφύρας μεταβαίνει εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην, ἐνθα ὑπὸ τὰς ὑπορείας τοῦ Κομενέκ-τεπέ ὑπάρχει τὸ μέγα θέατρον, ἀκέραιον σχεδὸν σωζόμενον πλὴν τῆς κατὰ μέγιστον μέρος κατεστραμμένης σκηνῆς· ὀλίγον περαιτέρω πρὸς τὸ Κομανέκ-τεπέ ἐπὶ τῆς αὐτῆς τοῦ θεάτρου γραμμῆς ὑπάρχουσιν ἕτερα μεγαλοπρεπῆ ἐρείπια σταδίου, ὡς εἰκάζεται. Ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς δὲ κορυφῆς τοῦ Κομενέκ-τεπέ ὑπάρχουσιν ἐρείπια μικροῦ

ναοῦ ἐκ μεγίστων λίθων καὶ διπλῆς πύλης λείψανα· πρὸς τὸ ἕτερον μὲ μέρος τοῦ θεάτρου κατὰ τὴν ἔξοδον περίπου τοῦ αὐλῶνος ἐπὶ τῆς αὐτῆς τοῦ ποταμοῦ ὄχθης ὑπάρχουσι λείψανα δύο μεγάλων οἰκοδομῶν, ὧν μόνον τὰ θεμέλια σώζονται τείχη, φαίνονται δὲ ἔργα τῆς Ἑλληνορωμαϊκῆς ἐποχῆς. Οὐδεμία ἐπιγραφή ἐν ταῖς ἐρείπιοις τῆς ἀριστερᾶς ταύτης ὄχθης τοῦ ποταμοῦ εὗρέθη ἵνα διαφωτίσῃ ἡμᾶς ἱκανῶς περὶ τῶν οἰκοδομῶν τούτων. Καίτοι δὲ ὁ Στράβων λέγει ὅτι ὁ Σάρρως ῥεῖ διὰ τῶν Κομάνων, ἡ ἀρχαία πόλις φαίνεται ὅτι ἦτο κυρίως ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης, ἔνθα τὰ πλεῖστα ἐρείπια. Ἐνταῦθα ὀλίγον μακρὰν τοῦ χώρου τοῦ μεγάλου ναοῦ, εἰς τὰς κλιτύας τῶν περικυκλούντων τὴν πόλιν λόφων, ὑπάρχουσιν ἐρείπια καὶ ἄλλου ναοῦ κατεστραμμένου καὶ κίονες ἄνευ ἐπιγραφῆς. Εἰς δὲ τὴν ἀντίθετον κλιτὺν τοῦ αὐτοῦ λόφου ἔξω τῆς περιοχῆς τῆς πόλεως εἶναι ἕτερα ἐρείπια, ἔνθα ἐπὶ μεγάλης τετραπλεύρου στήλης χαμαὶ κειμένης ἀνέγνωμεν τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν.

Ἐπὶ τῆς πρώτης πλευρᾶς.

ΜΝΗΜ ΑΣΚΛΗΠΙΑΔ[ΟΥ]

ΠΥΛΑΔΟΥ ΤΟΔΕ

ΤΕΥΞΕΝ ΑΡΕΙΩΝ

ΠΡΩΤΟΣ ΚΑΙ ΦΙΛΙΗΝ

ΚΑΙ ΓΕΝΕΙ ΕΝΓΥΤ

Ἐπὶ τῆς δευτέρας πλευρᾶς.

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΑΝΘΙ ΕΤΑΡΩΝ

ΠΡΟΦΕΡΩΝ ΑΣΚΛΗΠΙΟΔΩΡΟΣ

ΟΙΚΕΙΟΣ ΦΙΛΙΗΝ ΔΕ ΠΑΡΩΝ ΜΙΗΝ

Ἐπὶ τῆς τρίτης πλευρᾶς.

ΦΑΙΔΡΟΣ ΑΥΤ
ΕΠΙ ΤΟΙΣΙ ΤΡΙΤΟΣ
ΦΙΛΙΗΝ ΔΑΡΑ ΠΡΩΤΟΣ
ΔΕΙΜΑ ΤΟΔΑΕΙΜΝΗΣΤΟΝ
ΣΗΜΑ ΦΙΛΟΝΕΤΑΡΩ

Ἐπὶ τῆς τετάρτης πλευρᾶς.

ΤΕΤΡΑΤΟΣ ΑΥ ΜΕΜΦΙΟΣ
ΟΥΤΟΙ ΤΑΦΟΝ ΕΞΕΤΕΛΕΣΑΝ
ΤΕΣΣΑΡΕΣ ΕΚ ΠΟΛΛΩΝ
ΜΝΗΜΟΝΕΣ ΕΥΣΕΒΙΗΣ.

Κατὰ τὴν βορείαν δὲ τῆς πόλεως ἔξοδον ἐπὶ τινος τῶν ὑπερκειμένων λόφων εὑρον πάλιν ἐρείπια μικροῦ ναοῦ καὶ λίθον μετ' ἐπιγραφῆς.

ΑΡ. ΗΛΙΟΔΩΡΟΣ ΤΙΜΕΟΝ
ΟΝΑΡΕΝΝΙΑ ΒΑΙΒΙΑ
ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΙ.....
ΚΑΙ ΤΙ ΜΕΝΩ

Ἐκεῖ δὲ πλησίον ἐπὶ βράχου τινος, ἐν ᾧ ἦν σπήλαιον ἐσκαμμένον, ἐπὶ τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου ὑπῆρχε γραφή, ἥς οἱ χαρακτῆρες κατέστησαν ἀδιάγνωστοι, ὑψηλότερα δὲ ἐπὶ τοῦ βράχου ἀνεγιγνώσκετο.

ΦΟΙΒ
ΟΦΑΝ
ΡΙ

Τοιαῦτα διὰ βραχέων τὰ ἐρείπια τῶν Κομάνων. Ὅτι ἡ περιγραφεῖσα θέσις εἶναι ἡ τῶν Κομάνων, καθίσταται ἀναμφίβολον ἐκ τῶν εἰρημένων. Ἀλλως δὲ ἡ θέσις αὕτη ἀνταποκρίνεται ἀκριβέστατα καὶ εἰς τὴν ἐν ἀρχαίοις ὁδοιπορικοῖς (Itinerarium Antonini, Itinerarium Hierosolymitanum) τοῖς Κομάνοις προσδιορισμένην θέσιν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν τοῖς ἐρείπιοις δὲν ὑπάρχει ἐπιγραφὴ περιέχουσα τὸ ὄνομα Κόμανα. Ἀλλὰ φαίνεται, ὡς εἴπομεν, ὅτι τὸ ἐπίσημον ὄνομα τῆς πόλεως ἦτο Ἱεράπολις. Ἀνασκαφὴ τις σπουδαία εἰς τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐρείπια δύναται νὰ διαφωτίσῃ πολλὰ ζητήματα ἀρχαιολογικὰ λίαν σπουδαία καὶ ὑπὸ ποσὶν ἱστορικὴν καὶ ὑπὸ ἑποσὶν γλωσσολογικὴν καὶ ὑπ' αὐτὴν ἔτι τὴν τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης.

Τ Ε Λ Ο Σ.

Ἀπόπειρα ἐρμηνείας τινῶν ἐν τῷ καιμένῳ ἐπι-
 γραφῶν μετὰ διορθώσεως ἐνίων τυπογραφικῶν ἐν
 αὐταῖς παρρημάτων.*

Σελ. 58.

Ὁ δεῖνα

καὶ Ἰουλία

ναῖς

Νύση

τάτη

ἀσυνκρίτω

γατρί

ἀνκρί

ναῖς

ναῖς

ναῖς

ναῖς

ναῖς

ναῖς

ναῖς

ναῖς

ναῖς

ναῖς

ναῖς

*Αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται τῶν ἐπιγραφῶν ἀπελάνθη εἰς τὸν περὶ τὰ τοιαῦτα
 μετὰ ζήλου ἀσχολούμενον παρ' ἡμῶν κ. Ἀριστοτέλην Φοντριέρ, ὅστις λίαν
 φιλοτιμῶς καὶ μετὰ πολλῆς φιλοπονίας ἐδοθήθη μοι εἰς τὸ ἔργον τοῦτο.

β.

Σελ. 67.

C. J.] Ve[ro

Ma]ximino

ang(usto),

p(ontifici) m(aximo), trib(uniciae)

potest(atis), p(atri) p(atriciae) zτλ.

Σελ. 68.

Ἀντίγονος

Ἰάσωνος καὶ

Ἑρμόδ[ω]ρο[ς]

Φαρνάκου

Ὀλυμπίου

Ἀσυνκρίτω.

Σελ. 68.

Φιλοπάτωρ Ἀπολλωνίου

Π(όπλιον) Κλαύδιον Αἰλιανόν

Σ[ώ]σανδρον

τὸν ἀσύνκριτον

ἀδελφόν

χρηστότητι καὶ

φιλαδελφία

διενέγκαντα.